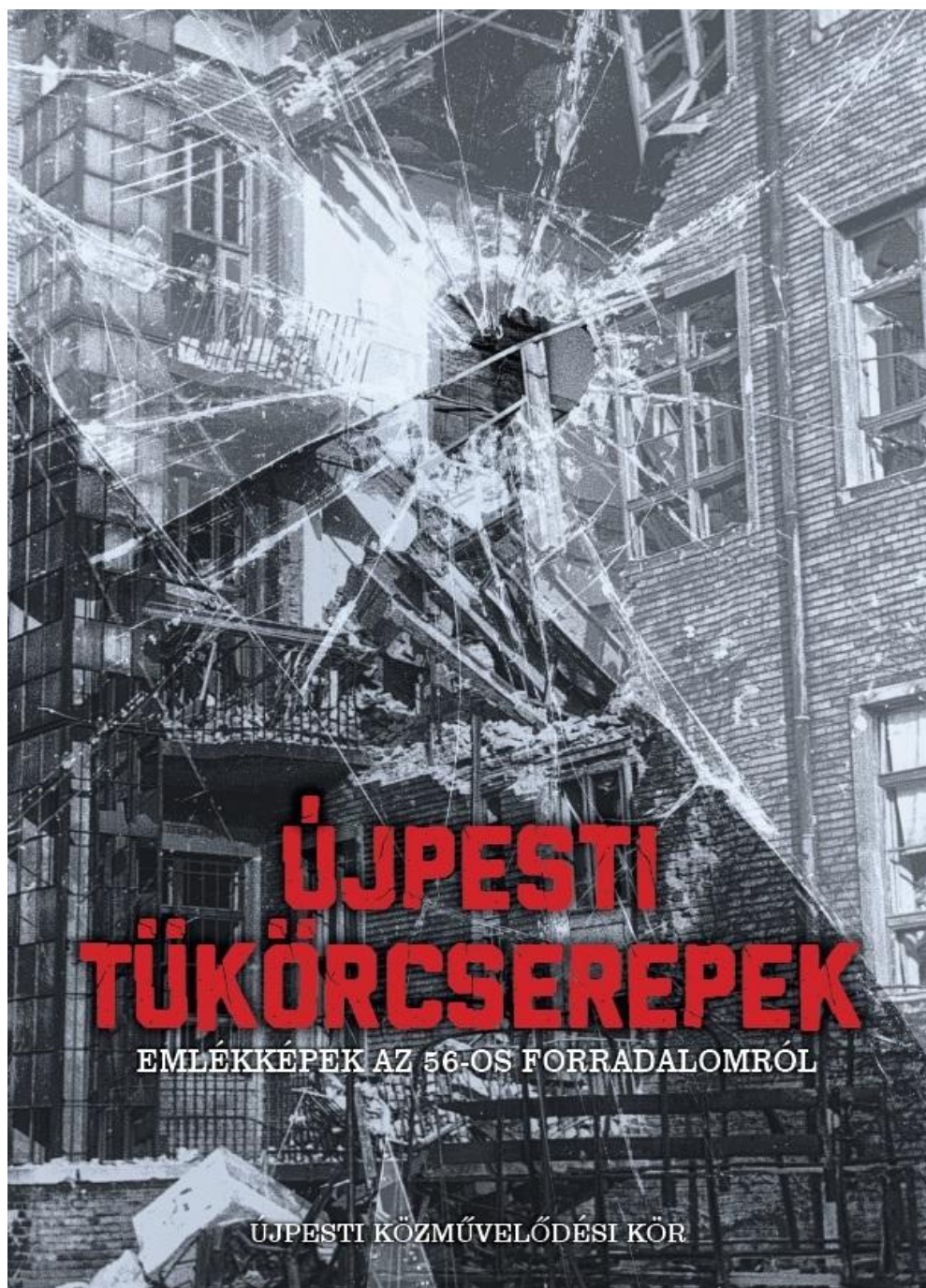

ÚJPESTI TÜKÖRCSEREPEK

EMLÉKKÉPEK AZ 56-OS FORRADALOMRÓL

ÚJPESTI KÖZMŰVELŐDÉSI KÖR

ÚJPESTI TÜKÖRCSEREPEK

– Emlékképek az 1956-os forradalomról –

Újpesti Közművelődési Kör

Újpest, 2018

ÚJPESTI TÜKÖRCSEREPEK

– Emlékképek az 1956-os forradalomról –

A kiadvány szerzői:

© Bertalan Tivadar, Bodánszky Péter, Fericsán Kálmán,
Dr. Gerber Alajos, Jozefka Antal, Jozefka-Motál Borbála,
Kárpátiné Kovács Edit, Kecseméthy Istvánné, Dr. Kovács Ivánné,
Kovács József, Dr. Kőrös András, Dr. Kőrös Endréné,
Kőrösné dr. Mikis Márta, Lányi Árpád, Lányi G. Csaba, Lebovits György,
Limbacher László, Mező János, Nagy Miklós, Pallósné Gyuris Stefánia,
Dr. Parádi Mária, Salgó Ferenc, Sefcsik Béla, Dr. Sipos Lajos,
Dr. Somos András, Somos Zsuzsa, Szunyoghy András, Dr. Tordai Pál,
Tóth László, Dr. Töttösyné Fraknóy Éva, Wintermantel Zsolt

Szerkesztő: Kőrösné dr. Mikis Márta

Helytörténeti szakértő: Szöllősy Marianne

Borítógrafika: Kőszegi Zsolt

A Kör emblémáját tervezte: Somos Zsuzsa

A fotók és a rölapok a szerzők családi gyűjteményéből valók.
A címlapfotót, a 48. és a 65. oldalak fotóit Dr. Paulus Alajos készítette és
a Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta
rendelkezésünkre.

A 32. és 106. oldalakon Bertalan Tivadar grafikája látható.
A 23. oldalon a Fortepan 93004. és 15336. sz. fotói láthatók.
A 24., 28., 33., 35., 56., 60., 62. és 101. oldalak fotói
Dr. Szunyoghy János felvételei.

Kiadó: © Újpesti Közművelődési Kör
<http://ukk.ujkk.hu/>

A kiadást támogatta: Újpest Önkormányzata
ISBN: 978-615-00-2304-5

A kiadásért felelős: Dr. Kőrös András ügyvivő
A kézirat lezárva: 2018. május
Nyomás és kötés: Bíró Family Nyomda, Újpest
Felelős vezető: Bíró Krisztián

Tartalom

Beköszöntő.....	5
Előhang.....	6
Visszaemlékezések:	
„Nem haltak ők meg” (Kárpátiné Kovács Edit)	7
Csillogó szemű, boldog emberek (Tóth László)	11
Sarokház – az ünnep jele (Nagy Miklós)	13
Orosz katona: szoborként ledöntve és tankon érkezve(Szunyoghy András)	17
Egy pedagógus október 23-i napja (Töttösyné Fraknóy Éva)	21
„Aki magyar, velünk tart!” (Tordai Pál)	24
Történelmet formáló egyetemisták (Gerber Alajos)	27
Hernyótalpak (Bertalan Tivadar)	31
Nemzeti színű szalag fekete bársonyon (Kőrös Endréné)	34
„Kossuth Lajos azt üzente...” (Kőrös András)	39
Égből hulló színes cédulák (Kőrösné Mikis Márta)	42
Szénkupacon kuporogva – örökölt emlékképeim (Limbacher László)	44
Életem végéig elkísér az emlék (Kecskeméthy Istvánné)	46
Élelem Fótról (Kovács Ivánné)	49
Kézigránát a Siviben (Kovács József)	50
Kenyérszállítás Pestről (Bodánszky Péter)	52
Gépfegyver az előszobafogason (Somos Zsuzsa)	53
Belőttek a szobánkba (Lebovits György)	56
Tizedik születésnapom (Salgó Ferenc)	57
Flottillás fiatalok ártatlan halála (Mező János)	60
Unokatestvérem nyomában (Parádi Mária)	61
Munkástanács a Magyar Pamutiparban (Lányi Árpád)	63
Plakátom a Kisparlamentnél (Lányi G. Csaba)	70
Naplórészletek (Jozefka-Motál Borbála)	77
Hogyan maradtam magyar honleány? (Pallósné Gyuris Stefánia)	82
Sztálin bronzdarabja (Sefcsik Béla)	83
Rajki Márton emlékezete (Somos András)	86
Könyves Kálmán Gimnázium, 1956 (Sipos Lajos)	90
Újpesti gyerek az 50-es években (Fericsán Kálmán)	95
Rendhagyó történelemóra Marián István emlékére (Jozefka Antal)	99
Appendix - Bertalan Tivadar: Vezeklés	103
Felhasznált irodalom	107

Beköszöntő

Újpest az 1956-os forradalom és szabadságharc egyik kiemelkedő színtere volt. Hatvankét esztendővel ezelőtt a forradalom jelentős eseményei zajlottak itt, az újpesti utakon, tereken, a Városháza épületében és körülötte is. Újpesten, az Egyesült Izzóban alakult meg az országban elsőként munkástanács.

Amikor az 56-os magyarok helyébe képzelem magam, az utcákon tüntetők közé, az óráról órára éledő szabadság friss, örömteli levegőjét érzem magam körül. Látom porba hullani a szovjet emlékművet s az éledő reményt az arcokon, ahogy jönnek az ablakokba kitett, recsegő rádiókból a hírek mindenhol az országból. Lelkesítő hírek arról, hogy ledöntötték a Sztálin szobrot, hogy sorra alakulnak országszerte a forradalmi bizottságok, a munkástanácsok, hogy a párttitkárok talpára útilaput kötnek, és a szovjet katonák megkezdik a kivonulást.

Idős emberekkel beszélgetve, akik akkor ifjakként vettek részt a forradalomban és fölidézik azoknak a napoknak az eseményeit, megfigyeltem, hogy a legtöbben egészen megváltoznak: ragyogni kezd a szemük, kipirul az arcuk, a hangjuk kissé erőteljesebbé válik. Megfiatalodnak, amikor a forradalomról mesélnek. Mikor például arról beszélnek, hogy a Forradalmi Bizottság órák alatt megszervezte Újpest békés életét, gondoskodtak az itt lakók élelmiszer- és gyógyszerellátásáról, biztosították a dolgozók fizetését. Van, aki úgy fogalmaz visszaemlékezésében, hogy „Újpest államot képezett az államon belül”. Saját politikával, közigazgatással, fegyveres erővel rendelkezett.

A legkülönbözőbb emberek a legkülönbözőbb indítékokkal válhatnak egyazon ügy hőseivé szinte pillanatok alatt. A valóságban a hősiességnek számtalan változata van, nagyon nehéz meghatározni mi a közös azokban, akiket aztán hőökként tisztelünk.

Ebben a kötetben megelevenednek Újpest hősei. A visszaemlékezések a közelünkbe hozzák azt a sokféle élményt, helytállást, amelyeknek az írások szerzői tanúi és maguk is átélői voltak.

Büszke vagyok arra, hogy újpesti vagyok, mert Újpest a forradalom és szabadságharc egyik élharcosa volt!

Wintermantel Zsolt
polgármester

Előhang

Az Újpesti Közművelődési Körben minden októberben rendszeresen megemlékezünk az 1956-os forradalomról. Meghívott vendégeinkkel felidézzük a történelmi pillanatokot, az örömteli, majd szomorú eseményeket. Irodalmárok, történészek, jogászok, művészek elevenítik fel a történeteket és jelenítik meg alkotásaikkal: könyvekkel, dokumentumfilmekkel, adatokkal, fotókkal, irodalmi idézetekkel. Komoly, megfontolandó gondolatokat hallhatunk, sokféle nézőpontból, változatos formákba öntve. A szerzők – már hivatásuknál fogva is – a legjobban felkészültek a történelem e meghatározó eseményének korrekt tolmácsolására, népszerűsítésére. Ám mi a helyzet a forradalmat átéltek sok-sok „tanú”, nem hivatásos kutató saját, nem felejtendő emlékével?

A 2017-es megemlékezésünk rendhagyónak számított. Történész vendégünk – a médiában időben közzétett felhívások alapján – személyes emlékeket keresett. Olyan, családi otthonokban megbújó naplókat, feljegyzéseket, dokumentumokat, amelyek még nem kaptak (vagy nem is kaphattak) nyilvánosságot. A beérkező, összegyűjtött emlékekből született a *Forradalom! 24 megtalált történet* című dokumentumkötet, Majtényi György történész szerkesztésében. Estünkön e könyv születéséről és történeteiről beszélgetve nemsokára klubtársaink vették át a szót. Sorra elmondták újpesti forradalmi emlékeiket: a legfiatalabb, 4 évesként megőrzött apró emlékképeit a legidősebb, a forradalom kitörésekor már 30 éves dolgozó hozzászólása követte. Egyszerre megrázó és felemelő érzés volt hallani, hogy a jól ismert baráti kör tagjai miként reagáltak az eseményekre, milyen szomorú, vagy olykor mosolygásra késztető, személyes, kitörölhetetlen emlékeket őriznek a mai napig.

Az átéltek, izgalmas történeteket hallgatva merült fel a gondolat: ezek a töredékes, újpesti vonatkozású, hiteles „tükörcserepek” nem veszhetnek el! Hozzánk tartoznak, de ugyanígy Újpesthez is. Mindenképp össze kellene gyűjteni és maradandó formában közkinccsá tenni, hogy ne felejtődjenek el egy-egy család legendáriumában! A forradalom témája Körünk művészeit is megihlette: festménnyel, novellával emlékezve az eseményekre. Így jutottunk el az ötletig, majd kötetünk összeállításáig, és reméljük, hogy e személyes emlékek közreadásával városunk múltját, helytörténetét méltóképp gazdagítjuk. Olvassák érdeklődéssel a felvillantott emlékképek sorát!

Újpest, 2018. május havában

Kőrösné dr. Mikis Márta
szerkesztő

„Nem haltak ők meg”

Nincsenek bukott forradalmak és szabadságharcok! Csak a túlerő által levert küzdelmek, és utánuk kegyetlen megtorlások, vérengzések. A történelem mélyen ható folyamataiban viszont mindig fény derül az igazságra, és mindig győz az igaz emberség, győznek az igazi értékek. A harcok, melyekért egy közösség legjobbjai életüket adták, sosincsnek hiába, mindig új világot teremtenek. Lehet, hogy csak évtizedek vagy évszázadok múltán, de eléri céljukat. Így történt az 1956-os forradalom és szabadságharc esetében is.

Emlékeimet két idősíkon szeretném megeleveníteni. 2000. október 22-én az Újpesti Polgárcentrumban az 56-os Szövetség Országos Elnöksége Kósa Katalin, Kósa Pál¹ leánya javaslatára meghívott, hogy diákjaimmal én rendezem a megemlékezésüket. Nekem, aki itt születtem, itt élhettem át 14 éves diákként a forradalmi eseményeket, óriási élményt jelentett ez a megtiszteltetés. Így az országos és újpesti események mellett saját, személyes élményeimet is beleszőhettem a műsorba. Az ünnepi megemlékezésen a Polgárcentrum zsúfolásig megtelt 56-os harcosokkal, s 17-18 éves diákjaim megilletődve kezdték meg a műsort.

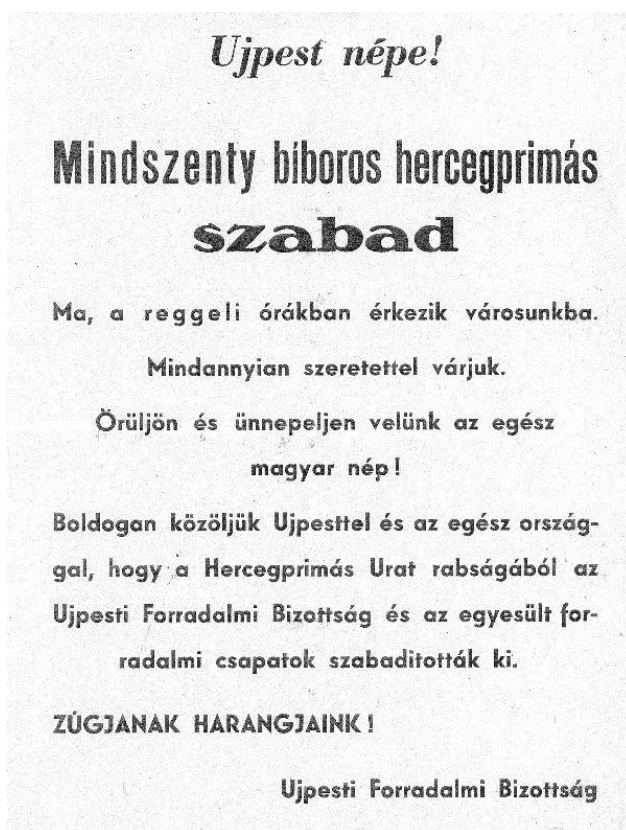
Ahogy hallgatom őket és figyelem a zene, vers és ének betéteket, elém villannak a múlt képei. Legelőször 1956. október 24-e reggelén a Trombita tér², ahonnan már elszállították a szovjet katona, avagy – ahogyan az újpestiek nevezték – „Iván” szobrát. Akkor hozták be és ravatalozták fel annak a nemzeti színű zászlóval letakart, fiatal fiúnak a holttestét, aki az egyetemisták követelését hozta Újpestre, s a Rendőrség előtt orvul lelőtték. Percek alatt virágok borították be a rögtönzött ravatalt. A felháborodás óriási volt, egymás után hangzottak fel a zaklatott beszédek. Én csak álltam döbbenten. Ez nem olvasmányélmény alapján elképzelt történelem, ez maga a valóság, maga az igazi történelem! Ez a fiú, akinek elvették fiatal életét, az első hősi halott volt Újpesten. Sokáig nem tudtam róla levenni a szemem.

Ha 56-ról beszélek, elsőként mindig rá gondolok. És ezután jönnek az újabb képek különböző eseményekről. Az Állami Áruház betört kirakatai, a kirakatban a doboz, amely tele volt a halottak hozzátartozóinak gyűjtött pénzzel, a zsúfolásig megtelt teherautók a „ruszvik haza” ütemes ismétlésével, a rádió hírei, a szomszédok elbeszélései a véres harcokról, majd a győzelem öröme, a Mindszenty József hercegprímás

¹ Kósa Pál (1921-1959) asztalos, 1956. október 27-étől az Újpesti Forradalmi Bizottság elnöke, akit a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezésének büntette címén halálra ítélték és kivégeztek (a szerk.).

² A Szent István tér Városháza mögötti részének közszájon forgó, nem hivatalos elnevezése, amely arra utal, hogy valaha itt hirdették (trombitálták) ki a nagyközség rendeleteit, közéleti híreit.

kiszabadításáról szóló hírek, Nagy Imre november 1-jei rádióbeszéde az ország jövőbeli semlegességéről, a Varsói Szerződésből való kilépéséről, és számos más esemény.

Rölap Mindszenty József hercegprímás kiszabadításáról

November 4-én pedig következett a döbbenet, a szovjet támadás, a tankok szörnyű hangja, amire hajnalban felriadtunk, miközben a szovjet csapatok Rákospalota felől pont a házuk előtt mentek el az Elem utcában. Azután lövések hangja, és napokig tartó harcok következtek. Végül győzött a túlerő, és iszonyú csend lett. Statárium, halál, kivégzések és perek ideje jött el. Előttem van a szétlőtt Könyves Kálmán Gimnázium és környéke. Az én iskolám, a Kanizsay Dorottya Gimnázium is megrongálódott, fél évig nem is tanulhattunk benne.

Közben a Polgárcentrumban halad előre a műsor. Diákjaim csodálatos ételével, teljes azonosulással jelenítik meg az eseményeket. Megéreztek a forradalom lelkét, és ezt érezte a könnyes szemű közönség is, idős emberek, akik annyit szenvedtek, annyi mindent átéltek, és most is töretlen méltósággal, büszkén, meghatottan figyelik a gyerekeket. Úgy érzem, ezekben a pillanatokban minden szív együtt dobogott, idősé és fiatalé egyaránt.

Nekem még egy soha el nem feledett emlék jut eszembe, amelyet nem vettem be az ünnepi műsorba: az egykori osztályom a Kanizsay Dorottya Leánygimnáziumban. Az első évfordulón, 1957. október 23-án mi és a velünk párhuzamos egyik osztály megemlékezett a forradalomról és Nagy Imréről, akinek életéért aggódtunk. Gyászunk kifejezéseként levettük sötétkék köpenyünkről a fehér gallért. Nem tudom, hogy kinek az ötlete volt, de egy perc alatt mindnyájan benne voltunk. Nem érzékeltük a veszélyt. Körülöttünk folytak a perek, már kivégzések is voltak, de erre akkor senki sem gondolt.

Természetesen valaki feljelentett bennünket. Másnap már ott voltak a detektívek, és megkezdődött a kihallgatás, amely napokig tartott. Egyenként kérdeztek ki bennünket. Egyikünknek sem jutott eszébe félni, hősöknek képzeltük magunkat, és büszkén vállaltuk tettünket. Egyik nap, tanítás után nem engedtek haza minket. Étlen-szomjan bent ültünk órákig a termekben, miközben aggódó szülőkkel és barátokkal telt meg az utca. Végül az igazgatónő kihirdette a büntetésünket. Három diákot kicsaptak az iskolából, a két osztályba járó diákokat összekeverték, és igazgatói intővel vagy rovóval csak „kifogásolható” magatartás minősítést kaptunk a bizonyítványunkba. Ma is büszke vagyok a sok „példás” vagy „jó” mellett erre a „kifogásolható” minősítésre.

Kovács Edit
FÉLÉVI
KANIZSAY DOROTTYA LEÁNYGIMNÁZIUM
az 1957. évi 58. iskolai év első

Magatartása	3 Kifogásolható
Magyar nyelv és irodalom	5 Jól
Történelem	4 Jól
Orosz nyelv és irodalom	3 Közepesen
nyelv és irodalom	
Latin nyelv és irodalom	

Rózsa
tanuló
19.
anyakönyvi szám.
osztályában
felelősen elért eredményéről.

Fizetett tandíj félelvi összege: Ft
Kelt Budapest, 1957. évi február hó 7-én.
(P. H.)
Sárosi László igazgató
Kovács Edit osztályfőnök

Kifogásolható magatartás a legombolt köpenygallértért

A Polgárcentrumban a műsor lassan a vége felé közeledik. Miközben az újpesti perekről volt szó és elhangzottak a kivégzett hősök nevei, egy-egy diák lassan, méltóságteljesen lejött a dobogóról, és gyertyát gyújtott kétoldalt, a közönség sorai mellett.

Közben gregorián fiúkórusunk halkan Pergolesi Stabat Mater című művét énekelte. Legvégül a műsor záró szavai következtek. Régi himnuszunk, a „Boldogasszony anyánk” eléneklése után a jelenlevők hatalmas tapssal köszönték meg a műsort, majd kötetlenül, szeretetteljesen elbeszélgettek a fellépőkkel.

„Hűség sarjad a földből, és igazság tekint alá az égből” – ragyog felénk több mint kétezer év távlatából a zsoltár, amelynek örökérvényű szavai bizonyosságot nyertek, mert győzött a történelmi igazság. 1956 dicső napjai a magyar történelem olyan eseményei közé tartoznak, amelyekre joggal lehetünk büszkéek. A forradalom és szabadságharc mártírjai és harcosai méltó utódai hazánk nagy történelmi elődjeinek.

*Nem haltak ők meg –
mennek, menetelnek
ahogy apáik: dacosan, merészen –
Nem haltak ők meg –
örökre ott dobolnak
e kis haza s a Nagyvilág szívében!
(Szilágyi Ferenc)*

Kárpátiné Kovács Edit
magyar-történelem szakos középiskolai tanár

A Babits Mihály Gimnázium tanulóinak 1956-os megemlékező műsora
2000. október 22-én a Polgárcentrumban

Csillogó szemű, boldog emberek

A forradalom napján 9 és fél éves voltam, és felhőtlen gyermekkoromat töltöttem. Azon a nevezetes napon is a játszótéren voltam, és ahogy megyek haza, mondja anyám, hogy ma tüntetés lesz. Ezt a szót akkor még nem ismertem, csak az igekötős formáját, a kitüntetést. Megpróbáltam az igekötős formát valamiképpen kötni az igekötő nélküli ígéhez, de ez anyám magyarázata ellenére sem sikerült teljesen.

Aztán elindultunk megnézni, hogy mi történik a tüntetésen. Már a Váci úton láttunk nemzeti színű zászlós teherautót, de ahogy a Nyugatinál a körútra értünk, megláttuk a csodát. Teherautók jártak föl-alá, a platóján tüntetők, skandálva, hogy függetlenség, szabadság és ruszkik haza. Csak ámultunk. A Nyugatitól jobbra fordultunk, miközben gyönyörködtünk a látványban. Életemben azóta sem láttam annyi boldog arcot, boldogságtól csillogó szemet!

A szabadságot jelképező Petőfi szobra a Vígszínház előtt
(Baksa Soós György alkotása, 1952)

A Vígszínház elé érve két ifjoncra lettünk figyelmesek, akik nekem akkor természetesen bácsik voltak. Megálltak a Petőfi-szobor előtt. Az egyikük lehajolt, a másikuk felment a hátára, átölelte Petőfi nyakát, és örömtől elcsukló hangon mondta: „Édes Petőfikém, éljen a szabadság!” Ez olyan kedves volt, olyan megható, mindamellett olyan emberi...

Bizonyára sok ember nem tudja, mely szobrok állnak a Vígszínház előtt, még ha arra is járnak. Talán én is az egyikük lennék, ha történetesen nem jártam volna arra azon a nevezetes napon. Nekem örökre az emlékezetembe vésődött ez a történet, és valahányszor előidézem, mindannyiszor meghat.

Azon a napon bizonyos vonatkozásban egy ici-picit felnőttem. Éreztem a történelem szelét, vagy legalábbis azt, hogy itt most nagy dolgok történnek. Láttam a felnőtt emberek viselkedésén, csillogó tekintetükön, és ez az érzés rám is átjött, engem is megfogott. Gyönyörű este volt. Nekem 56-ról ez a történet jut először eszembe. Ezzel a kis színfolttal gazdagítom a sok-sok ember megannyi élményanyagát.

Tóth László

Emléklapok a 60. évfordulón

Sarokház – az ünnep jele

Tíz éves voltam. A Deák utca 41.-ben laktunk, egy kényelmes polgári lakásban. Az emeleten volt '45 előtt a Katolikus Nőegylet, aztán a Magyar-Szovjet Baráti Társaság foglalta el, jó nagy üvegből készült „cégtáblával” a hatalmas kapu mellett, hogy mindenki lássa. Ezt a házat, csoda, de elkerülte a panelosítás, így ma is áll a Görgey és István úti nagy kanyarban. Édesapám banktisztviselő volt az MNB kerületi fiókjában, akkor még a Fény mozi földszintjén, édesanyám tanító néni a Viola utcai iskolában.

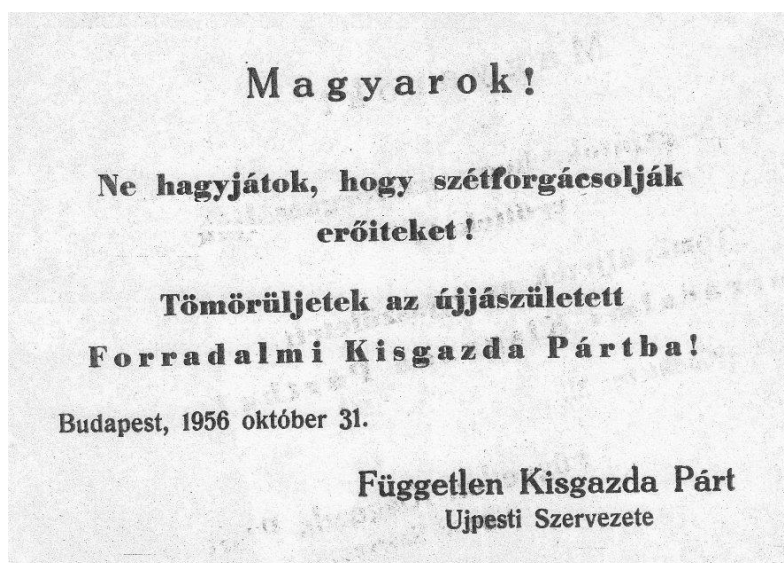
Édesanyámnak – kollégáival együtt – mindig kedden volt „fejtágító” továbbképzése bent Pesten, a Horváth Mihály téri iskolában. Így volt ez október 23-án is. Innen valamiért mindig gondterhelten jött haza, – ma már tudom, miért – és talán pont ezért maradt meg bennem, hogy valami igen komoly dolog történhetett, mert szokatlanul későn jött haza. Már égett a lámpa, és izgalomtól kipirultan, vidáman ölelt meg bennünket. Hogy valami ünnepi, nagy dolog történhetett, az világos volt, mert a gyerek csalhatatlan fürkésző szemével, amint belépett, mindjárt láttam, hogy nem üres kézzel érkezett, hanem hófehér selyempapírba csomagolt, gondosan masnira kötött, hamisítatlan cukrász sütis csomaggal. Sokadika volt már, ráadásul a cukrászdai süti azidőtájt amúgy is elég ritka vendég volt egy magunkfajta „túlfizetett” értelmiségi családban, ezt már megtanultuk. Amikor vasárnaponként „kirakatnézőbe” sétálni vittek, és elmentünk egy cukrászda előtt, már előre mondtam, hogy ugye anyu most nem, de másodikán, ha lesz pénzed, akkor veszel egy „sarokházat”. Ez volt nekem a kulináris vágyak netovábbja, azonban ez általában ígéret maradt.

Ám október 23-án abban a csomagban bizony egy „sarokház” volt! Nagy lelkesen nekiültünk és fülig tejszínhabosan, tágra nyitott szemmel hallgattuk, amint anyu elmesélte, hogy aznap félbeszakadt a továbbképzés, és amikor kimentek az utcára, ott már hatalmas tömeg volt, az emberek egymásba karolva, önfeledt lendülettel énekelve, vidáman vonultak a Körút felé. Arra határozottan emlékszem, hogy édesapám a hírre azonnal bekapcsolta a rádiót, de a Kossuth adó semmit nem mondott még akkor, viszont az agyonzavart Szabad Európa Rádió bemondta: Pesten kitört a forradalom! Most nem szóltak, hogy halkítsuk le, mert még a falnak is füle van... Anyu – aki rendkívül óvatos volt mindig, még a Clarisseumba is hajnalban mentünk vasárnaponként misére –, most behívta a szomszédokat – addigra a sarokházból már semmi nem volt –, és adta tovább a hírt. Persze sok mindent nem értettem, de édesanyám szavai mögött megérezttem, hogy valami hatalmas esemény zajlik. Hát így éltem meg 23-át tízévesen, boldogan.

Az első néhány napon még iskolába mentünk, mint rendesen, de a levegőben, sőt az osztálytársaim között is érezni lehetett, hogy valahol a városban nagy dolgok történnek. A „Violába” jártam, ahol anyu tanított. Az egyik nap hamar vége lett a tanításnak, mert a Könyvesben az újpesti pedagógusok nagygyűlést tartottak. Anyu kézen fogott és vitt magával. Előtte még soha nem jártam ebben a hatalmas, pirostéglás épületben. Dugig volt, izzott a levegő, óriási hangzavar, mindenki izgatott volt. Nekem meghatározó élményt jelentett máig az esemény. Talán nem is volt ott más gyerek. Nemzeti színű zászlókkal díszítettek mindent. Szólt valaki, csendre intve a tömeget, majd spontán, egyre hangosabban elénekelték a Himnuszt. Én is velük együtt. Anyukám mindig elsírta magát ilyenkor, én meg csak néztem, hogy a szigorú tanárok, nők és férfiak is vöröslő szemekkel álltak...

Aztán a tömegből előlépett egy ismerős tanár. Még ötéves koromból emlékeztem, hogy az Attila utcai iskolában tanított, ahol akkor anyu is, és Zana Dezsőnek hívták. Fellépett a pódiumra és elszavalta igen nagy pátosszal Petőfi versét, a „Feltámadott a tenger-t”, azt hiszem, 48-as jelmez volt rajta. Mindenkire igen nagy hatással volt. Aztán valami forradalmi bizottság alakult ott a helyszínen, erre már pontosan nem emlékszem, arra viszont igen, hogy a sok felszólaló után elénekeltük a Szózatot. (Bizony, Rákosi diktatúra ide vagy oda, de az iskolában a Himnuszt és a Szózatot minden gyereknek tudni kellett már alsóban is.) Életem első, valóban megrázó és egyben felemelő érzése volt. Végtelen hálával gondolok édesanyámra, hogy személyesen ott lehettem gyerekfejjel ezen az eseményen, amely végülis világossá tette előttem az előző napok eseményeinek lényegét: győzött a forradalom!

Zűrzavaros napok következtek. Örömteli hírek, lelkesedés, a piacon rengeteg gyönyörű, addig általam még soha nem látott áru: óriási libákkal, déligyümölcszel, fantasztikus „Ijubjanai” szőlővel. A Tanácsháza hátsó terén, a templom mögött nagygyűlés, ahová édesapámmal mentünk, otthon aggodalom, hogy „minek mindjárt ez a sok párt”, majd az első újpesti áldozat, aki a Szovjet Hősi Emlékműnél – ahol a zászlós katona szobra már nem állt –, egy hosszú irodai asztalon volt rengeteg virággal felravatalozva. Nemzeti színű zászlós, Csepel teherautókon BESZKART-os egyenruhások és viharkabátos emberek dobtárással száguldottak Pest felé fenntartani a rendet és védeni, amit elértek. Nagybátyám ott volt, ő mesélte: sortűz a tömegbe a Parlamentnél, a Földművelési Minisztérium tetejéről. (Apropos: döbbenetes egy visszatérő megrázó emlék nekem az 1990-es évekből: már igazgatóként jártam a mezőgazdasági épületében, az ott működő intézmények egyikében egy bizonyos magas beosztású vezetőnél, aki büszkén mutatott ki a legfelső szinten lévő irodájának ablakából: „Innen lőttünk 56-ban.”... Akkor és ott megdöbbenve találkoztam a történelem szemetével, és annak egyik résztvevőjével... szerencsére utoljára.)

„Minek mindjárt ez a sok párt?!”

Az örömteli béke, mint tudjuk, nem tartott sokáig. de e néhány nap alatt is az újpesti gyárak dolgoztak, termeltek, és aki dolgozik, annak fizetés is jár. A bankok ugyanúgy működtek, mint néhány héttel korábban, viszont az egyre fokozódó harcok miatt már nem volt tanácsos messzire elhagyni az otthonát senkinek. A tanítást is felfüggesztették. Nem mindenki tudja, de azidőtájt még alapvetően készpénzforgalom volt, így az egyetlen bankban, a Nemzeti Bankban, illetve azok fiókjaiban tárolták páncélszobák páncélszekrényeiben a pénzt. Ezek a páncéltermek hatalmas, vaskos 40 centiméter vastag, óriási kerékkel záródó ajtóval voltak ellátva, három különböző, összehajtható kulcsra záródtak. Minden kulcs más-más tisztviselőnél volt. Az egyikük Budán lakott. Jött a fizetésnap, de akkor már nem lehetett közlekedni a városban. Megoldást kellett keresni. Gyakran jártam a bankban apunál, mert sok, engem érdeklő „szerkezet” volt ott elérhető, amivel játszhattam: kurbli számológép, írógép stb. „Békeidőben” még apu íróasztalától jól beláttam a nyitott páncélszobába, ahol akkor még kézzel számolták a kötegekbe halmozott pénzt. Innen volt emlékem a trezorról.

Minden lében kanál gyermekként ezen a fizetésnapon is, sulis nem lévén, apunál voltam, és nagy zűrzavar, talán zúgolódás volt, hogy most mi lesz, hogyan fizetnek a már ott tolongó gyári, fizetéseket intéző tisztviselőknél. Nincs harmadik kulcs, a trezor zárva. Egyetlen megoldás: be kell törni, de hogyan? Az egyik gyár képviselője, ha jól emlékszem, a DUCLOS Bányagépgyár (egyszerűen csak „düklónak” mondták) tisztviselője javasolta, hogy vágjanak „ablakot” lángvágóval az ajtóra. Akkor olyan nagyon megértő, egymást segítő, igazán testvéries hangulat volt nemcsak itt a bankban, hanem általában.

Rövidesen megérkezett két bőrkötényes munkás a palackokkal meg vízzel tele vödrökkel és nekiláttak a heroikus munkának. Felváltva dolgoztak, mert iszonyú hőség volt. Én apuval messziről néztem, ahogyan átvágták az első két centis acéllemezt, utána csákánnyal kivésték az öt centis vasbetont, majd újabb páncéllemez és újabb beton, végül az utolsó lemez. Késő délután lett, mire egy akkora lyukat vágtak, amin egy ember be tudott kúszni. Egy félméteres lyuk tátongott az ajtón, ami izzott a forróságtól. Folyamatosan locsolták, de így is csak késő estére hűlt le annyira, hogy bemászhatott egy ember. Hatalmas ováció fogadta a sikert. Mégis lett fizetése mindenkinek! Ez is része volt a forradalom euforikus eseménysorának. (Aztán, mint később megtudtam, először nemzetőrök vigyázták a feltört páncélszobát, majd az oroszok elől a teljes pénzt kimentették valahová biztos helyre...)

Ezzel még nem ért véget a nap. Otthon újabb izgalom. Minden lesötétítve. Pest felől folyamatos ágyúlövések és géppuskaropogás hallatszott. Komoly harc lehetett, mi a legbiztonságosabbnak vélt helyen, az előszobában feküdtünk le egymás mellé. Már aludhattunk, amikor óriási dübörgéssel egy nemzetiszínű zászlós tank fordult szembe a házunkkal és a két szint közé irányították az ágyúcsövet, néhányan kiugráltak belőle és a puskatussal iszonyú csörömpöléssel leverték a Magyar-Szovjet Baráti Társaság tábláját a kapunál. Az egyik szomszéd kirohant és szólt nekik, hogy megálljanak, mert itt lakók vannak, és nehogy szétlőjék a házat. Az egyikük felrohant az emeletre, és amikor meggyőződött, hogy nincsenek oroszok, odébbálltak. Hát ez is egy megrázó élmény volt, különösen gyerekfejjel, a nagy összefüggések ismerete nélkül.

Felvillanó emlékek: a pártháznál, a Kolozsvári utca (ma: Munkásotthon utca) és István út sarkán, teherautóban hegyekbe dobálva az áldozatok; a Kiss péknél kenyérért sorban állás, bátyámat majdnem lelövik az ávósok az István úti tisztító házának padlásáról; statárium, kijárási tilalom, az első áldozatok temetése halottak napján a Megyeri temetőben; közben repülőgép köröz a gyászoló tömeg fölött. Ruszlik lövik az István utat, rongybabát húzogatnak keresztül a nagy kanyarban, jó mulatság végre; a trafó mögül kukucskáló Karácsony nevű embert találat éri és meghal. Aztán vége a dicsőséges napoknak, ugyan napsütésre ébredtünk, apám kezét fogva megyünk az Állami felé, de a gimi szétlőve, az udvaron szétdobált sisakokban emberi maradványok, az Április 4. téri (ma: Tanoda tér) iskola belőve; oroszok vonulnak kis csapatokban, minden házat végigjárnak és nagyon nagy a csend...

Nagy Miklós

Orosz katona: szoborként ledöntve és tankon érkezve

A tízéves fejemmel megélt eseményre hetvenkét éves fejjel próbálom felidézni az 1956. október 23-át, a forradalom napjait.

23-án este

Délutános voltam az Április 4. téri (ma: Tanoda tér) általános iskolában, amikor onnan hazatértem, Édesanyámat és Panni nénit (Mihályi Ferencné) a szobánkban beszélgetve láttam. A rádiót hallgatták, elég idegesek voltak, mert valami történt a városban, és aggódva mondták, hogy férjeik még nem jöttek haza. (Édesapám és Mihályi bácsi a Természettudományi Múzeumban dolgoztak mint tudományos kutatók, a Múzeum pedig a Baross utcában volt, közel a Nemzeti Múzeumhoz.) Később épségben hazajöttek, de beszámolójukat nem hallhattam, mert – Tanulj kisfiam! – utasítással magamra hagytak. Az utca kísértetiesen csöndes volt. Egy rohanó alak lépteinek zaját hallottam, majd egy – Kitört a forradalom! – kiáltást, és a futó lábak zaja távolodott.

24., szobordöntés

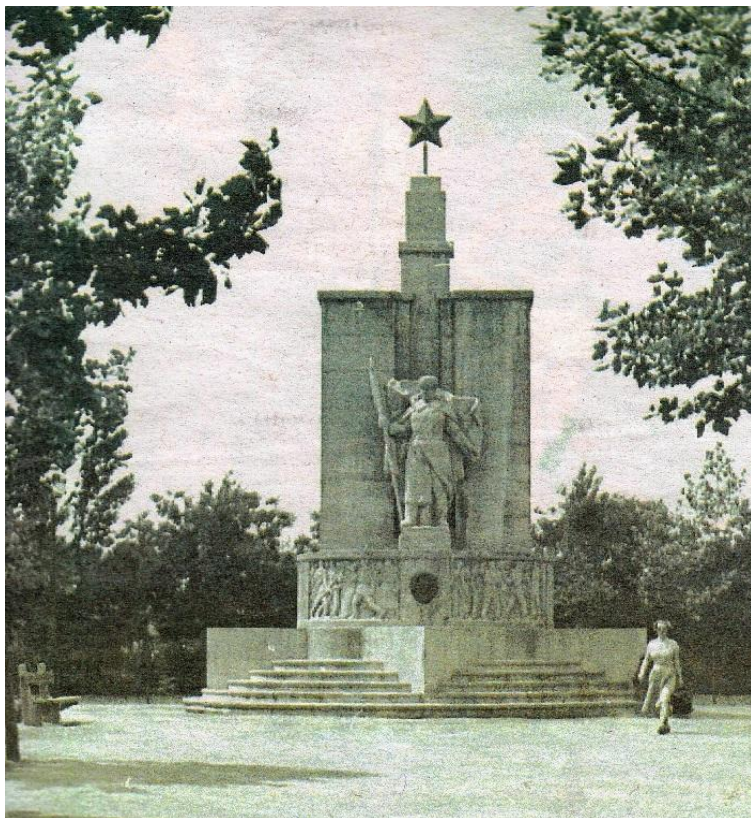
Ablakunkból ugyan ráláttunk a Trombita térre, ahol az orosz katona szobra állt.³ A szobor egy ötágú csillagon állt, a csillag szárai között lépcsőn lehetett felmenni a zászlót tartó katonához. A szobor mögött egy hasáb, magas téglatest segítette a szobor látványát, amin egy szovjet szimbólum, egy ötágú bronz csillag volt.

Ezaddig sohasem látott óriási tömeg gyülekezett a téren, ennyi embert még nem láttam Újpesten. Két ember fölmászott a szobor mögötti tömb tetejére és csákánnyal leverték a csillagot, utána pedig a műkő szobor fejét verték szét. Több kötéllal próbálta a tömeg lerántani a szobrot, de nem sikerült. De jött egy stráfkocsis (akit jól ismertem, hiszen két lovával ő volt a korabeli „tehertaxis”, mert minden nehéz árut ő szállított a vevő lakására). Nos, egy nagy kötelet dobott a szoborhoz, amit rákötöttek, a kötel másik vége a kocsihoz volt erősítve. Rácapott a lovakra, azok pedig lerántották a szobrot. Az igazi csoda ezután következett be. A tömeg elkezdett hullámszni és keresztül gyalogolt a szobron. Mindenki megtaposta és leköpte a szobrot. Majd a szobrot és a csillagot belegörgették az emlékmű mögötti nagy ciszternába, a II. világháborúban épített nagy betontechnőbe.

A tömeg még együtt maradt, amikor egy Pobeda autót toltak többen, benne egy halottal. Az első hősi halott volt Újpesten, akit a rendőrségnél lőttek le. A Tanácsházáról (a mai Városházáról) kihoztak egy nagy és

³ A szobor Kocsis András Munkácsy-díjas szobrászművész alkotása (1947), 1986-ban újra bronzba öntötték.

masszív asztalt, ráterítettek egy fehér abroszt és fölgravitalozták a szerencsétlen halottat. A ravatal két napig állt, és ezt azért tudom, mert aznap éjjel két magyar harckocsi érkezett, amiből kiszálltak páran, odamentek a ravatalhoz, tisztelegtek, majd néhány perc múlva elmentek.

A Tanácssháza körül mindig sok ember volt. Egy ilyen emlék, amikor a rádióból kértek mindenkit, hogy tegye ki a rádióját az ablakba, hogy mindenki hallja Nagy Imre beszédét és a híreket. Nekünk egy „Néprádió” volt, azt tettük ki, teljes hangerőre csavarva.

Egy másik alkalommal ÁVH-sokat fogtak el és a tömeg – Adjátok ki őket a népnek! – mondatot skandálta, amikor a Tanácssháza első emeleti ablakában (a főbejárat fölött) megjelent egy ember, aki – Majd a bíróság fog dönten rólok! – mondattal leszerelte a tömeget.

Másik alkalommal a Petőfi utca – Bajcsy-Zsiliszky út (ma: István út) sarkán állt meg egy teherautó és krumplit osztogatott. Máskor kenyeret osztottak. Egyszer egy magyar tank is megállt ott, amit a délelőtti napsütésben körülvettek az emberek és a szép Selmeci néni piros „mackó ruhában”⁴ cigarettás dobozokat dobált föl a katonáknak.

⁴ Mackó ruhának nevezték akkor a tréningruhát, és csak kék színben lehetett kapni.

A teherautóknak nagy szerepe volt, arról szórták az „Igazság” című újságot, a rölapokat, arról osztogatták a krumplit, káposztát, kenyeret. Egy alkalommal az ablakunk alatt megállt egy teherautó és a platója tele volt fegyverekkel: pisztoly, puska, géppisztoly. Bárki kaphatott belőle. Nekem a vadászpuskák tetszettek nagyon és ajánlgattam Édesapámnak, hogy vegyen belőle a Múzeum részére. Ha jól emlékszem, a tervemből nem lett semmi.

Újpest központjában háborús helyzet volt, így a ház lakói leköltöztek a pincébe. Volt lakó, aki a faskamrában rendezett be „fészket” a családjának. Mi a pince ún. légópince részében aludtunk, letelepített matracokon, zsúfolásig megtelt ez a pincerész, és emlékszem, hogy még valaki jött, hogy oda telepedjen, amikor a szomszéd Komáromi bácsi megszólalt, hogy itt már nemigen van hely, hiszen így is összebokáztunk a Szunyoghyékkal.

Ha lövöldözés volt, többnyire akkor mentünk le a pincébe. Egy alkalommal a Dunánál összezsúportak a magyar és a szovjet harckocsik. Óriási lövöldözés kezdődött, olyan csatazajt még addig sohasem hallottam, amit azon az estén. Életemben először hallottam azt, hogy hogyan fütyülnek a lövedékek. Tudom, a pincébe leérve még sokáig remegett a térdem a félelemtől. Gyerekként nekünk játék volt a pince. Ha nem az utcán voltunk rölapokat és újságokat gyűjteni, akkor „bábszínházat” játszottunk a pincében.

Az egyik ilyen alkalommal elkezdődött a lövöldözés és valaki dörömbölt a légópince vészkijáratának ajtaján. Na persze megijedtünk, hiszen felnőtt akkor még nem volt velünk és a Komáromi Tóni, lélekjelenlétének köszönhetően lerántotta a világítást biztosító vezetéket (amit elég lassan tudtak később helyreállítani). Megérkezett Édesapám, aki nem félt és kinyitotta a vasajtót, ahol Mihályi Évike dörömbölt, aki kenyérért ment le az utcára, de már a lövöldözés miatt nem tudott normális úton hazajönni.

Égésnyom a Csemege üzlet előtt

Az Áruházzal átellenben levő élelmiszerbolt előtt óriási égésnyom látszott, amire azt mondták, hogy egy Molotov-koktélt dobtak az orosz tank alá. (A Molotov koktél egy benzinnel telt üveg, amibe egy rongydarabot gyömöszölnek és a kint maradó végét meggyújtják, és ezt dobják a tank alá. Az üveg széttörik, a benzin felrobban, meggyullad, és a tank kiég.)

Hősök temetése

A lakásunktól gyalog mentünk a Megyeri temetőig a délutáni napfényben, az elesett újpesti hősök temetésére. Sokan mentünk már a Nádor utcában is, de amire a temetőhöz értünk, nagyon nagy tömeg gyűlt össze. A sírok a temető szélén voltak, a kerítés nélküli résznél a Megyeri útról könnyen be lehetett jutni. A gyászbeszédet díszsortűz követte és csak arra emlékszem, hogy nem egyszerre sülték el a puskák.

A Könyves szétlövése, lerombolása

Egy napsütötte délelőtt megint a harckocsik lánctalpainak csörömpölése hallatszott. Nosza, kinéztem az ablakból, hát a Duna felől négy orosz tank fordult be az Árpád útról a Könyves felé. Az első tankon egy fehér zászló volt. Majd megálltak a Könyvessel szemben és az épület középső részét lerombolták. Másnap elzarándokoltunk a Könyves látványát megnézni. Borzalmas volt, az udvar is tele volt a csata maradékaival, lőszeres ládákkal, lőszerekkel, és egy kisebb ágyú is volt a kertben.

Amikor vége lett, még napokig forrongott a közhangulat. Az áruházal szemben egy kocsmá volt nagy üvegablakokkal, amire kis cetli papírok voltak ragasztva, rajtuk szöveggel. Amire emlékszem, a MUK felirat, azaz „Márciusban újra kezdjük.” – Elvtársak, jelentkeztek a pártba! Ha ötnél több jelentkező lesz, a találkozás a Vérmezőn lesz. – felirat volt még emlékezetes.

Emlékszem, az iskola megkezdésekor az orosz órá előtt az egyik osztálytársam, az Obiczki a táblára felírta, hogy nem akarunk oroszul tanulni. Az orosz tanárunk, akit géppisztollyal a nyakában a forradalmárok között láttunk, megkérdezte, hogy ki írta fel a táblára. Obiczki vagány gyerek volt és felállt, a tanár odament hozzá, megcirógatta a fejét... és többet nem jött tanítani. Azt, hogy mi lett vele, nem tudom.

A harcok alatt betört az Állami Áruház egyik kirakata. Egy papír volt kiragasztva a tört üvegre, amire azt írták, hogy a kirakatban volt árukat az áruház gondnokának leadták.

Befejezésként megemlítem, hogy a rendszerváltás után a szovjet katona szobrát Sefcsik Béla klubtársunk szállíttatta el. Megszervezte a kisiparosokat, hoztak darut, teherautót és rövid idő alatt leszerelték a szobrot. Sokáig állt még mögötte a beton kapu, amit viszont Zsigmond Attila, a Budapest Galéria igazgatója bontatott le.

A Karácsony előtti időszakban még a Kossuth címer maradt meg hivatalos címerként, aminek műanyag változatát 50 fillérért lehetett vásárolni az utcai árusoknál.

Ez is emlék, még a forradalom vége felé, amikor már az oroszok és a pufajkások uralták az utcát, hogy a Daduskám, a Jucika néni kenyeret vitt a Városkapunál lakó orvosbarátainkhoz, amikor mellé lépett egy orosz katona és – Puski, Puski – felkiáltással elvette Daduskám karóráját. Valaki az ablakból látta a történeteket és leszólt, hogy menjen a kapitányságra és jelentse föl a katonát. A katona föllőtt és elszaladt.

Hát ennyi maradt meg bennem '56-ról.

Szunyoghy András

Egy pedagógus október 23-i napja⁵

Az 1948-as és 1957-es évek a kommunizmus legsötétebb évei voltak: bebörtönzések, koncepciós perek s kitelepítések ideje. Ezekben az időkben vitték el férjemet balatoni tartózkodása alatt, s ott maradtam két kis gyerekkel, a hat- és négy éves kislányaimmal. Lakásomat már előbb bútorostól elvették. Szüleim Mikszáth utcai házában, Újpesten, a régi leányszobában kaptam menedéket.

Nagy volt a pedagógushiány, így állásomból nem bocsátottak el. A XIII. kerületben tanítottam egy mintaiskolában, a Kilián György Általános Iskolában (ma: Németh László Gimnázium). Földig érő ablakok, pálmák, vetítőterem mind díszei voltak az új rendszernek. A belbecs kevésbé volt látványos, a környező lakótelepi házak új arisztokratáinak gyermekei tették ki a tanulók zömét. Hébe-hóba egy-egy orvos- vagy tanárgyerek is volt a tanítványok között.

A Kozma Lajos tervezte iskolaépület bélyegen

Két jellemző epizód ebből a periódusból: – Miért van az, – tette fel a kérdést a párttitkárnő – hogy az intelligencia gyermekei mindig jobb eredményt érnek el az osztályzásban, mint a munkáskáderé? – Ez igen egyszerű, – feleltem alig visszatartva dühömet –, mert a munkások sörösüveggel verik a gyermekük fejét, ahelyett, hogy megmagyaráznák nekik a nem értett dolgokat. Az Istent emlegetik, ahelyett, hogy könyvet adnának a kezükbe. – Kijelentésemet néma csend követte, és még csak meg sem róttak érte. Igaz, hogy egy ideig zűrzavaros álmaim voltak.

⁵ A szerző visszaemlékezését 2013-ban írta, amelyet családjának szíves engedélyével közlünk.

A tanulás egyik héten délelőtt, a másikon délután volt. Hogy valamivel többet keressek – hiszen én voltam a családfenntartó – különórát is vállaltam, sőt hetente háromszor az úgynevezett esti iskolában is tanítottam magyart és történelmet.

Így érkezett el október 23-a. A normál iskolában leadott délutáni órák után bevillamosoztam a Dózsa György úti iskolába, ahol esténként a felnőttek vártak. Az iskola nagy kapuja zárva volt, előtte 7-8 tanítványom várakozott. – Talán beteg a pedellus? Mondanom sem kell, hogy egész délután semmi hír nem jutott el az iskolámba, nem tudtuk, mi történik a városban. Egyszer csak egy kis teherkocsi állt meg előttünk, rajta néhány tanítványom, akik torka szakadtukból kiabáltak: – „Tanárnő! Most jött el a mi óránk!”

Ehhez egy kis magyarázatot kell fűznöm. A felnőttek iskolájában katonasztályokat bíztak rám. Olyan középkorú emberek tanultak itt, akiknek, hogy törzstisztek legyenek, le kellett tenni egy megkönnyített érettségit. Be kell vallanom, hogy nagyon kellemes órákat töltöttem el velük. Nem kellett fegyelmezni, nem voltak soha kellemetlenek..., sőt időnként kis ajándékokkal kedveskedtek a gyermekeimnek: gyümölcs, kis játéknál, sündisznó. Ezek az ajándékok szívből jöttek, értékük nem volt.

Ami az osztály színvonalát illeti, próbáltam minimális nehézséggel maximálisat adni. Történelemből elmeséltem nekik hazánk legkiemelkedőbb eseményeit, a lehető legegyszerűbben. Aztán hozzátettem: – Ez az én történetem, a többit olvassák el a könyvükből!

Nehezebb volt a kötelező mondatelemzés. Felírtam a táblára egy mondatot: „Én látom a madarat repülni.” Talán nem volt a legjobb példa, de meg kellett oldani. Néma csend. Melyik az alany és melyik az állítmány? Azt még valahogy megtalálták, de amikor a mondattani tárgyra kérdeztem, akkor néma csend honolt még a legértelmesebbeknél is. Próbáltam segíteni. – Mi jellemzi a tárgyat? – A t betű. – bökte ki egy értelmesebb. – Na és hol van a t betű? – A madarat szónál. – Hát akkor melyik a tárgy? – próbáltam kihúzni a feleletet. – De tanárnő, a madár nem tárgy, hanem állat! – El lehet képzelni azt az olykor emberfeletti munkát, amellyel az elvont fogalmakat mindenki által érthetően próbáltam megmagyarázni. Azzal vigasztaltam magam, hogy egy katonának jól kell lőni, s nem a mondatbeli tárgyakat keresni.

Vissza kell térnem a teherautó érkezésére. Csak mozdulatokkal adták értesemre a nagy lármá miatt, hogy menjek velük, s egy perc múlva már őrült sebességgel robogtunk a Sztálin szobor felé. Nyolc óra felé járt az idő, s a körülöttem lévő lelkesedése rám is átragadt. Mi történhet a szobornál? Ott már óriási tömeg állt, s bízatta azt a néhány bátor fiataalt, akik villanyfűrészhöz hasonló, tüzet okádó valamivel – óh, mily szentségtörés! – fűrészelték a vasóriás lábát. Lassan minden világos lett előttem: történelemnek vagyunk tanúi! Az óriási érc-tömeg még nem

mozdult, de a lárma egyre fokozódott. Lassanként eltűntek mellőlem az „elrablóim”, s egyedül maradtam az ordító ismeretlenek között. Egy darabig csak ácsorogtam, várva, hogy mi fog történni. Még órák kellettek, hogy a monstrum ledőljön.

A tömeg egyre nagyobb lett, érthetetlen szlogeneket ordítottak izgatottan, s a város felől egyre sűrűbb lett az eleinte csak elszórt lövöldözés. Szívesen ott maradtam volna, de azután elővettem a jobbik eszemet. „Légy okos lányom, otthon két felnevelendő gyerek vár. Ha veled valami baj történik, ott maradnak teljesen árván”. Még csak a monstrum lábánál tartottak, amikor visszafordultam, az éppen arra menő villamosra felugrottam és hazafelé vettem az utamat.

A villamoson kipirult arcú fiatal emberek osztották a műegyetemisták 16 pontjának első példányait. Otthon már aggódva vártak, s hamarosan ágyba dugtak. Hajnali négy óra felé irtózatossá ébredt a család. „Na, itt az ÁVÓ?” Helyettük két kipirult arcú fiatal ember rontott be azzal a szívszaggató kiáltással: - „Hogy lehet ilyen történelmi időkben aludni?” Utána persze már senki sem aludt. Ők már látták, amikor lehullott a szobor!

Két-három nap múlva újabb meglepetés várt. Egy vadidegen ember – elég össze-vissza öltözve – csengetett be a kapun. A kisebbik lányom kinézett. A gyanús ember rákiabált: - Hol van az apukád? – A börtönben. – felelte a kis butuska. – A fenét, – felelte Iván barátunk, – itt jön. Húsz méterrel odébb a börtönben hitt apjuk slattyogott a kapu felé.

Az hittük, minden megoldódott. Keserű volt a kiábrándulás, semmi sem oldódott meg. Maradt a menekülés, messze, messze a hazától...

Dr. Töttösyné Fraknóy Éva

„Aki magyar, velünk tart!”

1955-ben a gimnázium elvégzése után Újpestre, az Egyesült Izzóba kerültem, ahol érettségizetteknek indított műszaki képzésben elektroműszerész-tanulóként kezdtem dolgozni. Ott éltem meg 1956-ot. Október 23-án az Izzó Rádiócső-gyárában dolgoztam. Műszak után munkatársaimmal bementünk a Nyugati pályaudvarhoz. Közben megtudtuk, hogy az egyetemisták a Bem szoborhoz vonulnak tüntetni. Mi is oda tartottunk, járt a hatos villamos. Útközben a járókelők közül sokan csatlakoztak a felvonulókhoz. „Aki magyar, velünk tart!” – volt a jelszó. A tömeg a lengyel-magyar barátságot éltette és a műegyetemi diákság előző napi követeléseit harsogta: a kormány alakuljon át Nagy Imre vezetésével, vonják ki a szovjet katonákat Magyarországról, legyen teljes vélemény- és sajtószabadság, Kossuth címer és március 15. legyen ünnep!

A Bem téri beszédek lelkesítették a résztvevőket. Emlékszem, Veres Péter, az Írószövetség elnöke ismertette az Írók követeléseit. Elhangzott a Szózat, Bessenyei Ferenc szavalt. A tömeg később elindult a Parlamenthez. Társaimmal mi is csatlakoztunk. Ott tovább növekedett a sokaság. Erdei Ferenc akart szólni a tömeghez, de lehurrogták. Közben diákok máglyát raktak – azt mondták, orosz könyvekből.

A tömeg Nagy Imrét követelte, de ő csak nagy várakozás után jelent meg. A Parlament erkélyéről beszédét „Kedves elvtársak” megszólítással kezdte, amely nem tetszett a tömegnek. „Nem vagyunk elvtársak!” – kiabálták. A „Kedves barátaim” új megszólítás után a tömeg elcsendesedett. A rövid beszéd talán sokaknak nem tetszett, de érezni lehetett, hogy a tömeg Nagy Imrét akarja, és ő nem Rákosi és nem is Gerő.

A nagygyűlés végén a körútra mentünk és a Blaha Lujza térnél a „Szabad Nép” székházánál azt láttuk, hogy egy magas, fiatal férfi egy téglával betörte a székház könyvüzletének kirakatát, de –

amíg ott voltunk – nem dúlták fel a könyvesboltot. Ott hallottam, hogy a Rádió székházánál tűzharc van.

A Rákóczi úton tartottam hazafelé a Keletihez, abban az időben ott volt a HÉV végállomása. Talán az utolsó járat lehetett azon a késő estén, amikor megérkeztem a XVI. kerületi Cinkotára, ahol édesapám már aggodalommal várt. Csak ennyit mondtam neki: „Apu, kitört a forradalom!”

* * *

A következő napokban próbáltam rendszeresen bejárni a munkahelyemre, az Izzóba. Ez többnyire sikerült, de veszélyes is volt. Október 24-én, amikor jöttem haza, sokat kellett gyalogolni és kijárási tilalom is volt. Több napon át sztrájk volt, néhányszor pedig éjjel dolgozott az üzemünk, mert akkor volt villanyáram- és egyéb energia ellátás. Nagyon fontosnak éreztem, hogy a szakmámban tanuljak, dolgozzak; már csak fél év volt hátra a szakmunkás-vizsgáig. Az Izzó nagyon remek hely volt – a nagytudású mérnököktől, technikusoktól, kiváló szakmunkásoktól sokat tudtam tanulni.

Közben múltak a napok: november 4-én vasárnap korán reggel a szomszédból becsengettek, azzal, hogy az oroszok támadnak és hallgassuk a Kossuth rádiót. Akkor halottuk a rádióban Nagy Imre ismételt felhívását, segélykiáltását. Borzasztó érzés volt ezt hallani, nagyon elkeseredtünk. Többször hallgattuk – talán túl sokszor is – a külföldi adásokat, a Szabad Európa Rádiót és Amerika Hangját. Reménykedtünk valami nyugati segítségben, valami csodában, ami sajnos elmaradt.

* * *

November 4. után rendszeresen bejártam dolgozni a Váci útra és a Műszaki iskolába. Az Izzóban legtöbbször délelőttös voltam, délután két óráig dolgoztam. December 6-án a munkámat befejezve a 3-as villamossal utaztam a Váci úton a XIII. kerületi Visegrádi utcai végállomásig. Onnan a Marx térhez (ma: Nyugati tér) érve, láttam, hogy óriási embertömeg gyülekezik: fiatalok és idősebbek, főleg férfiak. Azt mondták, a Kádár kormány elleni tüntetés lesz. Beálltam a tüntetők közé. Az esemény megkezdése után a kádári karhatalom gépkocsizó alakulata hamarosan körülfogta a teret, a levegőbe leadott géppisztoly-lövések után az ott elfogottakat felparancsolta a rendőri gépkocsikra és nagyon sok embert, köztük engem is, a Markó utcai börtönbe hurcolt.

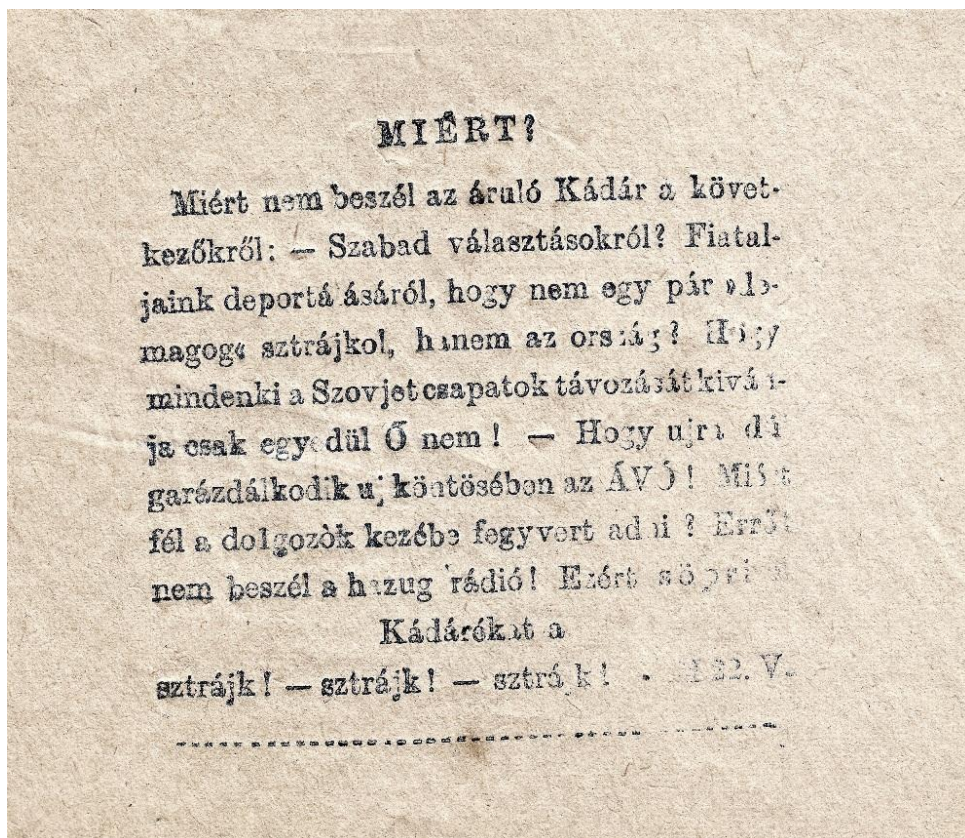
Késő este a Fő utcába vittek bennünket. Ott egy alagsori épületrészben tompított világításban egyénként végig vizsgálták mindenkit, többeknek arcába világítva, mintha valakit nagyon kerestek volna. Még az éjjel több autó vitte vissza a fogvatartottakat a Markóba. Hatan voltunk egy cellában. A harmadik éjszaka után végre kihallgatásra kerültem. A

kihallgató ügyész egyedül dolgozott a szobájában, kétszer is le kellett írnom a december 6-i napom történetét, hogyan kerültem a Marx téri tüntetésre.

Szerencsémre a személyes holmim között volt a munkahelyemen használt heti bélyegző kártyám (ún. csengető lap). Ez tanúsította, hogy 6-án reggel 5.50-es kezdettel 14.00-ig dolgoztam. Ezek után az ügyész a kihirdetett határozatával elbocsátott azzal, hogy most már szabad vagyok, haza mehetek, de a jövőben kerüljem el a hasonló eseményeket és senkinek se szóljak arról, mi történt az utóbbi napokban velem.

Visszatérve a cellámhoz, rövid búcsúzás után a tovább bennmaradóktól kis papírokon címeket, telefonszámokat kaptam, hogy hollétükről a hozzátartozókat értesíthessem. A Nagy Ignác utcai kijáratnál kellett az épületet elhagynom. Egy óra múlva már otthon voltam, szüleim és öcsém boldogan fogadtak. Másnap a munkahelyemen örültek visszatérésemnek, és nem várták el, hogy távollétemről részletesen beszámoljak.

Dr. Tordai Pál

Újpesten osztogatott röplap

Történelmet formáló egyetemisták

Harmadéves orvostanhallgató voltam akkor. Huszonkét évesen már értékelni tudtam – látóköröm korlátaihoz mérten – a történelmi eseményeket, az Írószövetségből jövő híreket. Október 23-án délelőtt bementünk az egyetemre. A professzorok, egyetértve az ifjúság törekvésével, az előadásokon való részvétel alól felmentést adtak. (Talán a márciusi ifjakkal történt hasonló.) Délután a zsúfolásig telt egyetemi kertben gyülekeztünk és hosszan vártuk a belügyminiszteri engedélyt a békés felvonuláshoz. Éreztük, hogy benne vagyunk a történelemben, és talán azt formálhatjuk is. A gyülekezési tilalmat végül feloldották, és mi elindulhattunk nemzeti zászlóinkkal a Petőfi szoborhoz, majd a Bem térre. Innen már a műszaki egyetemistákkal és sok tízezer fiatallal együtt vonultunk az Országház elé.

Életre szóló lelki élményem maradt ez az októberi alkonyat. Az öntudatra ébredő nemzet ifjai hittel, felemelt tekintettel zengték nemzeti imáinkat. A Nemzet Dal is más értelmet nyert: *„A magyar név megint szép lesz, / Méltó régi nagy híréhez; / Mit rákentek a századok, / Lemossuk a gyalázatot! A magyarok istenére / Esküszünk, ...”*

Természetesen a további napokban is bejártam az egyetemre, hogy ahol szükséges, ott segítsek. (Élelmiszer csomagokat is kellett szállítani.) Hihetetlen baráti, testvéri összefogást tapasztaltam az egész társadalomban. Mindenki segítőkész volt! A közlekedés többnyire a teherautók nyitott rakterén volt lehetséges. Az utcákon lövöldözés volt. Délután hazafelé jöve egy körúti fán akasztott embert is láttam, nyakában ÁVÓS felirattal. Döbbenetes volt!

Október 25-én a Parlamenthez is szándékom volt ellátogatni, de Istennek hála, későn érkeztem. Jajveszékeltő emberek rohantak onnan, vérfürdőt emlegetve. Gyalogolva hazafelé, a Lehel téren találkoztam az Újpestről vonuló munkásokkal, akik maguk előtt egy véres nemzeti zászlót tartottak. Mint megtudtam, az első itteni fiatal mártír vére volt a zászlón.

A bálványnak, Sztálin generalisszimuszna ledöntött szobrával csak napokkal később találkoztam, pontosabban a nagykörúti kereszteződésbe hurcolt maradványával. Sokan fémfűrésszel és kalapáccsal kezükben igyekeztek maradandó emléket szerezni a „nagy emberből”.

Újpest, szeretett városrészünk sem maradt ki az össznemzeti megmozdulásból. Október 24-én itt is ledöntötték a megszálló hatalmat jelképező emlékművet. Talapzatára sajnos hamarosan egy ártatlan, ifjú mártír, Polcz Béla magyar zászlóval letakart holtteste került.

A társadalom nagy része egységesen, együttérzéssel szenvedett az elnyomó hatalom uralkodóitól és büntető eszközeitől. A forradalom célja az értékek helyes rendjének helyreállítása. Nem fölforgatni akarják az értékrendet. Ez különbözteti meg az ellenforradalomtól, a fegyveres puccstól, amikor a résztvevők a hatalmat kívánják magukhoz ragadni. Ez tiszta forradalom volt! A testvéri összefogás, a becsületesség, az egymást segítő szeretet szép példájának emlékét őrzöm ezekből a napokból.

Sajnos hamarosan véget ért ez a 13 nap, és megkezdődött a kegyetlen megtorlás időszaka. November 4-én már a szovjet tankok egyengették nálunk a „béke útját”, és néhány tank belsejében már az új, kijelölt vezetők ültek, akik átvették a hatalmat, az ország irányítását.

November 4-ére behívóparancsot kaptam az újpesti Szakiskolába. Az Újpesti Egyetemi Század megszervezése volt a cél, amely a Budapesti Műszaki Egyetemen megalakult Egyetemi Ezredhez tartozott volna. Barátom, Arató László – aki a szomszédban lakott, – kapta a megbízást a szervezésre. Elsőéves gépészhallgatóként állandó kapcsolata volt a Munkástanáccsal is. Előző este még beszélünk a bevonulás fontosságáról. Megígértem, hogy ott leszek.

Az igazat megvallva elismerem, hogy nem voltam egy harcos természetű fiatal, annak ellenére, hogy az évek folyamán heti honvédelmi oktatásban részesültem. Kétszer voltam egyetemistáknak tartott egyhónapos katonai kiképzésen is, ahol kiválóan megfeleltem. A nevezett vasárnapon hajnali misére mentem, elbúcsúztam családomtól és 8 órakor már az iskolában voltam. A nap eseményeiről a részletes beszámolót írásban, csak később kaptam barátomtól. „November 4-e lett volna az Egyetemi Század hivatalos alakulási napja. Bevonulás 8 órára a Technikumba, 9-kor átvonulás a Petőfi Folyamőrlaktanyába, délig beöltözés, ebéd. Mennyire vártam ezt a napot! Végre átadhattam volna egy tapasztalt parancsnoknak mindazt a felelősséget, amelyet egy boldogabb Magyarországiért magamra vettem.”

A szervezés a nap folyamán sikertelen volt. Végül Arató László így szólt: – Sajnálom fiúk! De minden valószínűség szerint a Petőfi laktanya is a hajnali szovjet támadás áldozata lett. Minden további utasítást írásban kaptok meg. Addig menjetek haza vagy csatlakozzatok más egységekhez.

– Megkönnyebbült öröm sugárzott rólunk. Belső érzéseinkről, halálfélelmünkről csak mi tudtunk. Végülis hálásan gondolok bölcs döntésére. Köszönöm Istennek is, hogy ismételten életben maradtam. Harcos múltam így véget ért.

A következő hónapokat – január végéig, az oktatás folytatásáig – az újpesti Árpád kórházban töltöttem, szolgálva és segítve a betegek gyógyulását. Vilax Ernő főorvos úr jól ismerte családjunkat és így a főigazgató úrnak segítségül ajánlott. Sokat tanultam itt is: az orvostudományt hivatásból végzőktől, megismerhettem a válogatás nélküli emberszeretetből tevékenykedő orvosokat, ápolókat. A belgyógyászati gyakorlat folyamán alkalmam volt – a betegek kórtörténetén (anamnézis) kívül – életük jelentős, esetleg fájdalmas eseményeit is együttérzéssel meghallgatni, ezzel is segítve gyógyulásukat.

Igaz, még szilveszter este volt egy szívdobogató találkozásom a hatalommal. Este a néptelen utcán igyekeztem szívem választottjához, hogy majd családiragad köszöntsük az újesztendőt. A gyenge világítás miatt a forgalommentes úttest közepén mentem. Biztonságosnak véltem. A Pamutgyár bejárata felé közeledve a sötét járdáról két fegyveres katona jött felém. Lelkiállapotomról nem szólok. Fiatalságomnak itt a vége – gondoltam. A két férfi elém lépett, tisztelgett és egy írást adott kezembe. En remegve megköszöntem és távoztam. Csak a következő, távoli lámpánál mertem megnézni a kapott írást. Döbbenet olvastam: Boldog újévet kíván a Karhatalom!

Az újpesti 56-osokról készült jegyzőkönyv, amely közel 400 oldal, a felkelésben résztvevőket így nevezi: csavargók, huligánok, munkásárulók és a velük tartott csőcselék. A „Kósa és társai” pernek 33 vádlottja volt. A tárgyalások három évig tartottak. A 33 vádlott közül hetet halálra, hét vádlottat életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 19 vádlott összesen 189 évi börtönbüntetést kapott. Kik voltak ezek a mártírok? Kósa Pál asztalosmester, sógornőm édesapja; Gábor László munkaügyi osztályvezető; Csehi Károly festő és mázoló; Gémes József vegyipari munkás; Koszterna Gyula lakatos; Somlyói Nagy Sándor volt huszár alezredes és Dr. Rajki M. Márton ügyvéd.

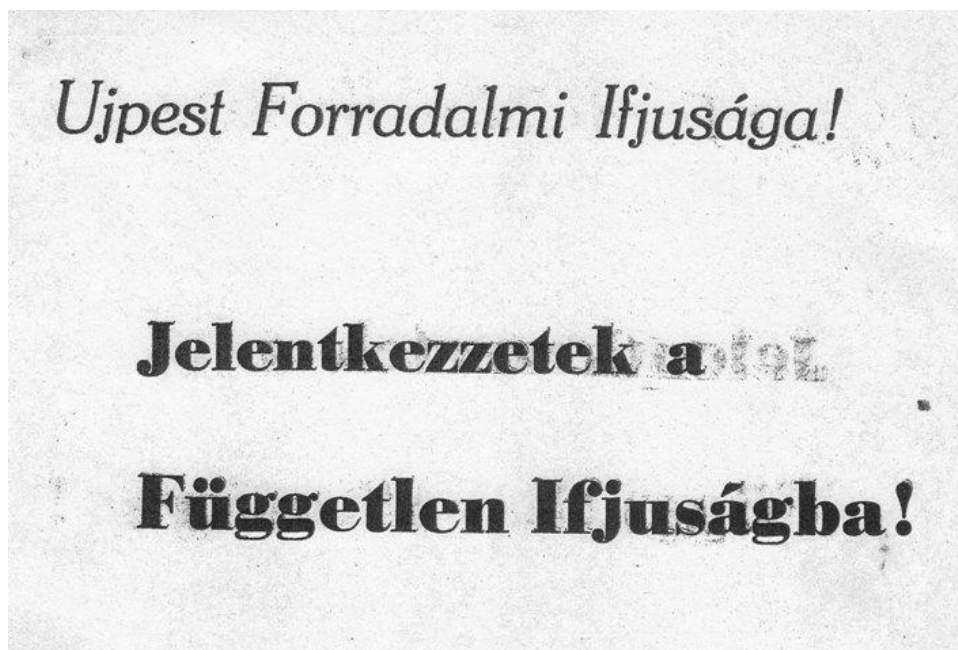
Az emlékezés virágaként szeretnék felidézni Rajki doktorról egy gondolatot. Egy saroknyi távolságra laktunk egymástól. Köztiszteletben álló személy volt, akinek becsületességéhez nem fért kétség. Hitében elkötelezett, hazájához hűséges, embertársainak önzetlen segítőjeként ismertem meg. Számomra példakép volt. Bűnéül rótták föl, hogy mindig ragaszkodott, csökönyösen ragaszkodott az igazsághoz. A felismert igazság szerint rendezte életét és vállalta annak áldozatul adását is. Ugyanúgy, mint Szent Pál, aki a felismert igazság birtokában nevét Saulról Pálra változtatta és hősiiesen vállalta a vértanúságot is. A családtól tudom, hogy Rajki doktor úgy ment a tárgyalásra, hogy mindig

magával vitte a tiszta fehérneműt. Nem lehetett tudni, hogy akit véd, azt elítélik-e vagy sem, mert ha elítélik, akkor a védőügyvéd is megy vele a börtönbe. Beszédeit hallgatva, itt a Trombita téren is, mindig a békességet, a keresztény megbocsátást, szeretetet hirdette. Halála után a börtönből megkapta a család a zakóját, amelynek válltömőjében egy csontból faragott keresztet találtak.

A rendszer cinikusságát, nemzetellenességét jellemzi, hogy a halálos ítéleteket 1959. március 15-én vasárnap, a nemzeti ünnepen hirdették ki. Az ítéleteket néhány hónap múlva végrehajtották. Találón jellemzi a kort a „humoralista” sok évvel ezelőtt elhangzott mondata, amelyet mint a hatalom képzeletbeli megszemélyesítője mondott: „Mi materialisták vagyunk. Nem akarunk mást, csak a lelketeket!”

Emlékezzünk és gondolkodjunk! A mártírok megtalálták életük értelmét a másokért, értünk hozott áldozatban. Hálával és tisztelettel gyűjtsünk gyertyákat, amelyek egyben jelképek is. Önmagukat fogyasztva sugározzák a fényt, meleget másoknak. Nekünk is van még bőven feladatunk! Angyal, ne szűnj meg hírt adni a csodáról⁶, a szabadságról, mely oly becses érték, de segíts abban is, hogy az igaz lelkek megértsék!

Dr. Gerber Alajos

⁶ Utalás Márai Sándor Mennyből az angyal című versének egyik sorára: „Angyal, vigyél hírt a csodáról” (a szerk.)

Hernyótalpak⁷

Ezerkilencszázötvenhat október huszonötödikén találkoztam újra Lipivel. Ezt pontosan tudom, mert emlékezetes nap volt. Sokan nem éltek túl.

Nemrég váltam el apámtól, aki titkolt óvó szándékkal velem tartott, hogy körülnézzünk a városban. Apám már nagyon fáradtnak látszott, Kistarcsa után már nem tudott helyreállni. Aggodalmaskodva intett, hiába csendes az utca s jönnek-mennek az emberek; csalóka idők ezek... Jobban tenném, ha vele mennék, haza! Anya már nagyon ideges lehet... - végül beletörődötten legyintett, s eltűnt a kanyarban.

A Vígszínház elé érve aztán szempillantás alatt a hasamra huppantam, mint valamikor ötévesen, nagyanyám kertjében. Egyszeriben mintegy húsz évnýt zuhantam vissza az időben, s egy villanásnyit Lipit néztem a sövény lyukain át. Az a régi hasravágódós mozdulat a forró homokon puha meleg párnaölelés volt és ez az éles pattogás a bronzkandeláberekben a szomszéd gyerekek ostorainak rafia-botjairól érkezett. Én meg nem vagyok velük, hanem itt kushadok, mint nagyanyám spárgatökje a homokon.

De itt se sövény, se Lipi, a bársonyos, meleg homokpárna helyett jéghideg, kemény beton, csak a rengeteg lyuk táncolt s szaporodott a szemem előtt, amit a Honvéd utca felől érkező gépfegyver-sorozat ütött az orrom előtti hirdetőoszlopon. Az oszlop olyan lett, mint egy óriási sajtreszelő. Lesni csak félszemmel mertem, kezem a fejemet kulcsolta, mintha védelmet nyújthatott volna valamitől és fejem burka mögött az önámítás bíztatott: ha én nem lesek, engem sem lát a golyó.

A harsány kelepelés után visszaállt utcazaj és a Duna felől érkező moraj halálos csöndnek tűnt.

A csönd felugrasztott s látván, hogy mások is ezt teszik, a foghíjas fedezék mögé lendülgetve, bizonyára komikus tánclépésekkel, húztam az irhámát a Váci út felé. Egy csapásra elegendőnek találtam részvételemet a „sűrűben”, s apám intését követve, szedtem volna a lábamat hazafelé, Újpestre.

Ekkor jött egy tank, hatalmas csörgéssel, csattogással a Nyugati pályaudvar felől a Vígszínház felé. A lassan nyomuló, előre meredő lörmányú szörnnyeteg púpján egymásba és minden megmarkolhatóba kapaszkodó emberpiramis közepén magasodott Lipi alakja, s egy lyukas közepű, nemzetiszín zászlót lengetett. Közvetlen mellette egy szovjet

⁷ A szerző szíves engedélyével közöljük visszaemlékezését Lipi c. élet-rajz-regényéből (Agroinform Kiadó, 2006., 162-164. o.)

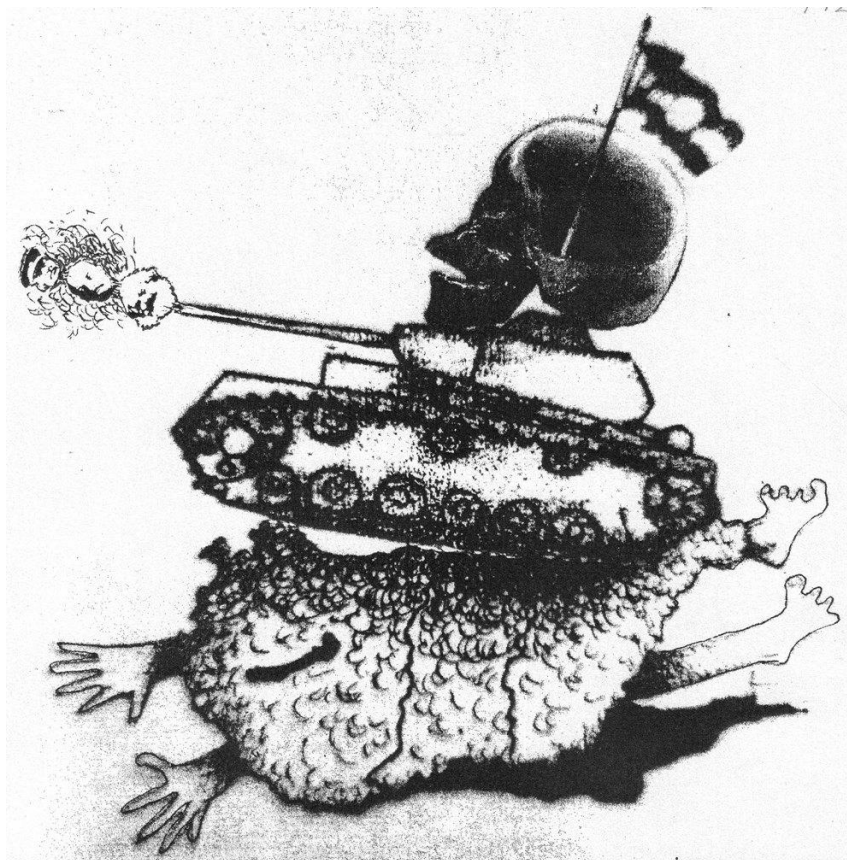
katona féltesttel kiemelkedve az acéltömeg gyomrából, egy tiszta, makulátlan magyar zászlót nyújtogatott a feje fölé. A tank utasai negyvennyolcas dalokat énekeltek.

Ettől megtorpantam s csak bámultam a monstrumot az út széléről.

– Hahó, Tibi! Gyere, megyünk az Országházhoz! – kiabálta Lipi, mintha tegnap találkoztunk volna utoljára. – Ezek itt velünk vannak! – mutatott a tovarisra és sűrűtően integetett. Jókedvében a zászló lukába dugta a fejét, olyan volt, mint egy égre akasztott, bekeretezett kép. – Gyere gyorsan, ugorj fel! – kiáltozta a kép.

Lám, csak gondolni kellett Lipire... A fürtös gyümölcsként csüngő tömegén áthajolva, félkézzel húzott fel a tank peremére.

Helyet szorítottak valahogy és markolták a gúnyámat, hogy vissza ne csússzak. Belezengedezve a harckocsi förtelmes robajába, egyre lelkesebben nótázva, behernyóztunk a Kossuth térre. Ott már sok ember volt, látván a magyar zászlót, nagy ovációval utat nyitottak.

Ekkor a mi barátságos ruszkink messze hajította a nemzetiszín zászlónkat s magára rántotta a páncélfedelet. Járművünk leblokkolta egyik hernyóját, forogni kezdett, mint a bűgőcsiga s szórt le minket minden irányba. Amint megszabadult tőlünk, újra felpattant a lyukfedél, vörös zászló lebbent fel a mélyből, géppisztoly dugta elő csőrét s azon nyomban sorozatot adott le az égbe. Erre, mintha megbeszéltek jel lett volna, számtalan fegyver kezdett el ólmot köpködni a Házzal ellentétes épületek tetejéről. Tucatnyi páncélos is felzárkózott, dübörögve pörgött mind, mint a kergebirkák, és nem kímélve a pánikba esett tömeget, pásztáztak és durrogtatták ágyúikat.

Az emberek is pörögtek, lerogytak és vonaglottak, míg vér s élet volt bennük. A puha emberi testet nem érő golyók szikrázva pattogtak a betonon meg a harckocsik páncélzatán, s onnan továbbugráltak, mint a szöcskék.

Mi a pörgő harckocsink árnyékában feltápáskodtunk, s hétrét görnyedve pucoltunk, amerre láttunk. Mögöttünk a pokol. Sebesültek, haldoklók hörgése. Fegyverzaj. Vértenger.

A Margit híd felé bukdácsoltam. Vissza sem mertem nézni.

Lipi sehol! Istenem, segíts! Merre mehetett a tank? Most megint nem tudom, mi van vele.

Bertalan Tivadar

Nemzeti színű szalag fekete bársonyon

Férjemmel 30 évesen mindketten az ELTE-n dolgoztunk, én a Kolloidkémiai, férjem a Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszéknek kutató-oktatói voltunk. Az 1956-os év lappangó, forrongó hangulata után, október 23-án délután egy és két óra között kaptuk a Műegyetemisták röplapját, amelyben felszólították az egyetem hallgatóit és oktatóit, hogy csatakozzanak a Bem szobornál, Budán tartandó felvonuláshoz, ahol felolvasták az egyetemisták röplapban ismertetett követeléseit az országban szükséges változásokról. A Múzeum körúti nagykapun keresztül áramlott az Egyetem kertjében gyülekező tömeg. Elindultunk a Károly körút, Bajcsy-Zsilinszky út, Szent István körút, Margit híd útvonalon, énekelve, szövegeket skandálva.

Az Andrássy út sarkán álló bérház erkélyéről egy fiatal lány nemzeti színű, széles ripsz szalagokból vágott darabokat dobott a vonulók közé. Máiig őrizzük otthonunkban ezt a kis szalagot, fekete bársonyra varrva; ezzel jelezve a forradalom leverése után gyászunkat. Ezt a szalagot sokáig viseltük 1957 tavaszán kabátunk hajtókája alá rejtve, a megtorlástól félve, mint azt a későbbiekben tapasztaltuk.

A vonuló tömeg a Margit híd pesti hídfőjénél a hírhedt „fehér ház” előtt elhaladva kórusban kiabálta: „Piros László, hol a zászló?” – az akkori belügyminiszternek, Piros Lászlónak címezve.

A Bem szobornál már hatalmas tömeg gyűlt össze. Itt a szónoklatok után a tömeg a Parlament elé vonult, ahol vártuk a kormány reakcióját, képviselőjének megjelenését. Hosszas várakozás után meghallgattuk Nagy Imre beszédét. Ezután én már hazamentem Újpestre, mert négy éves kisfiamat a szüleimtől haza kellett vinnem. Férjem azonban egész éjszaka a városban járkált, az ő elbeszéléséből tudom a következőket.

A Sándor utca és a Múzeum körút sarkán, a Múzeum Kávéház előtt egy felborult mentőautót látott. Mint megtudta, a mentőautóba rejtve ávós katonák próbáltak fegyvereket bejuttatni a Rádiónál lövető társaiknak. Hogy mi történt velük, nem lehet tudni. Munkatársunk és barátunk, Udvarhelyi Katalin, aki a felvonuláson nem tudott részt venni munkája miatt, később a Rádió elé ment és az ott folyó harcokról beszámolt nekünk, egy kapualjban húzódott meg a lövések elől. Férjem késő este a háborgó tömeggel együtt a Sztálin szoborhoz vonult, ahol végignézte a monstrum ledöntését, majd végighurcolását a körúton és szétdarabolását. Egy aprócska bronz-szilánkot hazahozott, amit sokáig őriztük emlékül a vitrinben, de sajnos később elkallódott. Férjem végül hajnalban érkezett haza és beszámolt a magyar nép határtalan forradalmi lelkesedéséről.

Október 25-én vagy 26-án egy teherautó platójára felkapaszkodva bementünk Pestre, hogy megnézzük, mi zajlik a városban. Röviden leírom, mit láttunk a Belvárosban.

- A Rákóczi út - Múzeum körút sarkán egy fiatal, halott diák feküdt. Rá volt dobva egy szál rózsaszín virágú krizantém. Később valószínűleg ezt a hősi halottat temették el az Egyetemenkertben, az A épület előtti virágágyásban, fakeresztet emeltek fölé, egy ideig a nevét sem tudtuk. Tavasszal – feltételezhetően a rokonai – kihantolták és más helyre vitték.
- A Rákóczi út elején felborított villamos feküdt.
- A New York palota tetején elhelyezett vörös csillagot egy csoport eltávolította, miközben a nézők a Himnusz énekelték.

Körúti pillanatkép

Bementünk az Egyetemre. Ott Kováts Zoli kollegánk (aki a II. világháborúban katonaként harcolt) vezetésével katonai őrség alakult, a kapukat bezárták, így a rend és fegyelem biztosítva volt. A Gólyavárban megalakult a Forradalmi Bizottság Cornides István fizikus elnökletével; céljuk az Egyetem zavartalan működésének elindítása volt. Cornides Pistát – annak ellenére, hogy a rendet az egyetemen biztosította –, később elfogták és börtönbe zárták.⁸

Egész nap a várost jártuk. Láttuk az Astoriával szemben kitett ládát, amelybe az emberek papírpénzt dobáltak a halottak, sebesültek és családtagjaik megsegítésére. A betört kirakatokban bántatlanul sorakoztak a Belváros értékes áruai. Az emberek arcán öröm és felszabadultság látszott, noha az elkövetkezendő napokban már aggasztó hírek hallatszottak. Az újságok terjesztése a hírekkel és a forradalom verseivel megindult, egy köteg újságot őrzünk otthonunkban, emlékül az utókornak.

Október 30-án, családuk nagy örömeire, váratlanul beállított szüleim újpesti, Mikszáth utcai házába a váci börtönből szabadult sógorom, Dr. Töttös Ernő újpesti ügyvéd, akit államellenes tevékenységért ítélték el. Felesége, Éva nővérem két kis gyermekével ekkor már szüleim házában lakott, miután a Mária utca 37. sz. alatti otthonukat kisajátították. Ernő két börtöntársával, Mikes Iván volt debreceni rendőrkapitánnyal és Kálmán bácsival (az ő családi nevét nem tudom) együtt jött hozzánk. Ők hárman átmenetileg, férjemmel együtt a Vécsey utcai házukba költöztek, én pedig szüleim házába. Iván rövidesen továbbment Nyugatra, Kálmán bácsi pedig családjával Budára. Úgy tudom, őt a forradalom után ismét börtönbe zárták. Sógorom Mikes Ivánnal (Svájc) később is tartotta a kapcsolatot.

Újpesten is zajlottak az események. A forradalom első újpesti áldozatát a jelenlegi Károlyi park helyén álló, ledöntött szovjet katona szobra helyén ravatalozták fel, emlékeim szerint a neve, Polcz Béla és kora (24 év) fel volt írva a virágözönnel borított „ravatalon”. Az Újpesti Forradalmi Bizottság Trombita téri gyűlésén, október végén, november elején, hatalmas tömeg hallgatta a szónokok beszédét. Az erkélyen sógorom, Töttös Ernő is ott volt, aki felvette a kapcsolatot az alakuló Kereszténydemokrata Párttal. (A forradalom 50. évfordulójára magnókazettán küldte el emlékbeszédét.)

Még november első napjaiban, azt hiszem a Margit hídon, Heda húgommal és férjével gyalog átmentünk Budára megnézni, hogy férjem szülei hogyan élték át a Budán sokáig zajló harcokat. Hála Istennek jól voltak.

⁸ Visszaemlékezése a Valóság folyóirat 2007/10. számában olvasható, Staar Gyula interjújából (97-117. o.).

Megrázó, megdöbbentő volt november 4-i ébredésünk: szünet nélküli ágyúlövésekre ébredtünk. Azonnal bekapcsoltuk a rádiót és hallgattuk Nagy Imre segélyfelhívását az ország és a külvilág felé. Ezután az eseményeket a Szabad Európa Rádióban követtük, a harcokban nem vettünk részt. Csak reménykedtünk a külföldi segítségben, azonban keserűen vettük tudomásul, hogy a mi szabadságharcunk az amerikai és a nyugat-európai országok érdekeivel nem volt összeegyeztethető (ld. szuezi helyzet).

Az országon belül tartottuk a kapcsolatot. Csonka Lajos jó barátunk, a Munkástanács elnökének kérésére a Diósgyőri Munkástanács elnökének, Kébel Bélának levelet juttattam el a Váci utcába, mivel én, mint fiatalasszony nem keltem gyanút. Hogy mi volt a levélben, nem tudom, de a munkástanácsok még hosszú ideig nem nyugodtak bele a helyzetbe.

December 8-án a Zeneakadémián gyászöltözetben vettünk részt az elesettek emlékére szervezett Verdi Requiem előadásán. A „Lacrimosa” tételnél az egész közönség állva hallgatta a kórust, végső tisztelettel búcsúzva a holtaktól. Városszerte folynak a tüntetések, amelyeket a karhatalmisták fegyverrel igyekeztek megtorolni. Férjem december 6-án a Nyugati pályaudvar előtti lövöldözés színhelyén volt, életét annak köszönhette, hogy egy fal mellé húzódott.

Az ország nagy része a forradalom résztvevőinek családját segítette, mivel a megtorló intézkedések a családokat is sújtották. Az ELTE oktatói is gyűjtést szerveztek. A börtönbe került Cornides Pista családjának Barna Péter fizikus segítségével bizonyos összeget juttattunk el, hogy megélhetésüket biztosítsuk. Egyetemünkön a némaságot fogadott Írószövetséget is segítettük, az összegyűjtött összeget egy-egy kolléga juttatta el egy kiválasztott írónak. Így került a férjem kapcsolatba Dallos Sándor íróval, otthonában látogatta meg. Dallos Sándor Munkácsy Mihály életregényén dolgozott, bezárkózva lakásába. A könyv „Aranyecset” címmel évekkel később megjelent. Az Írószövetség titkára, Gergely Sándor volt az összekötő kapocs az írók és az oktatók között.

A helyzet állandó romlása és egyre jobban látszó reménytelensége miatt sógorom, Tóttösy Ernő is feladta a reményt, és a megtorlástól félve családjával együtt, január 28-án a jugoszláv határon keresztül disszidált. Másik sógorom, Székely Sándor szervezte a távozásukat. Nagybátyám Kodály köröndi lakásából indultak, hogy újpesti távozásukat az estleges rosszakarók ne árulhassák el. Menekülésük útját Éva nővérem később részletesen leírta, elég viszontagságos és veszélyes volt, de végül többszöri próbálkozásra sikerült.⁹

⁹ A visszaemlékezés az Újpesti Helytörténeti Értesítő 2007. márciusi számában jelent meg, Ott túl a rácson címmel.

Hosszú ideig nem kaptunk hírt felőlük. Véglegesen Brüsszelben kötöttek ki, ahol sógorom az emigráció egyik meghatározó egyéniségeként szervezte az emigráns magyarokat. (Tartotta a kapcsolatot például Ispánki Bélával, Mindszenty titkárával és még sok jeles magyar személyiséggel.) Édesapám, aki nem tudott belenyugodni sem a forradalom bukásába, sem legidősebb lányának és családjának eltávozásába, ettől kezdve lelkiileg összetört, s közel egy év múlva, 1958. február 8-án meghalt.

Az országban a helyzet nem változott. A megtorlás fokozódott. Március 15-én, nemzeti ünnepünkön az október 23-a emlékére őrzött nemzeti színű szalagot fekete bársonyra varrtuk és kabátunk hajtókája alatt viseltük gyászunk jeléül. Szántó Feri barátunk március 15-én késő este beállított Vécsey utcai lakásunkba, szeme körül fekete monoklival. Őt a fekete szalag viselése miatt elfogták, jól megverték egy ávós gyűjtőhelyen; ez volt akkor a vélemény szabadsága! Feri idős édesapjának „monokliját” úgy magyarázta, hogy nekiesett a szekrénynek. Hogy ezt édesapja elhitte-e, kétlem.

A következő időkben az esti órákban férjem több barátja látogatott el hozzánk búcsúzni. Révész Ákos, Fáy Árpád barátaink elmondták nekünk, hogy úgy döntöttek, elhagyják reményvesztett hazánkat. Ákos Hollandiába, majd onnan az USA-ba, Árpád Németországba, majd Brazíliába ment. Mivel szakmájukban elismert emberek voltak, mindenütt megtalálták a helyüket. Évekkel később felvették velünk a kapcsolatot. Ma már ők is és férjem is csak emlékeinkben élnek.

Itthon lassan stabilizálódott a helyzet, bár a másként gondolkodók előmenetelében még sokáig fékként működött a múlt. Zárómondatként csak annyit: igyekeztem az emlékezetemben rögzített „történelmet”, egyéni élményeimet úgy leírni, ahogy bennem élnek. Lehet, hogy a dátumhoz kötött részletek nem mindig pontosak, de mentség rá az eltelt 62 év.

Dr. Kőrös Endréné dr. Fraknóy Veronika

„Kossuth Lajos azt üzente...”

A forradalomra nem emlékszem. A forradalom hangulatára emlékszem.

Négy éves voltam, amikor egyszer csak úgy éreztem, otthon valami megváltozott. A felnőttek izgatottan, félig suttogva beszéltek. Apám többször későn jött haza, és ide-oda csavargatta a mindig sivító-recsegő Orion rádiót. Egyik délelőtt anyám egy kis jelvényt tűzött a pulóveremre: egy hosszú tű tetején a forradalom szimbóluma, a Kossuth címer díszelgett. – Ez a magyar címer – mondta és hozzátette: – Megtanítlak egy dalra.

Kis koromhoz képest elég jó fülem és memóriám volt, sok verset, éneket, mondókat tudtam. Úgyhogy rövidesen együtt énekeltem vele:

*Kossuth Lajos azt üzente
Elfogyott a regimentje.
Ha még egyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni!
Éljen a magyar szabadság!
Éljen a haza!*

Az éneklés felvillanyozott. Meg voltam győződve róla, hogy a „bácsi”, akiről a dal szól, élő személy, hív minket, engem is, és mindenáron menni akartam. Amikor már dörögtek Újpesten a páncélosok ágyúi és érződött a gondterheltség szüleimen és a család minden tagján, szinte sírva kértem Édesanyámat, hogy induljunk, szeretnék tankot látni, harcolni a szabadságért: – De hiszen üzent Kossuth Lajos, el kell mennünk. Apának is, nekem is...

Gyerekes kérésemet persze nem vették figyelembe. Mentünk..., de nem az utcára, nem harcolni, hanem a pincébe. Veszélyes volt akkor a lakásban tartózkodni, mert össze-vissza kószáltak a szovjet tankok még a Kertvárosban is, nem lehetett kiszámítani, mire készülnek.

Nagyszüleim a Mikszáth Kálmán utcában (két saroknyira Vécsey utcai házunktól), egyik reggel arra ébredtek, hogy ablakukkal szembefordulva egy T-34-es áll, csövét egyenesen a házra szegezve. Szerencsére nem történt semmi baj, egy idő után a monstrum csörömpölve elvonult, de ahogy a Bajza utcába bekanyarodott, hernyótalpai hatalmas mélyedést vájtak a földes úttestbe. Ezt néhány nappal később, amikor már kimehettem az utcára, magam is láttam. Ma is előttem van, ahogy Dezsőke, a szomszéd kisfiú vidáman ugrál le a gödörbe.

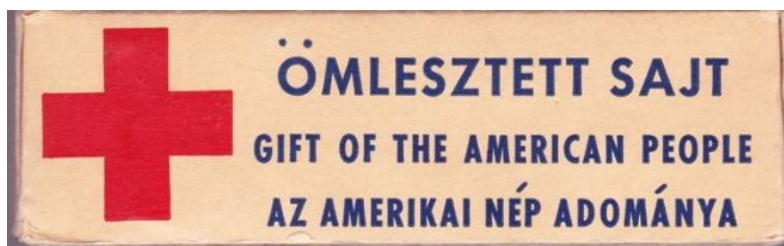
A Vécsey utca egyik házán a mai napig láthatók az 56-os lövésnyomok

A pincére visszatérve: nemcsak a mi családjunk „lakott” ott azokban a napokban, hanem azok a szomszédaink is, akiknek nem volt alápincézett lakása. A szemközti házból talált nálunk menedéket szüleivel együtt a nálam néhány évvel idősebb Zsuzsika, akivel többször együtt bicikliztem az utcán. Nagyon megörültem, hogy jönnek hozzánk, mert már régóta meg szerettem volna mutatni Zsuzsinak a kisvonalat, amit a születésnapomra kaptam. Nagy csalódásomra azonban a vonatos játék elmaradt, leparancsoltak minket a pincébe. Onnan hallottuk az ágyúdörgést, aminek ijesztő robaja ma is bennem él.

A pinceszinten a széntároló helyiség melletti mosókonyhában húzódtunk össze. Igencsak szűken voltunk, de nekem a felfordulás nagyon tetszett. Zsuzsi apukája a kiselejtezett ülőkádban kapott helyet egy ócska párnán, mi, gyerekek két összetolt széken ültünk és aludtunk, szüleim és édesanyám nagynénje, Maris néni is elhelyezkedtek valahogy a mosóüst mellett. Apám többször kijárt a városba, amíg lehetett, élelmet is szerzett. Később, amikor a közvetlen veszély elmúlt, visszaköltöztünk a lakásba, de szüleim éjszakára még sokáig egy duplaajtós, masszív ruhásszekrényt húztak kiságyam elé, hogy az ablak felől védve legyen.

Aztán az a kívánságom is teljesült, hogy tankot lássak. Az SZTK-val szemben, az egykori körzeti orvosi rendelő épületében osztották a vöröskeresztes segélycsomagokat.

Az egyik nagy, kerek doboz még évtizedekig a spájzunkban volt, ráírva a vöröskereszt mellett: ÖMLESZTETT SAJT. (Később szöveget tartottunk benne.)

A segélycsomag osztásra nagymamámmal mentem, és emlékszem, hogy az SZTK előtt ott álltak sorban a ruszki tankok, egy-egy barátságtalan katonával fönt, a vezérülésben. Megbámultam a hatalmas gépeket. Fogalmam sem volt arról, hogy jelenlétük és az, hogy a közelükben lehetek, azt jelenti: vége a forradalomnak, a magyar szabadság reményének.

Csak családi elbeszélésből tudtam meg később azt is, hogy összefüggés van a forradalom elbukása és szeretett unokanővéreim „elvesztése”, azaz külföldre távozása között. Édesanyám testvérét, férjét és leányaikat csak évtizedekkel később láttam viszont Brüsszelben.

* * *

A négyéves kori emlékek szétszórt képekként éltek bennem sokáig. Kossuth Lajos „üzenete” iskolai dalként bukkant fel ismét, elvesztve „mozgósító erejét”. Tíz évvel a forradalom után, egy este szüleim leültettek a szobaasztalhoz. Apám benyúlt a szekrényben a több sorban felpolcolt könyvek mögé. Egy henger alakú dobozból megsárgult rölapokat, újságokat csomagolt ki: Igazság, Irodalmi Újság, Szabad Szó, Függetlenség stb. És akkor szüleim, a dokumentumok tükrében, több órán keresztül, napról napra elmesélték nekem, mi is történt 1956. október 23. és november 4-e között Budapesten, miként élték meg ők harminc évesen, egyetemi oktatóként az eseményeket. Attól kezdve hazudhattak nekem bármit az iskolában, újságokban az „ellenforradalomról”, a „nacionalista csőcselékről”, szüleim szavából tudtam, mi az igazság. Barátaimmal beszélve jöttem rá: nem voltam egyedül.

Dr. Kőrös András

Égből hulló színes cédulák

Bár újpesti születésű vagyok, az 56-os forradalmat Zuglóban éltem át, ahol éppen abban az évben a Kerepesi úti lakótelepen kaptunk egy szép új lakást, egészen közel a HÉV síneihez. Így aztán sajnos élőben, közlőrlől láthattam a Kerepesi úton a tankok dűbörgő vonulását. Mindössze négy éves voltam, nem értettem pontosan a történeteket, ám a megszokott mindennapokból kizökkenve több kis emlékképem maradt.

Október 23-án délután Édesapám hazatelefonált, jelezvén késői hazatérését, mivel „a városban forradalom van”. Édesanyám rögtön leszaladt érdeklődni az alattunk lakó, magas rangú katonatiszt családjához, hátha ők többet tudnak. Nem tudtak, de a következő napokat a „bátor”, jól fizetett katonatiszt a WC-be zárkózva, otthon töltötte. Nemsokára a lakók mind leköltöztek a pincébe. Akkoriban, a világháború után, az új házakat ún. légópincékkel építették. A tüzelőre szolgáló fűlkék mellett egy számomra óriási terem volt, komoly vas ajtóval, a fényt beengedő pinceablakokat pedig vaskos, nehéz acél ablaktáblák védték. Részemre két, még ma is meglévő fotelt toltak össze, elfértem benne, abban aludtam több éjszakán át, míg a felnőttek székeken, matracokon kuporogtak. Nagyon zsúfoltan voltunk a pincében, és csak néha engedtek ki minket, gyerekeket. Ekkor láttam a Belváros felé vonuló tankokat, bizony félelmetesen nagy zajt csaptak.

Vékony, rossz evő kislány voltam, így az élelemhiány nekem különösebben nem tűnt fel. A lakótelep egyetlen Közértje zárva tartott, ezért ki-ki spejzának tartalékát fogyasztotta. Voltak, akik a közeli, Százados úti kenyérgyárig is elmerészkedtek sorba állni és friss kenyeret szerezni. Emlékszem, a lövések szünetében egyszer Édesanyám felosont 3. emeleti lakásunkba, gyorsan kifőzött egy kis száraztésztát, amit lekvárral ettünk meg, igazi csemege volt ezekben a napokban.

És még mire emlékszik egy kisgyerek? A felettünk elzűgó repűlőgépekre, amelyekből színes rőpcédulákat szórtak le százával, kitartásra bíztatva a harcoló magyarokat. Amikor kimerészkedtünk, mi, a mackóruhás, pincelakó gyerekek örömmel szedegettük fel a ház előtti parkban a váratlan égi ajándékot, a szép, színes lapokat: halványsárgát, zöldet, rózsaszínt, amiből aztán hajtogatni lehetett. Nem fogtuk fel a bajt, a veszélyt.

Csak jóval később tudtam meg, hogy családukban tragikus esemény is történt. Édesanyám egyik unokaöccse a Köztársaság téren életét vesztette a szabadságért harcolva, öccse pedig – a megtorlástól tartva – disszidált. Édesapám is tervezte, hogy elhagyjuk az országot, de Édesanyám és a józan ész érve azt diktálta, hogy idős szűleiket, – akiktől

a rezsim mindent elvett, még a nyugdíjukat is! –, semmiképpen nem hagyhatják magukra. Így tehát maradtunk.

Szüleim óvó-védő szeretetét a forradalmi napok alatt mindvégig éreztem, és bár nehezen, de gyönyörű Karácsonyt rendeztek számomra az új lakásban. Ma már kissé szégyenkezve is nézem ennyi év távlatából a magnéziumpor-villanással készített karácsonyi fotókat, a gazdag „Jézuskát” babákkal, babaszobával, és a karácsonyfa melletti asztalkán levő, sokáig friss hírrel szolgáló Orion rádiót, amelyen sisteregve és sipítva jött be titokban a közeli Rákospalváról zavart Szabad Európa Rádió adása, legtöbbször a disszidensek dalüzeneteivel. És amióta lehet, október végén nemzeti színű szalaggal díszített virágcsokrot viszek családunk fiatalon elesett hősének sírjára.

Kőrösné dr. Mikis Márta

Karácsonyfa az Orion rádió mellett 1956 Szentestéjén

Szénkupacon kuporogva – örökölt emlékképeim

Szüleim már nem élnek, nem tudják elmondani emlékeiket, nagyrészt az édesanyámtól hallottak alapján írom le a következőket.

1956-ban, éppen a forradalom napjaiban édesapám, Limbacher László – fiatal vállalati szakemberként – élete egyik első külföldi útján volt (eltekingtve a tizenévesen, 1945-47-ben a Szovjetunióban elszenvedett kényszermunkától): a Magas-Tátrában kirándult barátaival. A forradalom kitörése után a csehszlovák hatóságok nem engedték őket haza egy ideig. Végül november elején a határtól nagyrészt gyalog jöttek haza Újpestre. Édesanyám nagy szerencsének érezte távollétét, mert – ismerve édesapám érzelmeit és elfogadottságát a munkahelyi közösségben – biztosra vette, hogy férje forradalmi szerepet vállalt volna itthon, aminek később súlyos következményei lehettek volna.

A Magas-Tátra, Limbacher László „megmentője”

Édesanyám, Limbacher Lászlóné Szigetvári Edit 1956. október 24-én reggel – fiatal gyári tisztviselőként – munkába indult volna Újpestről Angyalföldre, de az utcánkban egy szomszéd bácsi mondta, hogy állnak a gyárak, bizonytalan a helyzet, ne induljon el. (Anyai nagyapám – Vácról járt Újpestre dolgozni – elmondta, hogy reggel a vasútállomáson a vasutasok levették a csillagot a sapkájukról.) Így ezekben a napokban édesanyám nem járt dolgozni, többet lehetett közel kétéves kisfiával

(velem), akit máskor a pesztraként alkalmazott nénire kellett hagynia. Piacra menet szemtanúja volt, hogy a Városháza mellett, bentről kihozott hosszú irodai asztalra fektették a forradalom áldozatának, egy fiatalembernek a holttestét, ami talán napokig is látható volt ott.

November 4-e reggele után sokáig lehetett hallani a városban az ágyúzást és lövöldözést. Még a mi kis, félreeső utcánkat, a Báthory utcát közrefogó Baross és Attila utcák házait is tankok elhaladása remegtette. A velünk átellenben lévő Báthory utca 18-as számú házba lövedék csapódott be (ami nem robbant fel akkor, de a következő nyáron további kárt okozott). Az egész olyan félelmetes volt – alig több mint tíz évvel a világháború után –, hogy édesanyám a házunk pincéjében szénkupacon ülve vészelte át ezeket a napokat, ölében kisfiával.

Limbacher László Tamás

Újpest dolgozói !

A hétfői nagygyűlés határozata értelmében a munkát addig nem vesszük fel, amíg magyar területen szovjet csapatok állomásoznak!

ÚJPESTI FORADALMI BIZÓTTSÁG

Munkabeszüntetésre felszólító röpcédula

Életem végéig elkísér az emlék

1956 őszén hét éves kisiskolás voltam. Keveset tudtam még a világ dolgairól, nem tudtam, mit jelent a szocializmus, nem tudtam, mi az a proletárdiktatúra kifejezés, hiszen a legfontosabb feladatom az írás és olvasás tudományának elsajátítása volt. Szegény munkáscsaládból származom. Édesanyám 1954-ben megözvegyült, négy gyerekkel kellett megküzdenie a rászakadó terhekkel. A Bajcsy-Zsilinszky utca 2. szám alatt laktunk, a Mókus cukrászda szomszédságában. Ma az Ady Endre Művelődési Központ áll e háztömb helyén, közvetlenül a Könyves Kálmán Gimnázium szomszédságában.

1956 novemberének első napjaiban, egyik reggel, úgy fél hét óra körül arra ébredtünk, hogy dübörgő tankok vonulnak végig az utcán, majd az egyik tank az utcára néző ablakunk alatt megállt. Mire feleszméltünk, már a tankok dörgése és fegyverropogás rázta meg a falakat. A tankok a Könyves Kálmán Gimnáziumot lőtték. Anyukám látva, hogy már a pincéig nem jutunk el, gyorsan az ágy alá terelt minket, mert az ablaküvegek a légnyomástól kirobbanva, beterítették a lakóteret.

Riadtan feküdtünk az ágyak alatt. A 15 éves Feri bátyám – két fegyverropogás között – kimászott az ágy alól, gyorsan két lódenkabátot magához véve visszamászott, és betakargattuk egymást. Anyukám mellett a 4 éves kishúgom, Jutka a légnyomástól elaludt, én mellette feküdtem, és nem titkolhatom el, hogy minden lövés és borzalmas durranás után bepisiltem egy kicsit. Mellettem a 18 éves Zoli bátyám feküdt, a legszélén pedig Feri bátyám.

Reggel 6.30 órától délutánig, körülbelül 5 óráig tartott a lövöldözés. A nagy légnyomástól nemcsak az ablakok, hanem a téglafal is beomlott. Mikor véget ért a lövöldözés, a tankokból kiszálltak az orosz katonák. Látva, hogy bútorok vannak a kidőlt fal mögött, öten vagy hatan bejöttek hozzánk. Az ágyak végében egy sezlon volt. Nagy nevetgéléssel ültek rá és ülve ugrándoztak rajta. Lehet, hogy még ilyen fekhellyel nem találkoztak. Az egyik katona az ágyra ült, remélve, hogy az is ruganyos lesz. Hirtelen az ágy alá nyúlt és megfogta a lódenkabátot. Kezdte kifelé húzni, és mikor rájött, hogy van valaki az ágy alatt, hangosan kiabálta: dáváj, dáváj!!! Puskával a kezükben a kidőlt falhoz rohantak és kiabáltak.

Anyukám ekkor azt mondta: „Menjetek ki gyerekek feltartott kézzel!” Úgy érezte, itt a vég, most fogják kivégezni a családot. Kimásztunk az ágy alól, de a kishúgunk még mindig aludt. Miután anyukánk is kimászott, az ágy alá nyúlt, hogy kihúzza Jutkát, ám az egyik katona ráüvöltött és már majdnem lőtt, amikor gyereksírást hallottunk. A katona intett, hogy bújjon ki a gyerek is. Húgocskám látva, hogy feltartott kézzel állunk

egymás mellett, ő is feltartotta kis kezét, könnyes, kerekre nyílt szemmel állt be a sorba és értetlenül nézte a puskákat ránk szegező katonákat.

Ott álltunk riadtan, feltartott kezekkel, halálsápadtan, nem törődve a hideggel, éhséggel, a ránk hűlt nyirkos, pisis ruhával, remélve, hogy talán nem lőnek agyon. Az egyik katona odajött és tetőtől talpig végigtapogatott bennünket. Mutogattak a puskájukra, pisztolyaikra, jelezve, hogy fegyvert keresnek. Két bátyám csak annyit tudott mondani: „nyet”.

Bátyáim karjáról lerángatták a karórát, amely nagy értéket nem jelentett, olcsó, de a mi zsebünkhöz mérten mégis drága órák voltak. A szekrényből kidobálták az összes ruhát, olajos, koszos csizmájukkal tapostak rajta. Látható volt, hogy fegyvert keresnek. Egyre indulatosabbak lettek, feldobálták az ágyneműt az ágyról, kidobálták a matracokat és széjjeltörték az ágy fej- és lábtámláját. Mikor nem találtak fegyvert, a konyhaszekrényben lévő kenyeret, kevés lecsókolbászt, zsírt és az éjjeliszekrényen lévő vekkert is magukhoz vették. A 18 éves Zoli bátyámat kezdték kilökdösni az utcára, mutogatva az Árpád út felé. Közben hajtogatták, hogy dáváj, dáváj!

Nem is tudom, hogy bátyámnak honnan volt akkora lélekjelenléte, hogy egy óvatlan pillanatban, ölébe kapva a kishúgunkat, az utcán át a pince irányába indult. Nem futott, csak határozott léptekkel, gyerekekkel az ölében ment. Az utcán végig katonák álltak, akik nem tudták, hogy mi történt, de talán a kisgyerek láttán nem bántották Zoli bátyámat. A pincéhez vezető kapualjban talán már biztonságban érezhette magát. Aztán Feri, anyukát és engem is elengedtek, hagyták, hogy menjünk a pincéhez. A ház lakói sejtették, hogy bajban vagyunk, mert a lövöldözések már egy jó ideje megszűntek, de mi még nem jelentkeztünk.

Mikor a pince lejáratahoz értünk, szaladtak fel, segítettek lejutni. „Hála Istennek..., jól vagytok gyerekek..., jöjjön Annuska...” szavakat hallottunk innen-onnan. Anyukámon a feszültség akkor egy ájulásban végződött. Utólag áldotta a sorsot, hogy egyik fia sem vitt haza fegyvert, mert akkor ennek a történetnek nagyon rossz vége lett volna. Bizonyára mind az ötünket agyon lőtték volna.

A gimnáziumkertben az előző héten fegyvereket osztogattak, felkészülve a védekezésre. Lett volna lehetősége a bátyáimnak is elhozni a fegyvereket, de édesanyánk óva intette őket, eleve a fegyver veszélyessége miatt. Nagyobbik bátyámat hívták barátai az osztrákokhoz, de nagyon szoros volt a család köteléke. Azt mondta: „Én vagyok a legidősebb, anyám és testvéreim számítanak rám, nem hagyhatom itt őket.”

A Könyves Kálmán Gimnáziumon a tankok pusztítása csúnya látvány volt. A bejárat árkádja teljesen romba dőlt, akkora lyuk tátongott rajta, hogy az épület hátsó felén az iskolaudvarra és a Mártírok útjára lehetett átlátni.

A Könyves Kálmán Gimnázium a harcokat követően

Mikor már „rend” lett az országban, elmeséltük egymásnak az iskolában, ki hogyan élte át a kudarcba fulladt forradalmat. Elmeséltem, hogy a forradalom alatt majdnem meghaltunk. Ekkor egy tanár szigorúan kioktatott, hogy nem forradalom, hanem ellenforradalom volt, és többet nem akar hallani erről a témáról. Gondolom, a jó szándék vezérelte. Ismétlem magam, de nem tudtam akkor, hogy mi a különbség forradalom és ellenforradalom között. Most már tudom. Küzdelem volt egy szabad országért, amit vérbe fojtott a szovjet hatalom és a behódoló magyar politika. Hosszú idő telt el, amíg lelkiileg feldolgoztuk a történeteket, de most is, ha 68 évesen is felidézem lelki szemeim előtt a filmként lepergő eseményeket, összeszorul a szívem.

Kecskeméthy Istvánné

Élelem Fótról

Gyakran jutnak eszünkbe az 1956. október 23-i és az azt követő események. Különösen sokat az évforduló közeledtével emlékezünk, miután a médiában is egyre többet foglalkoznak az akkori eseményekkel. Mindig újabb és újabb szomorú vagy tragikus történeteket ismerhetünk meg. Ma már egyre bátrabban beszélnek róla az emberek.

Eltérően a túlnyomóan negatív történetektől, nekem egy kedves, mondhatnám vidám, pozitív emlék is mindig az eszembe villan. Az újpesti (gróf) Károlyi Sándor (Köz)kórházzal szemben, a Viola utca 1.-ben laktunk. Abban az időben zárva voltak a boltok, a gyárakban, üzemekben nem dolgoztak. Szünetelt a közlekedés. Az élelem szállítása sem volt megoldott. A kórházban a gyógyuló betegeknek pedig enni is kellett. Röviddel a leállások után Fótról a kórház elé érkezett egy sor szekér, tele élelemmel. Miután a tanítás is szünetelt, sokat voltunk az utcán, lesve a híreket. A szekérsor is egyből felkeltette az érdeklődésünket. Egyre több felnőtt is beszélgetésbe elegyedett a kocsisokkal.

Egyszer csak azt láttam, hogy a szekerekről a lakosoknak is osztanak lisztet, gyümölcsöt, burgonyát. Nosza, szaladtam haza és máris egy vájdlinggal tértem vissza és odaálltam a liszt osztásához. A második körben egy rekesz szőlőt kaptam. Kisöcsém is ott álldogált mellettem. Egyszer csak a szekérről leszól neki egy bácsi: kisfiú, gyere közelebb és húzd el jól a nadrágod gumiját! (Öcsémén, az akkori módi szerint, egy bokában gumis, belül bolyhos mackónadrág volt.) Amint ezt megtette, már hullott is a nadrágja száraiba a burgonya. Pillanatok alatt úgy nézett ki, mint egy kis bugyogós törökbasa. Lassan araszolva, csoszogva tudta csak hazahozni az értékes adományt. Így adott egy kis biztonságot és tette széppé a fóti lakosok segítségével a testvér újpestiek napját.

Sok ilyen szép történetet hallottunk akkoriban az összefogásról, egymásra figyelésről, segítségadásról. Jó lenne, ha a mindennapi életünket, baj és gond nélkül is, az összefogás, egymásra figyelés és a szeretet hatná át!

*Nem elég a jóra vágyani:
a jót akarni kell!
És nem elég akarni,
De tenni, tenni kell!*

(Váci Mihály)

Dr. Kovács Ivánné

Kézigránát a Siviben

Az ötvenhatos forradalom és szabadságharc idején már a félkész családi házunkban laktunk szüleimmal és bátyámmal a Kertvárosban, a Blaha Lujza utca sarkán. Jelenleg is itt élek. Ez idő tájt még homokos, dimbesdombos, királydinnyés terület volt a Vákuumtechnikai Gépgyár helyén. Álmodni sem lehetett volna jobb játszóteret, mert itt télen szánkózni, nyáron focizni és állandóan bandázni lehetett. A mi „sivatagunkat” később elneveztük *Sivinek*. Különböző korosztály voltunk, ötvenhatban én nyolcéves, a bátyám pedig tizenhárom éves volt.

Hárman-négyen, mi kisebb fiúk mindig a nagyokon lógtunk, kíváncsiskodtunk. Nem szerették, ha beleüttünk az orrunkat a dolgaikba. Az első izgalmas élmény a Siviben ért bennünket, amikor „rég nem látott” srácok is kijöttek szórakozni, mesélni. Volt köztük egy katona is. Ekkortájt már szüntelen morgást, ropogást, számunkra ismeretlen zajokat hallottunk a város felől.

Az igazi meglepetés otthon ért, mert Édesanyánk bevackolt bennünket a készülő fürdőszobába, ugyanis – sarokház lévén – ez a helyiség volt a legtávolabb az utcától. Engem rábízott a bátyámra, reménykedve abban, hogy amíg ő távol van, jó fiúk leszünk... Édesapánk a Chinoinban dolgozott és vidéken rekedt, amikor Budapestet körbezárták.

Édesanyánkat, Kati nénit sokan ismerték a pékboltból, az újpesti piacon dolgozott, osztotta a kenyeret reggeltől estig. Mi fiúk a Siviből, a szülői tiltások ellenére kimerészkedtünk és elindultunk a Tanácsháza irányába. Ekkor már „csak” a hatalmas tüntető tömeggel találkoztunk, akik a „Ruszkik haza!” jelszót skandálták meggyőző erővel. A ledöntött szovjet emlékmű helyére felravataloztak egy hős forradalmárt nemzeti színű zászlóval letakarva. Polcz Béla volt a neve. Úgy hallottam, egy Pobeda autóból szórta a röplapokat, amikor egy „bátor” állövész kilőtte őt.

Mentünk tovább, egészen a Könyves Kálmán Gimnáziumig. Útközben láttuk a betört kirakatokat az Államinál, a szétlőtt órasműhelyt a gimi sarkánál. A Könyves Gimnázium elejét rommá ágyúzták, ma is látható mementóként a helye. Dráma a gimi udvarán is várt ránk: kilőtt ágyúk, vérfoltok, véres ruhadarabok, kucsmák...

Közben hazaérkezett édesapánk. Állandóan a Szabad Európa Rádiót hallgatta, ahonnan részletesen lehetett tájékozódni az eseményekről. Még azt is lehetett tudni, hogy hol van ivóvíz a városban. A Vécsey utcai nyomós kút végig működött, hála Istennek! A házunkban ugyanis még nem volt víz.

A mellettünk lévő, háromemeletes Bauhaus stílusú épület akkoriban a Magyar Pamut munkásnőinek otthona volt. A forradalom alatt szinte üresen állt, mert a lakói hazautaztak. Elterjedt egy rémhír, hogy a szabadságharcosok felfegyverkezve ide rejtőztek. Ezért a szovjet tankok a Hárfa és a Leiningen utcában felsorakoztak. Apám szerint, ha egy lövés akkor eldördül, hatalmas pusztítást okozott volna. Szerencsére rémhír volt.

A Sivibe folyamatosan kijártunk. Idegen láb- és ásónyomokat fedeztünk fel. Elkezdtünk mi is kutakodni. Lett is eredménye! Találtunk elásott golyószóró tányérokat, dobtárákat „uzsonnás táskában”, gyújtózsínórt és különféle alkatrészeket. Jómagam előjöttem egy talált kézigránáttal, amit a katonasrác nagy szakértelemmel azonnal szétkapott. Ezért persze otthon – pedagógiai szándékkal – azonnal elverték...

Már vénülő szememmel, ha látom ezeket a helyszíneket, immár sokadik formájukban, mindig eszembe jutnak élményeim, amelyek belém vésődtek. Eszembe jut azóta, hogy a tömegben senki sem félt. Nem félt a mártír szabadságharcos sem, az iszonyatos túlerő ellenére. Nem volt tudatában tettének világtörténelmi jelentőségével, őszintén küzdött az igazáért. Tisztelettel, mélyen fejet hajtva ötvenhat mártírjai előtt!

Isten áldd meg a magyart!

Kovács József

Kovács József (Jocó) 1956 ihlette festménye (2006)

Kenyérszállítás Pestről

A forradalom idején 9 éves voltam. Újpesten is voltak harcok. Nehéz körülmények uralkodtak, főleg az élelmezésben. Ketten vagyunk testvérek, bátyám akkor a Könyves Kálmán Gimnázium első éves diákja volt, 15 éves. A kenyérellátás nagyon rossz volt. Bátyám az osztálytársával együtt egy Csepel teherautón bement Pestre, onnan tudtak kenyeret hozni az újpesti embereknek.

A Faipari Technikumot orosz katonák vették körül harckocsival. A helyzet veszélyes és kilátástalan volt, mert feltételezték, hogy az iskola épületében forradalmárok vannak. El is hangzott egy pár lövés. Ekkor szüleimmel a pincébe költöztünk le. Körülbelül egy hétig laktunk ott. A nyirkos hidegben vaskályhával fűtöttünk, ezért a levegő elég nehéz volt. Édesanyám húga kenyérért állt sorba az Árpád Kórház melletti pékség előtt, amikor az Árpád úton harckocsik jöttek. Belelőttek a tömegbe! Sok ember megsebesült, anyám húgának mindkét vádliját átlőtték!

Nehéz napokat éltünk át. A Mikes Kelemen utcai házunk mellett még nagy, parlagon heverő grund volt. Féltünk, hogy az oroszok oda befészkelik magukat, de hála Istennek, nem így történt. Ennyire emlékszem az akkor történetekből...

Bodánszky Péter

Forradalmi vers

Orosz, Á.V.H. ellenségünk,
Elvették a hazát tőlünk.
Búzánk, borunk eszik, isszák,
Minden kincsünk elrabolták.
Ezért szegény most a magyar,
Mert e csúf nép mindent akar.
Megálljatok megfizetünk,
Holnapra már nagyok leszünk.
Úgy rohantok haza felé
Csak úgy porzik a hátatok belé.

ÚJPESTI GYEREKEK

Gépfegyver az előszobafogason

1956-ban Újpestről jártam be a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba, ahol ősszel a második évfolyamon kezdtem meg tanulmányaimat. Családommal a Víztorony tőszomszédságában laktunk, a Dobó utca 9.-ben. Naponta tettem meg az utat az 55-ös, illetőleg a 49-es villamosokkal. Ez történt október 23-án is, ahol hazafelé a Kálvin térnél szálltam fel a villamosra, emlékezetem szerint derült, napsütéses időben, egy szál sötétkék iskolaköpenyben indultam a Nyugati pályaudvar felé. Már a Nemzeti Múzeum előtt észleltem, hogy megváltozott a korábbi, megszokott utcakép.

Eufóriás, lelkes tömeg tolongott az utcákon, az emberek az egyetemista fiatalokkal együtt, mosolyogva, csoportokban tömörültek és kapaszkodtak fel a teherautókra. Boldogan integettek. Őszintén szólva ma már nem is tudom, hogyan értem haza. Ilyen jellegű élményem azóta sem volt.

Másnap a városban a közlekedés leállt, így Édesapám sem tudott a hivatalába menni. A következő napokban Édesanyám, mint egy tyúkanyó, csak aggódott, hogy mind a három gyermekét otthon tartsa. Ez nehézségekbe ütközött, mert két bátyám közül a kisebbik, Laci három éves katonai szolgálatát teljesítette Ady-ligeten, a híradós laktanyában. Pár napig semmit nem tudtunk róla, nem hallottunk felőle. Azért is aggódtunk, mert laktanyájuktól néhány száz méterre volt az ávós laktanya, ahol fiatal, 18-20 éves, főleg vidéki fiúk töltötték szolgálati idejüket. A két alakulat egyenruhája egyforma volt, csak a nyakon lévő parolin jelezte hovatartozásukat. A felületes szemlélő (a tömeg) ezt nem mindig követte figyelemmel, amelynek eredményeképpen sok önkényeskedés, atrocitás történt.

Pár nap múlva az egyik délután végre megérkezett bátyám, aki részletesen beszámolt a történetekről és aggodalmairól. Egy fekete, kinőtt, paraszt ünneplőruha volt rajta, mert a környező falvakból az ott lakók segítették a kiskatonákat: ruhát, ennivalót, esetleg néhány esetben szállást is biztosítottak a részükre, hogy elkerüljék az ávósoknak szánt és tévedésből adódó atrocitásokat. Napokig tartott, míg szökését követően bátyám kipihente a sokkot, és vele együtt mi is megnyugodtunk.

Nagyobbik bátyám, Gyuri ebben az időben 26 éves volt és a rákospalotai Városházán dolgozott a Kereskedelmi Osztályon. Főnöke volt a tanácselnök, aki őt nagyon kedvelte. Szorgalmas, becsületes embernek tartották. Megkérdezték, hogy hajlandó-e nemzetőrként fegyveres szolgálatot teljesíteni annak érdekében, hogy a bűncselekmények elkerülhetővé váljanak, a kerületben rend és nyugalom legyen, és ennek megfelelően éjjel gépfegyverrel járőrözve tartsa szemmel Rákospalota utcáit, felügyelve a rendet. Ezt a feladatot ő kötelességszerűen és

lelkiismeretesen ellátta. Esténként elindult vállán a gépfegyverrel, anyukám pedig aggódó tekintetével kísérte. Reggelenként az előszobafogasunkon ott lógott mindig a „gitár”.

November 4-én a velünk élő nagynéném a kispiacnál, a hentesbolt előtt sorban állva észleltük, hogy a rákospalotai sorompó felől hatalmas dübörgéssel tankok érkeznek. Mindenki berohant az üzletbe és lehasalt. Félelem és rettegés volt.

Bátyám a gépfegyvert a Tanácsháza kistermében felakasztva hagyta. Ez volt a szerencsénk, ugyanis pár nap múlva éjjel civil nyomozók állítottak be hozzánk, és mindent feldúlva keresgéltek. Édesanyánk riadt tekintetét figyeltem, valamint édesapám szemeit, amelyek megnyugodtak, mert akkor már látták, hogy bátyám helyesen cselekedett és így fegyvert nálunk nem találtak. Hála Istennek komoly következmény ezek után nem történt, de a bátyámat a munkahelyéről elbocsátották.

Még két eseményt említenék gimnazista múltamból.

Osztálytársunk, Szabó Barna (Szabó Sándor színművész fia) – akinek 14 éves öccse az események alatt átlépte a határt –, követte testvérét. Nekem írt egy levelet, ezért édesanyja kijött hozzánk Újpestre, hogy megtudjon valamit fia tartózkodási helyéről.

Somos Zsuzsa festménye Magyar Katalinról

A másik megrendítő eseményt nemrég örökítettem meg festményen, mert – bár közvetlen közelünkben történtek az események –, közel 30 évig szinte semmiről sem tudtunk. Belgiumban élő osztálytársunk küldött fotót közös iskolatársunkról, Magyar Katalinról, aki 16 évesen – önkéntes ápolónőként – hősi halált halt a forradalom utolsó napjaiban, egy, a mentőautójukra géppuskasorozatot leadó orosz tanktól. Történetét csupán néhány éve olvastam az *Új Ember* újságban, és képmását azonnal megfestettem. (Emlékét 2012 óta Meszlényi János, Katalin hajdani osztálytársának domborműves táblája őrzi meggyilkolása helyszínén, a Liszt Ferenc téren.) Bizonyára Katalin még ma is élne, és talán ugyanúgy, mint én is, festene vagy nagymama lenne, esetleg mindkettő.

Nem szabad elfelejteni emlékeinket és azokat át kell adni gyermekeinknek, unokáinknak, hogy azokat a továbbiakban is őrizzék!

Somos Zsuzsa

* * *

*Valahol itt, valamelyik fiókban oszlik
barna homállyá, valahol fényes földi
lakk pácolja nyakcsigolyáit.
Nem látom, mintha látnám ballonkabátba
csavartan, homlokán csuklya gyapja,
szelíd arcával lepke-bárány,
Jeanne d'Arc és Zója negatívja
hanyatt a pesti járdán...*

Részlet Ágh István Magyar Katalin című verséből. Ágh István Kossuth-díjas költő október 25-én megsebesült a Kossuth téri véres lövöldözésekben, Katalin őt is ápolta a Tétényi úti kórházban.

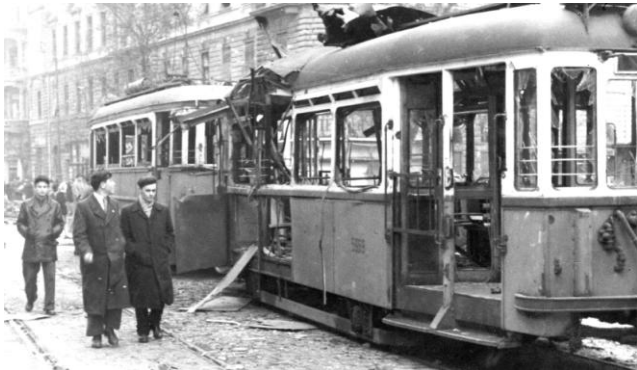
Meszlényi János domborműve

Belőttek a szobánkba

1956 októberében 7 éves voltam, és mint év vesztés, az első osztályt kezdtem meg az általános iskolában. A XIII. kerületi Pannónia utcában laktunk. A forradalom idején, a számomra legemlékezetesebb napon nagyon nagy köd volt. A reggeli ébredés után nem sokkal érzékelttem, hogy édesanyám ismét itthon van, mert visszafordult a munkahelyére menet. Édesapámnak elmondta, hogy a Pozsonyi úton a "fehér ház" közelében a parkban tankok állnak és az emberek látszólag céltalanul őgyelegnek, nem tudják mi történt. Nem tulajdonítottam nagy jelentőséget ennek a hírnek, mint gyerek, nem is értettem, miért kell megriadni, félni. Az tűnt fel, hogy a szüleim nem mennek dolgozni és az egész család otthon van. A konyhában voltam édesanyámmal, ahol egy kalitkában hullámos papagájunk volt. Nagyon belém szorult az a kép, ahogy a papagáj egy-egy hangrobbanásra összerendez, és nem eszik, nem repdes. Ekkor érzékelttem, hogy az utcán valahol lőnek, a tankok lövésének hangja okozott félelmet bennem és a papagájunkban is.

Nem tudom, hány nap telhetett el, de tisztán emlékszem, hogy a nagyszobában az ágyon ültem, édesapám pedig velem szemben az asztalnál. Nekem az utcára néző, második emeleti ablakunk bal kézre esett. Ennek jelentősége van! Mivel anyám a konyhából magához hívott, rögtön ki is mentem. Ezt követően egy hatalmas csörömpölést hallottam. Anyám mondta is, hogy biztos a lépcsőház ablaka tört be. A szobából apám jött ijedten, kezében egy géppisztoly-lövedék volt. Ő monda el, hogy miután kimentem a szobából, az utcai ablakon belőttek, és pont a fejem magasságában csapódott a lövedék a falba, majd onnan a parkettára esett. Ha ott maradok az ágyon ülve, most nem tudnám e sorokat leírni!

Emlékem még annyi maradt, hogy apámmal kimentünk a Múzeum körútra kenyérért. Szétlőtt és felborított villamost láttunk, menet közben irgalmatlanul sok löszérhüvelyt kellett szétrugdosni, hogy el ne essünk. Azt is láttam,

hogy az utcákon egy-egy kád formájú katonai jármű halad és körbe-körbe fegyveresek vizsgálják a házak ablakait, nehogy valahonnan Molotov-koktélt dobhassanak ki rájuk. Ennyi emléket őrzök az 1956-os eseményekről, és szerencsésnek mondhatom magam, hogy családom tagjainak nem esett bajuk.

Lebovits György

Tizedik születésnapom

A forradalom kitörésének napján, azaz 1956. október 23-án a tizedik születésnapomat ünnepeltük családi körben. Ez egy keddi munkanapra esett. A munkából hazatérő Édesapám és az ünnepi vacsorára hozzánk érkező családtagjaink mondták, hogy a városban több helyen tüntető csoportokkal, skandáló, zászlót lobogtató fiatalokkal találkoztak. Mint közismert, aznap a Műegyetem előtt indult a főleg egyetemistákból álló tüntető tömeg szabadságot, függetlenséget és jobb életkörülményeket követelt. Sokan menetközben csatlakoztak hozzájuk. A százezres létszámú tüntetés a Kossuth téren folytatódott, majd éjfél felé a Magyar Rádió épületénél már lövések is eldördültek, sőt sor került a Rádió ostromára. Még aznap éjjel ledöntötték a Sztálin szobrot az Aréna úton (ma Dózsa György út). Szóval mozgalmas nap volt.

Gyermekeként én nem sokat értettem az egészből. Ám úgy emlékszem, eleinte a felnőttek számára sem volt egyértelmű, mi történik. Szüleim végig próbáltak óvni az eseményektől, de a környezetemben a feszültséget így is éreztem. Szüleim elcsípett beszélgetéseiből, a rádió híradásaiból meghallott egyes mondatokból napról napra egyre jobban felfogtam, hogy itt valami rendkívüli dolog történik. Több mint hat évtizeddel az események után persze már nehezebb visszaemlékezni, hogy gyermekfejjel hogyan éltem át az 1956-os forradalom eseményeit, de emlékeim egy része azért előjön.

Újpesten születtem, Újpesten élek mai napig. Újpesthez köt minden. Úgy emlékszem, kezdetekben még nem sokat érzékeltünk a pesti forrongásból, eseményekből. Szüleim folyamatosan hallgatták a magyar rádiót. Később, a szélesebb körű tájékozódás érdekében, mint nagyon sokan mások, a Szabad Európa Rádió híreit is. Arra is emlékszem, hogy ez utóbbit kissé körülményes volt hallgatni, mert a nyugatról, Münchenből rövidhullámon sugárzott adást zavarták, ezért az hol sípolt, hol a hangereje hullámozott. Mindezt illeti titokban tenni, mert egy „jó” szomszéd könnyen feljelenthetett volna. A SZER adásaiból bennem az maradt meg legerősebben, ahogy családok, családtagok üzentek a távolból hozzátartozóiknak hol- és howylétükről. Később az üzenetek küldése még szívkiüldi formájában is zajlott.

A felnőttek a rádió hírein túl a rendszertelenül megjelenő újságokból és esetenként rölapokból tudtak. Ez utóbbiakat főleg teherautókról szórták szét. Előfordult, hogy kisrepülőből ledobott rölapokat gyűjtöttünk össze. Nemcsak a hírek, de az emberek is megosztottak voltak. Egy részük a szovjetektől várta a megoldást, míg másik részük Amerika és a nyugati hatalmak segítségét várták reménykedve.

Egyre többször hallottunk híreket fegyveres harcokról. Utólag már tudom, ilyen esemény volt például az MDP budapesti székháza elleni ostrom, vagy a Kossuth téren eldőrdült sortűzek. Sebesültekről, halottakról, lincselésekről beszéltek a városban járt házbeli felnőttek is. Hallottunk arról is, hogy ledöntötték az újpesti szovjet hősi emlékművet, sőt több kerületi helyszínen is lövöldözés történt.

November 4-ét követően döntően változott a helyzet. A korábban kivonulást kezdő szovjet csapatok visszafordultak, támogatásukkal megalakult a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány. Ettől az időponttól lakhelyünk is bekerült a fegyveres események helyszínei közé. Szovjet T-54-es tankok, harckocsik jelentek meg az utcákon. Fegyveres embereket láttam nemzeti zászlónkkal fellobogózott teherautón közlekedni, toborozni. Agitálták az utca embereit: „Aki magyar, velünk tart!” Két-három szovjet tank állomásozott az újpesti összekötő híd lábánál, időnként az Attila utcai általános iskola mellett is. A Váci úton is többször vonultak fel s alá. Volt, hogy egyszerre több tucatot is összeszámoltunk belőlük, amelyek Vác felől érkeztek, a város felé haladtak. Néha a házunk előtt is elvonult néhány tank.

Megismerkedtünk számunkra új szavakkal, fogalmakkal, mint kijárási tilalom, statárium, Molotov-koktél, akasztás, lincselés, fosztogatás, disszidálás, nemzetőr, segélycsomag stb. Ekkor találkoztam először a Kossuth címerrel és a lyukas nemzeti zászlóval. Ezek jelentését ugyanúgy nem értettem, mint a „Ruszkik haza”, vagy az „Aki magyar velünk tart” jelszavak jelentését.

Lakásunk, amely egy tízlakásos házban volt, az akkori Táncsics Bőrgyárral (korábban Wolfner) szemben levő oldalon állt. Ennek légópincéjében – ahol alkalmanként 20-25-en is összezsúfolódtunk – vészteltük át a harci eseményeket. A bőrgyár területét, akárcsak a Váci út 40 sz. alatti Újpesti Bőrgyárét (korábban: Mauthner) a felkelők fegyveresei vették birtokukba. Onnan próbáltak szervezkedni és csapásokat mérni a gyár mellett elhaladó, szovjet hatalmat képviselő tankokra, harckocsikra. A házban sok gyermek volt. Amikor megszólaltak a fegyverek, nagyon féltünk. A lövöldözések elmúltával is sokszor kellett a légóban tartózkodnunk biztonsági okokból. Ilyenkor játszottunk, rajzoltunk és nem éppen idilli körülmények között pihentünk, aludtunk. Amikor előmerészkedtünk és utcára mentünk, sok falba fúródott lövedékkel teli házfalat, sőt, például a Váci úton szovjet tank által teljesen szétlőtt emeletes házat is láttunk. A bontása után még ma is részben üres telek emlékeztet a benzinkút környékén (Váci út 26.) az akkor történt eseményekre.

Emlékszem olyan szituációra is, amikor a hirtelen kitört heves lövöldözés miatt még a légópincébe sem tudtunk lemenni. Konyhánk ablakából, amely a Váci út irányába nézett, láttuk a repülő lövedékek tűzcsováját, hallottuk a géppuskák félelmetes hangját. Biztonsági okokból a szoba

ablakai elé állítottuk a bútorok egy részét, mintegy védőfalként. Persze baj esetén igazából ez nem sokat ért volna. Szerencsénkre házunkat nem érte találat.

Amikor már több héttel később Édesapámmal a városba mentünk „körülnézni”, sokkolt a sok szétlőtt, romokban álló épület. Újpesten a szétlőtt Könyves Kálmán Gimnázium épületére, a ledöntött szovjet emlékműre a mai napig emlékszem, hiszen mindaddig ilyen látványt még képen sem láttam.

A nyugalmasabb pillanatokban szüleim is élelmiszer után néztek. Emlékszem a sorban állásra az akkori Táncsics utcai vagy a Bercsényi utca sarkán álló péknél, és arra is, hogy sok minden hiánycikk lett. A ház lakói egymás közt cserélgették árucikkeiket. Emlékezetes, hogy teher-

autókról többször is osztottak magyar és külföldi élelmiszer-csomagokat. Így ismerkedtem meg a tejpor, a külföldi kakaó és a csokoládé ízével, talán a banánnal is. Egy ilyen anyagbeszerző utunkról hazafelé tartva Édesapámmal történt meg velünk, hogy a lakásunktól néhány méterre egy váratlan lövés eldördülését követően repesz csapódott a földbe, körülbelül két méterrel közvetlen előttünk.

Az események csitulásával a felnőttek dolgozni mentek, ami eleinte nem volt számukra egyszerű. Édesapám az akadozó vagy még nem működő tömegközlekedés miatt néha teherautó platóján vagy gyalogosan tette meg az utat pesti munkahelyére. A gyerekeknek újra elkezdődött az iskola. Az élet lassan visszazökkent korábbi medrébe. Az emberek még hosszú időn át értékelték maguk módján az eseményeket. Arról persze gyermekként még nem hallottam, hogy a forradalom leverését követően az élet beindulásával párhuzamosan megkezdődött a megtorlás időszaka.

Azóta eltelt több mint 61 év. Életkoromnál fogva megéltem a történések és a politikusok eltérő, sőt homlokegyenest ellentétes értékelését az 56-os eseményekről. Az akkor történtek alaposabb megismerésére, a méltó megemlékezésre csak a rendszerváltást követően nyílt lehetőség. Mindenesetre tény, hogy bár gyermekként, de megéltem a magyar nemzet egyik nagy történelmi eseményét. Akkor nem is sejthettem, hogy majd egyszer éppen születésnapom időpontja, október 23-a piros betűs nemzeti ünnepként kerül be a naptárba és a magyar történelembe.

Salgó Ferenc

Flottillás fiatalok ártatlan halála

Tizenkilenc éves Testnevelési Főiskolás hallgatóként október 23-án a Műegyetem előtt gyülekeztünk. Először nem tudtuk, miért vagyunk ott, de később közölték, hogy békés felvonulás lesz, amit végül engedélyeztek.

Nagyon szép idő volt. Napsütésben mentünk először a Bem szoborhoz, ahol többen szavaltak. Ezután az Országházhoz vonultunk, ahol a tér teljesen megtelt. Itt Nagy Imre mondott beszédet. A téren különösebb atrocitás nem történt, békésen mentünk haza. Később tudtam meg, hogy a Rádiónál fegyveres harcra került sor.

A következő napokban barátommal jártuk a várost, ahol nyugalom volt, sehol nem láttunk rendbontást. Egyik nap a Műegyetemre mentünk, ahol magas rangú katonatisztek tartottak előadást arról, hogy fel kell készülnünk a fegyveres harcra a forradalom megvédéséért. Az orosz csapatok nem avatkoztak be a forradalomba, sőt, látszólag kivonultak Budapestről és a háttérbe húzódtak.

Újpesti élményem az volt, hogy a Köztársaság téri Pártház védelmére a sorkatonai szolgálatot teljesítő flottillás fiatalokat rendelték be, akik ott valamennyien ártatlanul életüket veszítették. Az egyik áldozat Tárnoki György volt, aki a mi házunkban lakott. Később róla nevezték el az újpesti Vízi Úttörőcsapatot.

Mi az Árpád út elején laktunk és november 4-én hatalmas dübörgésre ébredtünk: a szovjet tankok a Váci úton vonultak a fővárosba, végleg leverni a forradalmat.

Mező János

Unokatestvérem nyomában

Az 1956-os októberi események idején mindössze 12 éves általános iskolai tanuló voltam. Rákospalotán születtem és ott is éltünk szüleimmel és két testvéremmel. A 16 éves bátyám – koránál fogva – könnyen befolyásolható volt. Természetesen szüleim, főleg Édesanyám nagyon féltette, hogy osztálytársaival együtt belekeveredik a harcokba, hiszen akkoriban a gyerekek és fiatalok is készítették Molotov-koktélt, amelyet az orosz tankokra dobáltak.

Budapest egyik tűzfészke az Üllői út és Nagykörút sarkán levő Kilián laktanya volt, ám közelünkben, otthonunktól úgy 3 km-re állt az Irinyi laktanya, ahol orosz és magyar katonák tartózkodtak. Nem messze ettől volt egy pékség. A lövöldözések itt is folytak, bizony a kenyérért sorban állók között volt, akit eltalált a golyó és meghalt!

Mi a harcok alatt a pincében húzódtunk meg, ahova a szomszédok is átjöttek. Körülbelül tizenhárman voltunk. Egymást segítve rezsón főztünk krumplit, zöldséget, ami éppen akadt. A padlásról még előkerült a disznóvágásból maradt kolbász, sonka és szalonna is. Így nem éhezünk, mindenki hozzájutott a testi táplálékhoz. Lelkileg sokkal rosszabb volt a helyzet, pedig egymást vigasztaltuk és ki-ki csendben imádkozott. A házat mindig zárva tartottuk attól félvén, hogy a bátyám elszökik: részint kíváncsiságból, illetve bátorságát bizonyítandó. Végül velünk maradt, de Édesanyámat annyira megviselte az állandó stressz és létbizonytalanság, hogy hosszú évekig nem tudott aludni, éjjel mindig égett szobájában a lámpa.

Az események másik szála rokonom által megélt élményről szól, amelyet én, mint 12 éves diáklány szinte sajátként éltem át. Unokatestvérem, Sz. László miskolci lakosként második osztályos diák volt a Vasútgépészeti Technikumban, a VII. kerületi Damjanich utca 4.-ben. Vidéki lévén a Vasutas Kollégiumban lakott, a József körút 16. alatt. A kollégiumban 200 diák lakott, de a rendkívül zavaros körülmények miatt igazgatójuk egyetlen diákot sem engedett ki a kapun. Érthető volt, hiszen minden gyermek életéért felelt. Mikor kissé enyhültek a harcok, akkor a hátsó kapun át a pincerendszeren keresztül jutottak ki a Rákóczi térre, szinte hason csúszva, ahol kenyeret osztottak. Így két napig lekváros kenyéren éltek, mert elfogyott az élelmük.

Egyik társuk beteg lett. A Baross utcai klinikán megoperálták, és kijutva akkor szembesültek az utcán látottakkal. Nagy halomban égtek a könyvek. Nem lehetett tudni, kitől, honnan kerültek oda és milyen jellegűek voltak. Október 28-án, amikor csendes lett a környék, az igazgató engedélyével ki-ki arra ment, amerre látott. A vidékiek kisebb csoportja összetartó közösséget alkotva, egymást segítve Pécelig

gyalogolt. Reggel 8 órakor indultak és csak este 6 körül érkeztek meg a nagy sötétségben. Este 21 órakor érkezett meg a vonat, amivel unokatestvérem Miskolcra utazhatott. November végén a diákok visszatértek a kollégiumba, de amit a környéken láttak, az bizony megdöbbentő volt. Az Üllői úton, a nagykörúton felszedték a kövezetet, csak a járda maradt. Mivel nem volt fűtés a kollégiumban, ismét hazaküldték őket és csak január elején tértek vissza.

Hogyan kapcsolódik össze egy 12 éves diáklány és egy 16 éves kollégista tanuló története? Ennek magyarázata a következő: miskolci rokonaink jelezték, hogy Sz. László eltűnt és aggódnak érte, nem tudják, hogy él-e vagy meghalt. Ezért Édesapámmal október 26-án kettesben mentünk be a városba, a "felfedező" útra. Borzasztó volt saját szememmel látni a harcok szörnyű nyomait: halottak feküdtek, döglött ló, akasztott ember, elégett könyvek...

Az agyam szinte fényképezőgépként rögzítette a sokkoló utcai képeket! Ahogy mentünk, a sírás kerülgetett, szánalmas sajnálatot éreztem, de mégis valami megmagyarázhatatlan állapotot éltem át. A szép és szörnyeteg apokaliptikus helyzetet hozott létre. A visszaemlékezés azért lehet érdekes forrás az 1956-os harcok történetében, mert egy 12 éves gyermek szemével látta és tapasztalta az akkori eseményeket, de ugyanakkor tanúskodni tud egy középiskolás vidéki kollégista is, hogyan élte meg ezeket a napokat. Az emberek egymást segítették, pénzt gyűjtöttek, nagyobb lett az összefogás és szeretettel fordultak egymáshoz.

Emlékezzünk halottainkra, akik életüket áldozták szabadságunkért, és mindazokra, akik kényszerből elhagyták hazájukat egy szabadabb és jobb élet reményében!

Dr. Parádi Mária

Munkástanács a Magyar Pamutiparban

1956 tiszta győztes forradalma és vérbe fojtott szabadságharca egy életre szóló, felemelő élményem volt, habár nem voltam az eseményeknek sem hőse, sem fegyveres szereplője. Megerősítette hitemet, hazaszeretetemet és tapasztalhattam azt, hogy nem tarthat örökké egy gyalázatos, hazug rendszer.

Október 23-án délután értesültem arról, hogy a korábban betiltott, és később engedélyezett, egyetemisták által szervezett tüntetést meg fogják tartani. Unokabátyámmal, akivel együtt az újpesti Magyar Pamutipari Vállalatnál dolgoztam, megbeszéltük, hogy mi is részt veszünk rajta.

Az események részleteit nem írom le, mivel ma már mindenki ismerheti a Bem szobornál, a Parlamentnél, a Rádiónál és a Sztálin szobornál történeteket. Ami nekem a helyszíneken feltűnt, azokat a momentumokat rögzítettem és több mint 60 év távlatából emlékszem vissza. A Bem téren lévő laktanya ablakában a katonák zászlólobogtatással és éljenzéssel fogadták a tömeget. Mi nem tudtunk a szobor közelébe jutni, de amit láttunk és hallottunk, az maga volt a csoda: „Ruszkik haza” skandalása, a Nemzeti dal szavalása, lyukas zászló...

A Parlament előtt egy бүдöske ágyás közepén álltunk. Azóta ha ennek a virágnak az illatát érzem, még ma is az ott történetekre gondolok. Innen a tömeg két irányban indult tovább. Egyik része – köztük mi is – a Rádióhoz, másik része a Sztálin szoborhoz vonult azt ledönteni.

A Rádiónál érdekes volt, amikor egy fegyveres katonai alakulat (kb. 60-70 fő) zárt egységben a Múzeumkertbe vonult, ott a fegyvereiket gúlába rakták, majd parancsnokuk „Oszolj!” vezényszavára elvegyültek a tömegben. Mi a Bródy Sándor utca elejéig tudtunk bejutni a nagy tömeg miatt. Odáig hallatszott a nagy hangzavar, lőtás-futás, mentőautó szirénázása és később lövöldözés is. Számunkra eddig tartott az október 23-i program.

Hazaindultunk Újpestre. A Bajcsy-Zsilinszky út és a mai Andrássy út sarkánál találkoztunk egy brigáddal, akik a ledöntött szobor egy darabját nagy csörömpöléssel, kötéllel húzták az út közepén. Október 24-én reggel kíváncsian vártam, hogy a rádióban mit fogok hallani a történetekről. A hír az volt, hogy ellenforradalmi bandák garázdálkodtak, de a rend helyreállítása folyamatban van.

A gyárba munkakezdésre bementem, ahol nagy izgalom fogadott. A gépek álltak, mert a szövönők nagy része vidékről járt be. Akik bejöttek: a szövödevezető, művezetők, tisztviselők és az Újpesten lakó szövönők. Egy rögtönzött értekezletet tartottunk és megbeszéltük, hogy a gépeket –

bárhogy is alakuljon a helyzet – minden nap be kell indítani és a szövéshez szükséges klímaviszonyokat biztosítani, mert különben a gépeken lévő anyag tönkremegy. Így is tettünk, ettől kezdve ez mindennapi teendőnké lett.

Kitört a forradalom. Rendet kellett tenni a gyárban. A gyárigazgató, a főmérnök nem jött be. Mint később megtudtuk, disszidáltak. Önjelölt szakszervezeti bizalmikból, művezetőkől megalakult az ideiglenes munkástanács. Túl sok feladata nem volt. Mi egy páran, akiket sértett a sok Rákosi, Sztálin és Lenin kép, valamint a minden üzemben kötelezően létező vörös sarok, ezek eltávolításába kezdtünk: targoncákra, fonalas ládába rakva a kazánházba vittük. A kazánház hűtőtornyán lévő kivilágított vörös csillagot némi TMK segítséggel leszedtük. Ezt az eseményt Csaba öcsém később egy szép akvarellen megörökítette.

Archív kép 1953-ból a Pamutgyár kéményéről, gépházáról, amelyről Lányi G. Csaba 1956. október 24-én zsilettpengével kivakarta a vörös csillagot.

Október végén sor került a végleges munkástanács tagjainak és vezetőinek megválasztására. A szervezet elnökből, titkárból, 11 tagú elnökségből, valamint az üzemeket képviselő, kb. 40-50 főből állt. Feladata jóformán minden volt, ami a vállalat irányítását jelenti. A vállalatnál személyek eltávolítására nem került sor, mivel a függetlenített pártszervezet dolgozói és titkára is a kerületi Pártbizottságnál voltak állományban és ekkortájt jobbnak látták távol maradni a gyárból.

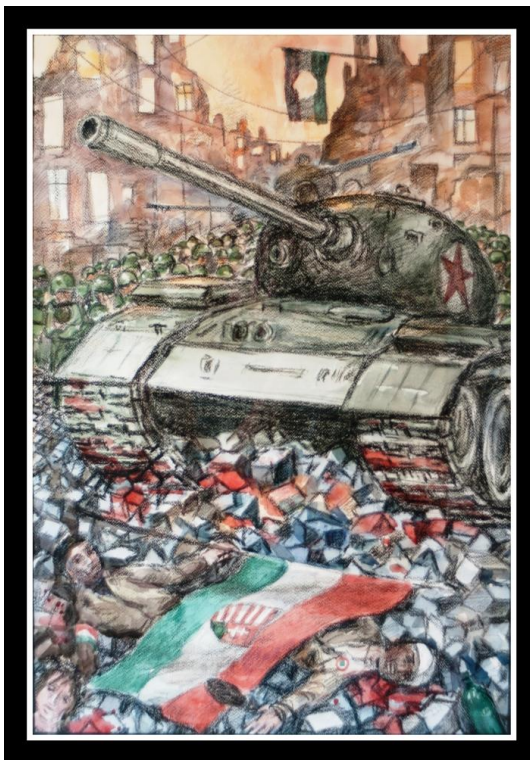
A Nagy-Budapesti Munkástanács kezdeményezésére megszerveztük a november 5-ére kitűzött munkakezddést. Ám ez nem valósulhatott meg, mivel a november 4-én bekövetkezett szovjet támadás után általános sztrájkot hirdettek, amelyhez mi is csatlakoztunk.

Az elnökség felosztotta maga között a tennivalókat. Az én feladatomból az volt, hogy keressem meg azt a kikészítő gyárat, amelyik a mi nagyságrendünkkel összeegyeztethető, nálunk gyártott félkész textíliák kikészítését egy egyesítés keretében elvégzi. Ezen túlmenően ügyeletet kellett ellátnom a munkástanács irodájában.

Eközben zajlott az élet a vállalaton kívül is. November 3-án az egész ország örömmámorban égett. Szombat volt, szép idő, az újpesti kis parlamentnél egymást ölelgettük, ünnepeltük a forradalom győzelmét. Az üzletek kinyitottak, az emberek sétáltak az Árpád úton. Én két szép inget vásároltam a Fedosz üzletben.

Másnap kezdődött a szabadságharc egy gigászi túlerővel szemben.¹⁰ Egy szomszédunk a Váci úton Újpestre bejövő szovjet harckocsioszlop feltartóztatási harcában megsebesült és a Megyeri úton lévő iskolában kialakított segélyhelyre került. Megkerestem őt az állapotáról érdeklődve, ott találkoztam a fiam gyermekorvosával, Czeti doktor úrral, aki a sebesülteket látta el. Ezért a „bűnéért” Kistarcsára internálták és élete végéig rendőri felügyelet alatt tartották. Számomra ez az aljas megtorlás minősül a mai napig a legnagyobb gáztettnek, ami ismerősömmel megtörtént.

November vége felé megkezdődött a tisztogatás. Festőmesterünk felesége egyik nap sírva jött be az irodába. Közölte, hogy beteg férjét az éjszaka a rendőrök elvitték. Számomra egyértelmű volt, hogy tévedésről van szó, ugyanis a mi titkárunk és a festőmester névrokonok voltak. Megígértem, hogy tisztázom a dolgot és a férje hazakerül. Bementem a Deák téri rendőrségre és megkerestem egy rendőrtisztként ott dolgozó volt osztálytársamat, aki segített; köszönet érte. Ezek után a titkárunk egy időre családotól elköltözött otthonról.

Az elnökség úgy döntött, hogy az Erkel utcai központi iroda emeletén lévő pártirodákat kiüríti és a telephelyen kívül elhelyezett főkönyvelőséget oda, az eredeti helyére visszaköltözteti, majd az így megüresedett házban lakásokat alakít ki a nálunk dolgozó fiatal házaspárok részére. Még ebben a hónapban jelentkezett a volt párttitkárnőnk és kérte, hogy régi munkahelyére, a cérnázó üzembe (ahonnan kiemelték) vegyünk fel művezetőnek, mert az MDP visszaadta a munkakönyvét. Ezt megtudták az üzem dolgozói és rögtön tiltakoztak ellene. Az elnökség ebben a kérdésben úgy döntött, hogy felajánl részére egy raktárosi állást a vállalat Baross utcai öntödéjében. Pechemre ezt a döntést nekem kellett vele közölnöm, mert aznap én voltam az ügyeletes. Mondanom sem kell, hogy ezen felháborodott. Megmutattam neki a tiltakozó levelet és tájékoztattam, hogy csak ezt a helyet tudjuk számára felajánlani. Nagy nehezen elfogadta.

¹⁰ A festmény Lányi G. Csaba alkotása

Később, amikor feloszlott az MDP és mint utódpart, megalakult az MSZMP, akkor azzal az igénnyel állt elő, hogy biztosítsunk a gyár területén egy pártirodát. Ezt az ügyet elnökünk már eleve rám ruházta, mondván, hogy eddig is én voltam vele kapcsolatban. Döntésünk az volt, hogy a jövőben a gyár területén párt nem működhet. Amikor ezt az elutasító választ közöltem vele, magából kikelve elkezdett velem üvöltöni és megkérdezte, hogy erről nekem mi a véleményem. Azt mondtam, hogy véleményem szerint egy pártnak sincs keresnivalója a munkahelyeken. Lehet ugyanis, hogy holnap a szociáldemokraták, holnapután a kisgazdák kérését kell kielégíteni, és ahogy a pártok szaporodnak, már csak pártirodák lesznek a gyár helyén!

Ebben az időben a forradalom utóvéd harca a jól szervezett munkástanácsok összehangolt tevékenységében valósult meg. December elején a Nagy-Budapesti Munkástanács gyűlést hívott össze. A gyűlésre az elnökök voltak hivatalosak, de a mi elnökünk – akadályoztatása miatt – engem bízott meg. Vállalati gépkocsi vitt be a gyűlés helyszínére, a Dózsa György úton lévő szakszervezeti székházhoz. Amikor bementem az épületbe, az emeletről furcsa kiabálást, futkosást és ajtócsapkodás zaját hallottam. Beugrottam a földszinten lévő mosdóba és ott maradtam, amíg minden elcsendesedett. Amikor kijöttem és kerestem a gépkocsinkat, nem volt a helyén. Mikor visszaértem a gyárba, már ülésezett az elnökség és azt tárgyalták, hogy most mi a teendő. A gépkocsivezető ugyanis elmondta, hogy amikor bementem az épületbe, három ponyvás teherautó állt közvetlen a bejáráshoz és géppisztolyos pufajkások ezekre az autókra tuszkolták fel a gyűlés résztvevőit. Ez alkalommal tartóztatták le a Nagy-Budapesti Munkástanács két vezetőjét.¹¹

Helyenként még tovább is működtek a vállalati tanácsok, de már központi irányítás nélkül. A mi szervezetünk 1957. március 1-jén szűnt meg. Az utolsó elnökségi ülés február közepe táján volt, ami rendkívüli ülésnek számított. Az ülésterembe érve azt láttam, hogy a tárgyalóasztalnál ül a párttitkárnő és két bőrkabátos idegen, valamint az elnökség. Ezt észelve azonnal sarkon fordultam és visszamentem a helyemre. Pár perc múlva az elnök hívott telefonon, hogy azonnal menjek vissza. A parancs az parancs – gondoltam –, ezért visszamentem, de megjegyeztem, hogy a résztvevőkből arra következtettem, hogy a téma olyan lesz, amin jobb, ha nem vagyok jelen. Jól sejtettem! Március 15-e közeledett, ezért arra akartak rábeszélni, hogy figyeljük meg, nem folyik-e a MUK-ra szervezkedés. Ez már nekem sok volt! Kijelentettem: ne nézzenek olyan embernek, hogy akiknek a bizalmát élvezem, azokról bármilyen jelentést is képes lennék tenni. A hangomat felemelve mondtam, hogy nem vagyok spicli, és ott hagytam a társaságot. Egy hét múlva kaptam egy levelet, amelyben március 17.-ével a Munka Törvénykönyve 29.§. (1) bek. c) pontja alapján felmondják a munkaviszonyomat. Ez azt jelentette, hogy bárhová megyek dolgozni, csakis fizikai állományba vehetnek fel.

¹¹ Rácz Sándor (1933-2013) elnök és Bali Sándor (1923-1982) titkár

Amikor híre ment a gyárban, hogy néhányunkat kirúgtak, kollégáink nagyon rendesek voltak, segítettek számunkra új munkahelyet keresni. Engem néhány nap múlva megkeresett a fonalosztály vezetője azzal, hogy délután jön majd egy úriember fonalért a X. kerületi Kézműipari Vállalattól. Ők a most alakuló szövődésükbe keresnek technikust. Összehozott az illetővel és én másnap már náluk dolgoztam.

1957. április másodikán késő este egy sötét Volga gépkocsi állt meg a házunk előtt. Két rendőr csöngetett be hozzánk. Értem jöttek. Figyelmeztettek, hogy a kocsiban már ül bent valaki, nem beszélhetek vele. Pamutos ismerősöm volt. Az úton addig izgultam, amíg az Örs vezérteret el nem hagytuk, mert akkor már tudtam, hogy nem Kistarcsára, hanem a kőbányai gyűjtőfogházba visznek. A gyűjtő csarnokában ötfős csoportokba osztottak bennünket. A csoportunkban volt egy idősebb úr (akit minden sátoros ünnepen begyűjtöttek), az UVATERV építész-mérnöke. Megsúgta, hogy nem kell izgulni, ez egy 72 órás őrizetbe vétel. Elmondta, hogy a cellában már lesz egy ember, ő a téglá, akit csak az utolsó napon hallgatnak ki. Előtte ne beszéljünk. Így is történt.

Húsz év elteltével a kerületi vállalatok összevonásából létrehozták a Fővárosi Kézműipari Vállalatot. Közben elvégeztem a Könnyűipari Főiskolát és a vállalat konfekció-ágazatának főtechnológusa lettem. Az ágazat igazgatónöje elkérte az otthoni telefonszámomat, hogy adott esetben fel tudjon hívni. Mondtam, hogy 20 éve bent van a telefonkérlelmem, de eddig még nekem nem jutott vonal. A gondnokot megbízta, hogy nekem a telefont megszerezze. Két hét múlva a gondnok jelentette, hogy nem kaphatok telefont, mert rajta vagyok egy tiltó listán.

A 70-es évek vége felé mindenkinek meg kellett mutatni a káderanyagát, és az illető reagálhatott a róla készült anyagra. Ennek megtörténtét a személyzetisnek jegyzőkönyvezni kellett. Dióhéjban a rólam készült anyag a következőket tartalmazta: ellenforradalmár, vallásos, nacionalista, Nagy Imre-párti, az MSZMP megalakulását hátráltató, lázító. Az öccse Halottak napján a Megyeri úti temetőben az ellenforradalmárok sírjánál lázító beszédet mondott. Megkérdezte, hogy az anyagban lévő állításokról mi a véleményem. Azt válaszoltam, hogy egy ellentmondás és egy tévedés kivételével egyetértek. Az ellentmondás az, hogy egy vallásos, nemzeti érzelmű ember nem lehet reform-kommunista Nagy Imre-párti. A tévedés pedig az, hogy az említett beszédet nem a tizenéves öcsém, hanem a bátyám, Lányi Zsolt¹² mondta.

Ahhoz, hogy az elkövetett bűneim megbocsátásra kerüljenek, teljes rendszerváltásra volt szükség. Hála a jó Istennek, ez meg is történt és én is megéltem, így fővonalas telefonhoz jutottam.

Lányi Árpád László

¹² Lányi Zsolt (1929-2017) politikus, országgyűlési képviselő, 1956-ban újraalapította a Kisgazda Párt újpesti alapszervezetét.

Felhívás!

Értesültünk, hogy Újpest polgari bizalmatlansággal vannak az Egyesült Izzó Munkástanácsának intézkedésével szemben. Ezért az Egyesült Izzó Munkástanácsa az alábbi értesítést teszi közzé:

1./Az Egyesült Izzó Munkástanácsa követeli a szovjet csapatok Budapest területéről való azonnali kivonását, mert csak ebben az esetben veszik fel a munkát. Továbbá követelik, hogy a legrövidebb időn belül a szovjet csapatokat az ország területéről vonják vissza.

2./ Újpest jelölési rendszárát vonják vissza és a munkások által megalakított Nemzeti Bizottság lássa el a rend és a fegyelem fenntartását.

3./Döbrentei Károlyné volt polgármester azonnal távozzék a tanácsból.

4./ Javasljuk, hogy a közigazgatási szervek munkájának megkönnyítése és megjavítása érdekében kerüljünk minden üzenőnek munkástanácsa egy-egy delegálttal küldjön a Nemzeti Bizottságba.

5./ Követeli, hogy a Magyar Rádió szüntőn és rendszeresen tájékoztasson az országban történt és történi eseményekről, valamint a külföldi hírekről.

Ez a világnak a bizalmatlanságra!

Budapest, 1956. október 30.

Egyesült Izzó Ideiglenes Munkástanácsa.

A fenti felhíváshoz kilenc újpesti nagyüzem csatlakozik, a felhívásban foglaltakkal egyetértenek/A Chinoin elvben támogatja, mivel azonban a na igen fontos gyógyszert gyártják, a a munkát megkezdték./

Duclos Bányagépgyár, Vazekas s.k. Chinoin Gyógyszerárnyaggyár/elyben/Fető
Duna Cipőgyár, Harmady Lajos s.k. Újpesti Cérnagvár, Tanási János sk.
Pannónia Szőrmefaragógyár, Tóth János sk. Magyar Bőrgyár, Sándor József sk.
Hazai Páncs Szővő, Papp s.k. Vegyi és Porfőgyár, Győrfi József sk.
Furnár és Lemezfárgyár, Székely sk. Magyar Páncsipar - Vindis Károly sk.

Budapest, 1956. október 30.

Az Egyesült Izzó Munkástanácsának felhívása

Plakátom a Kisparlamentnél

1956. október 23-án nem voltam a forradalom legendás helyszínein, a Műegyetemnél, a Bem szobornál, a Parlamentnél a Kossuth téren, a Rádiónál és a Sztálin szobor ledöntésénél sem. Ezt nagyon bánom és életem végéig sajnálni fogom. Az, hogy a tüntetésen nem vettem részt, annak egyszerű oka volt: nem voltam tagja a DISZ-nek.

23-án a nap a megszokott módon kezdődött, semmiben nem különbözött a többitől: ébredés, mosakodás, öltözés, futólépés a 12-es, akkor még nyitott peronos villamoshoz, ami rendszerint olyan tömötten érkezett, hogy a lépcsőjén is fűtőkben lógtak az emberek. Általában sikerült a lépcsőn legalább az egyik talpamnak helyet, egyik kezemnek a rézfogantyún fogást kiharcolni. Másik kezemben aktatáska, néha még mappa is vagy rajztábla. A megállóban, ha leszállt valaki, a „pozícióért” újra meg kellett harcolni. 77 évesen az utazásnak ezt az akkor megszokott formáját elképzelni is nehéz.

15 évesen voltam a Török Pál utcai Képzőművészeti Gimnázium másodikos tanulója. Szüleimmel Újpesten az Erkel utca 41. szám alatti bérház első emeletén laktunk, a Pamutgyárral szemben. A lakásunk erkélyéről a gyárkéményre, a mellette lévő hűtőtoronyra és a rajta lévő kivilágítható ötágú vörös csillagra lehetett látni. 1953-ban 12 évesen már sokat festettem közvetlen környezetemről, így ezt is megfestettem. A csillagról Édesapám esténként megjegyezte, *„Na, kivilágították a Bakkcsillagot”*.

A 23-i nap délelőttje a megszokott módon folyt, azonban dél körül az egyik óráközi szünetben bejött az osztályunkba a DISZ titkár és kihirdette a tagságnak, hogy tüntetés lesz a Műegyetemnél. A DISZ tagság abban az időben szinte kötelező volt, ezért az osztályból csak néhányan nem voltunk tagok. Mivel az akkori rendezvények, tüntetések a gaz imperialisták vagy Tito a láncos kutya ellen, vagy a dicsőséges Szovjetunió, a legyőzhetetlen béketábor és lánglelkű vezetőinek hosszas dicsőítéséről szóltak, eszembe sem jutott, hogy mint DISZ-en kívüli a tüntetésen részt vegyek. Tanítás után elkészöntem padtársamtól, Szabó Barnától. Nem gondoltam, hogy ez az elkészönés egyben az utolsó, mert Barna szülei, Szabó Sándor és Bárczy Kató színészházaspár a forradalom leverése után családotul külföldre távoztak.

Az iskolánkban nem volt közétkeztetés, ezért a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem alagsori menzájára jártunk ebédelni. A menzához az épület auláján keresztül lehetett eljutni. Ott, az aulában éreztem először, hogy ez a nap mégis más, mint a többi. Egyetemisták jöttek-mentek, izgatottan beszélgettek és néhányuk karján nemzeti színű

karszalag volt! Ez akkora élmény volt nekem, hogy egy darabig ott maradtam és nézelődtem.

Aki a Rákosi érát nem élte át, nem is értheti, mit jelentett akkor egy nemzeti színű karszalag látványa, amikor egy kokárda kitűzéséért, egy rádióállomás hallgatásáért, vagy egy politikai viccért meghurcolás, börtön járt. Azt mondják, minél rosszabb a helyzet, annál több jó politikai vicc születik. Rákosi elvtárs idején valóban rengeteg politikai vicc született. Szerencsére mostanában keveset hallok. Két történet jutott eszembe, ami viccnek is beillik. Az ötvenes évek elején (10-11 éves lehettem) az udvaron a labdámat a falhoz rugdosva a következőket skandáltam:

*„Lenin szőke, Sztálin barna,
Mind a kettő le van szarva!”*

Édesapám a munkából jövet meghallotta, gyorsan bevitt a lakásba és megkérdezte:

– Kitől tanultad ezt a mondókát?

– A Gyula bácsitól! – válaszoltam.

Apukámmal felmentünk a felettünk lakó vitéz Kassai Gyula bácsiékhoz, ahol Apám letolta:

– Te vén bolond, ezért mindnyájunkat elvisznek, ha valaki meghallja!

Gyermekkorom emléke

Gyermekkorom kora

A másik történet a szüleim munkahelyén, a Chinoin Gyógyszergyárban játszódott. A WC papír abban az időben hiánycikk volt, ezért a dolgozók a csomagoláshoz használt papírvattát dézsmálták meg erre a célra, amely sokkal kellemesebb volt, mint az akkor általánosan használt újságpapír. Mikor ez kiderült, a WC-kben nyomtatott feliratokat ragasztottak ki a következő szöveggel:

*„Ellenséggel paktálsz,
Papír vattát használsz!”*

Másnapra ezek mellé valaki új szöveget írt:

*„Nem paktálok ellenséggel,
törlöm seggem Szabad Néppel!”*

A felirat miatt állítólag az ÁVO nagy erővel folytatott nyomozást.

Visszatérve 1956-ra, az egyetem aulájában láttak olyan hatással voltak rám, hogy villamosra szálltam, utaztam haza vinni a hírt: „Valami rendkívüli dolog van készülőben!” Erkel utcai lakásunkban velünk lakott Édesapám nővére, Margó néni, egyedül ő volt otthon. Neki meséltem el kitörő lelkesedéssel, hogy mit láttam és kértem, adjon nekem 1 forint 40 fillért villamosra, hogy visszamehessek a „városba”. Nem adott. Azt mondta, várjam meg a szüleimet, akik nemsokára úgyis jönnek haza. Nem tudtam nyugton maradni, mehetnékem volt. Gondoltam átmegyek bátyámékhoz, Zsolthoz a Kazinczy utcába és Árpádhoz, a Kossuth utca 70-be. Senkit nem találtam otthon, így haza indultam. Útközben Újpesten semmi különösét nem láttam, még nagyobb volt a nyugalom, mint máskor. Találkoztam ismerősökkel, többek között egy barátommal, aki a szülőotthon mellett lakott és akit legközelebb több, mint 30 év után láttam újra, mikor hazajött Hollandiából, ahova a forradalom leverése után menekült.

Mindenkinek lelkesen meséltem a látottakról és azokkal kapcsolatos érzéseimről. Hazaértem. Szüleim már otthon voltak és nem támogatták azt az ötletemet, hogy „Pestre” menjek. A nap további részében mindnyájan a rádiót lestük, ott követtük az eseményeket. Gerő Ernő beszéde után utcánkba 20-30 fiatal a „Vesszen Gerő!” rigmust skandálva vonult végig. Azt, hogy kik voltak, a mai napig nem tudom, csak sejtem, hogy a volt Turjanica Anna Ápoló Képzőről jöhettek (ma a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kara). A rádiót folyamatosan hallgattuk, amikor adás volt, talán egész éjjel.

Reggel az Erkel és Klauzál utcák sarkán egy T34-es páncélos állt. Az ágyútorony oldalán lévő ötágú vörös csillag fehér festékkal le volt festve. A katonák a gyerekeket felengedték a páncélos oldalára. Ha jól emlékszem, azt mondták, hogy Esztergomból jöttek (abban nem vagyok teljesen biztos, hogy 24-én volt, lehet, hogy 25-én vagy 26-án történt). Elindultam az István úton az Árpád út felé. Az akkori Rezi Károly utca (ma: Király utca) és István út sarkán lévő pártház előtt égett egy brosrakból, újságokból, politikai könyvekből rakott máglya. A tüzelni való az emeleti ablakból érkezett, amit összeszedtünk és a máglyára

dobtuk. Újságégetés szinte minden nap volt, több helyen is. Tovább haladva elmentem és megnéztem a szovjet emlékmű talapzatán felravatalozott fiatalember virágokkal borított holttestét. Nem tudtam, ki volt, akkor ott, a „Kisparlamentben” azt mondták, hogy Csepelről jött, valamilyen hírt hozott és Újpesten egy ablakból lőtték le. A „Kisparlamentnek” az Árpád út-István út kereszteződését neveztük, ahol szinte állandóan forradalmi tömeg volt és az aktuális események ott kerültek kitárgyalásra. Közben Árpád bátyám közreműködésével a pamutgyár hűtőtornyáról is ledobták a kivilágítható ötágú vörös „Bakkcsillagot”. A változást a festményemen is azonnal javítottam egy zsilettpenge segítségével.¹³

Jellemző a forradalom békés jellegére, tisztaságára, hogy más durva eseményt, lincselést, de még pofozkodást sem láttam, pedig november 4-ig szinte állandóan – utána a harci helyzettől függően – időm nagy részét az utcán, emberek között töltöttem. Ugyanezt mondják azok is, akik gyárakban, üzemekben dolgoztak. Nyilván voltak, akik félték, azok, akiknek volt félnivalójuk. Zsolt bátyám, aki a forradalom idején a Díszmű bőrgyárban anyagbeszerzőként dolgozott, furgonnal vidékről élelmiszert hozott a gyárba, történetesen fél disznókat. A gyár párttitkárának úgy látszik, volt félnivalója, mert a bátyámtól kért segítséget. Kiderült, hogy az illető eredetileg böllér volt, így a bátyám mondta neki, hogy ez nagyon jó, akkor ossza ki a hozott húst a dolgozóknak. Úgy is volt és ezért nem is lett semmi bántódása. Egy gorombaság az utcánk és a Pamutgyár utca sarkán lévő kiskertben történt, ahol újságégetés folyt és arra jött tolókokcsijával Aranka, Újpest jellegzetes figurája, az agresszív, mozgássérült újságárus egy nagy köteg Szabad Néppel. Az újságot elkértük tőle, de nem adta oda, mire elvették tőle és a tűzre dobták. Aranka átkozódott, mire egy fa tövébe, a fűbe kiborították tolókokcsijából. Ezt követően mindenki, aki arra járt, pénzt dobált rá, így végül Aranka meg volt elégedve a bevétellel és a tőle megszokott goromba stílusban, de már jókedvűen rendelkezett arról, hogy ki mit csináljon távozásának elősegítése érdekében: – Vegyen föl! – Tegyen a kocsiba! – Toljon át a túloldalra!... stb.

Ha valaki kifogásolná, hogy a forradalomról, aminek voltak tragikus történései, ilyen jókedvűen, néha humorosan írok, azzal közlöm, hogy október végén, november első napjaiban Újpest, a „Kisparlament” a forradalom győzelmétől volt boldog. Győzött a forradalom!

A gyárakban, üzemekben beindult a munka, újra jártak a villamosok, buszok, kinyitottak az üzletek, megkezdődött a romeltakarítás, az emberek vidámak, szabadak, boldogak voltak. Új pártok alakultak, a régieket újrászervezték. Két bátyám közül Árpád a munkástanácsban viselt tisztséget, ott tevékenykedett, Zsolt bátyám pedig a Kisgazda Pártot szervezte. Egy alkalommal megkért, hogy csináljak néhány

¹³ A javított festmény Lányi Árpád visszaemlékezését illusztrálja e kötetben (64. o.)

plakátot a „Mit kíván a magyar nemzet” 10 pontjával, Kossuth címerrel és a Kisgazda „Isten, haza, család” emblémájával.

Nekem a plakát elkészítéséhez nem volt alapanyagom, viszont eszembe jutott, hogy az Árpád úti Ságvári Endre Kultúrház (a mai Polgárcentrum) szuterénjében működő képzőművészeti körben a szükséges dolgok rendelkezésre állnak. A kultúrház ekkor üresen állt, nem működött. Csomós Feri barátommal, aki egyben szomszédom is volt, könnyen bejutottunk a Képzőművészeti Kör helyiségébe és ott rajztáblákra feszített rajzlapokra elkészítettük a plakátokat. Emlékeim szerint egészen jól sikerültek. Előzetes egyeztetésünk alapján a három plakátból egyet természetesen a „Kisparlamenthez”, az áruház árkádjának sarokoszlopára, a másikat a Tanácsháza elé, a harmadikat a piachoz tettük ki.

A plakátok november közepéig a helyükön maradtak, majd egyik eltűnt, kettőt letéptek. A két megmaradt rajztáblát elvittük Ocskay Imre festő barátomhoz, aki a Baross utcában lakott és szoktunk nála közösen rajzolni. Két évvel később a tábláknak jó hasznukat vettük, mert mindketten jelentkezünk a Képzőművészeti Főiskolára. Imre, aki egyébként kárpitos volt, modellt bérelt. A táblák nem tömör fa rajztáblák, hanem léckereten karton borításúak voltak, igen alkalmasak nagyméretű szénrajzok készítésére. A főiskolára egyikünket sem vették fel. A felvételem sikerült ugyan, de engem „helyszűke miatt”, Imre barátomat pedig „túlfejlett stílus- és formaérzéke” miatt nem vették fel. Imre néhány év múlva felakasztotta magát. Rövid élete alatt rengeteget alkotott, nappal festett, éjjel kárpitozott. Nem tudom, később mi lett a műveivel és a rajztáblákkal. A plakát készítése miatt soha nem félttem, nem titkoltam, mert nem tartottam bűnnek. Voltak viszont, akik annak tartották. Erre a közelmúltban egy TV műsor döböntett rá, ahol elmondták, hogy valakit rölapok készítése és terjesztése miatt sok éves börtönbüntetésre ítélték. Tulajdonképpen elmondhatjuk, hogy szerencsénk volt.

A forradalom alatt két alkalommal jártam a „városban” teherautó platóján utazva. Bementem az iskolába is. Furcsa, nyomasztó érzés volt az üres épületben járkálni. A kapun és az egyik folyosó falán lövedékek nyomai voltak. Valakitől hallottam, hogy nemzetőrök az igazgatót keresték,

aki állítólag korábban ávós volt. Második alkalommal, a harcok után, november vége felé az Üllői út-Baross utca környékét jártuk körül. Amit láttunk, elmondhatatlanul szomorú és siralmas volt. Házaknak teljes utcai homlokzata ledőlve, romok, törmelékek fedték az utcákat.

Kétszer kerültem veszélyes helyzetbe, egyszer egy tömegoszlatásnál, egyszer pedig az úgynevezett „néma tüntetéskor”, aminek az volt a lényege, hogy az egyik nap délutánján mindenki tűnjön el az utcákról, majd meghatározott idő múlva mindenki jöjjön ki. Pont ezen a napon valakinek egy küldeményt kellett elvinnem Rákospalotára. Kerékpárral mentem és a rossz, sáros útviszonyok miatt a hátam közepéig sáros voltam, mert nem volt sárvédőm. A víztorony környékén szóltak az egyik házból, hogy menjek be hozzájuk, mert mindjárt kezdődik a „néma tüntetés”. A „néma tüntetés” végén elindultam haza, de amikor kb. a Mária utcához értem, hirtelen fegyverropogást és robbanásokat hallottam, így egy darabig egy kapualjban húztam meg magam. Hamarosan szerencsésen hazaértem.

Otthon azzal fogadtak, hogy röviddel ezelőtt egy tenyérnyi repesz jött be a szobánkba. A repesz elég nagy rumlit csinált, szerencsére senki nem volt a helyiségben. A kapcsolt gerébtokos ablak felső szárnyai-

nak üvegosztó bordáit és persze az ablakokat betörte. A bordákat nem pótoltuk, a két mezőt egybe üvegeztük be, ami a mai napig őrzi '56 emlékét.

Az idilli, békés állapotnak november 4-én a Kádárék által behívott szovjet hadsereg beözönlése vetett véget. A következő néhány napban háború folyt Újpesten, több helyen az emberek a pincébe kényszerültek, féltek.

A forradalom védői felvették a harcot a behívott betolakodókkal szemben. Az egyenlőtlen küzdelem kimenetele a világ talán legnagyobb katonai hatalma ellen nem lehetett kétséges – csak néhány napig tartott. Az Egyesült Államok és Nyugat-Európa pedig hallgatott és tétlenül nézte forradalmunk és a szabadságharc vérbefolytását. A megtorlás elől a harcokban részt vettek egy része külföldre menekült.

Egy barátom, aki érintett volt a fegyveres harcokban, motorkerékpárral érkezett elköszönni tőlem, teljes fegyverzetben. Két évvel volt idősebb nálam, felnéztem rá. Búcsúzóul egy doboz cigarettával ajándékozott meg, aminek a márkáját nem ismertem, de örültem neki, mert Kossuth cigarettát szívtam és a forradalom alatt csak nagyon rossz minőségű Rodopi és Arda nevű bolgár cigarettákat lehetett kapni.

A harcok megszűnését követően az újpestiek újra a „Kisparlamentben” gyülekeztek. Rendszeresek voltak a tömegoszlatások. A sztrájkok hosszú ideig tartottak. Emlékszem, hogy a forgalom beindításakor úgy közlekedtek a villamosok, hogy a megállóknál nem álltak

meg, félve a tömeg haragjától. A forradalom és szabadságharc elveszett. A megtorlás kegyetlen volt. A mi családunk szerencsére aránylag elég jól megúszta elbocsátásokkal és az úgynevezett ünnepi „begyűjtésekkel”, ami azt jelentette, hogy március 15-e és október 23-a előtti napokban a karhatalom összegyűjtötte a rendszerre veszélyesnek ítélt személyeket és fogdába vitték őket, majd az ünnepek utáni napokban engedték őket ki onnan újra. A megszálló csapatokat behívók, támogatók megjutalmazták, kitüntették magukat, előnyöket élveztek. A hazájukat, függetlenségüket és szabadságukat védőket kivégezték, börtönbe zárták, meghurcolták. Az igazságtétel a mai napig nem történt meg.

A történelmi megítélés '56-ról nem egységes. Véleményem szerint a kommunista Nagy Imre és Maléter Pál mártírok voltak, hiszen a forradalom előrehaladtával a jó oldalra álltak és amellel kitartottak, pedig ismerték korábbi elvtársaik természetét és módszereit. Az igazi hősöknek mégsem őket tartom, hanem a Pongrácz testvéreket, a szabadságharc többi vezetőjét és a harcban résztvevő fiatalokat. Gyermekeimmel, unokámmal a forradalom helyszíneit és a Pongrácz Gergely által létrehozott kiskunmajsai '56-os múzeumot rendszeresen látogattuk. Ezen alkalmakkor tulajdonképpen a most leírtakat meséltem el nekik, hogy ne csak az iskolában '56-ról elhangzottak formálják véleményüket. A Pongrácz testvérek fogadtak minket a múzeumlátogatások során, majd együtt hallgattuk meg Gergely és Ödön visszaemlékezéseit (akik sajnos már nem élnek).

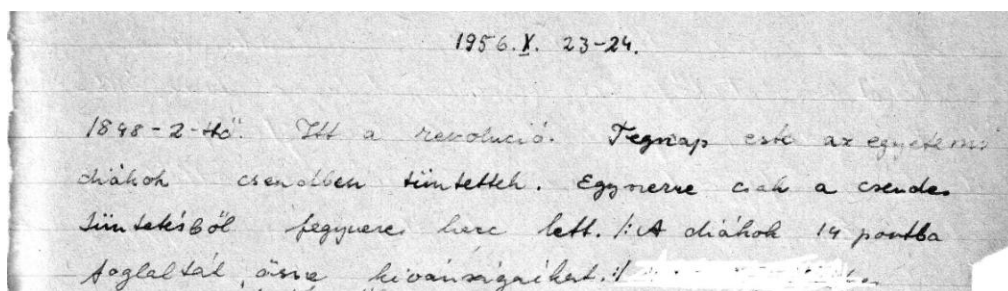
Az '56-os forradalom és szabadságharc életem nagy élménye, öröme, tragédiája és bánata is volt egyben.

Tisztelet a hősöknek!

Lányi G. Csaba

Naplórészletek

A memória az idősebb korban már meggyengül és ha fájó, szomorú eseményekről van szó, az ember inkább szeretné elfelejteni, mint felidézni. Néha úgy is előfordul, hogy már másként emlékszik, mint ahogy valójában történtek... Szerencsém van, mert nekem segít a naplóm, amit elsős gimnazista koromtól írtam. No nem azzal a szándékkal, hogy én majd forradalomról írok, hanem azért, hogy a mindennapi, számomra igen fontos és izgalmas dolgokat megörökítsem. Mint kamaszlány persze a két hétig tartó „örök szerelmet”, a „Ki kire nézett, hogyan és miért?” témát és „Mi ez az ötös alá a dolgozatomon?” kérdést jegyeztem fel.

De! 1956. október 23-án ezt írtam a naplómba: Itt a revolúció! A családban szüleink nem politizáltak, előttünk, gyerekek előtt egyáltalán nem! Azt tudtam, hogy apu nem elvtárs, a bátyám ministrál, hogy én „egyéb” származású vagyok, továbbá azt is, hogy apu és anyu kispolgári csökevény, mert karonfogva mennek a templomba. Az szülői parancs volt, hogy a családi dolgokról nem volt szabad másutt beszélni, és anyu nevét két f-ipszilonnal, ffy-vel kellett bementeni. Amit a naplómba leírtam, azt jórészt a bátyáimtól hallottam, egyikük már egyetemista volt. Ők is a városban voltak és mondták, hogy valami társaság bekeveredett a fiatalok közé, hergelték a hangulatot, de amikor elkezdtek lövöldözni, a fiúk úgy látták, hogy jobb haza jönni.

Részletek a naplóból:

1956. X. 23-24.

1848 – 2-től! Itt a revolúció. Tegnap este az egyetemi diákok csendben tüntettek. Egyszerre csak a csendes tüntetésből fegyveres harc lett. /: A diákok 14 pontba foglalták össze kívánságaikat. /: ... Megszállták a Szabad Nép Nyomdát, hogy a pontokat kinyomtassák. A rádió stúdiót is

le akarták foglalni. Persze a rendőrök vissza próbálták tartani őket, ekkor szerezték a fegyvereket. Kitört a harc. A Nyugati pályaudvaron és a Fürst Sándor utca környékén kismillió halott. A Sztálin szobrot ledöntötték és nyakánál fogva elhúzták a Nemzeti elé. A parlament előtt óriási tömeg. Ma d.e. Nem szabadott egész 9-ig az utcára kimenni, csak annak, akinek valami nagyon fontos dolga volt. Aztán a határidőt meghosszabbították 2 óráig. Iskolába se mentünk. Bent még d.e. is folyt a fegyveres harc. Az új kormány Németh Imre¹⁴ miniszterelnökkel az élen a hazánkban tartózkodó orosz csapatokhoz fordul segítségért. 3 órakor még a légvédelmet is bevetették a harc megszüntetésére. Lökösöket.

A Nyugati pályaudvaron és a Fürst Sándor utca környékén kismillió halott. A Sztálin szobrot ledöntötték és nyakánál fogva elhúzták a Nemzeti elé. A parlament előtt óriási tömeg. Ma d.e. Nem szabadott 9-ig az utcára kimenni, csak annak, akinek valami nagyon fontos dolga volt. Aztán a határidőt meghosszabbították 2 óráig. Iskolába se mentünk. Bent még d.e. is folyt a fegyveres harc. Az új kormány Németh Imre miniszterelnökkel az élen, a hazánkban tartózkodó orosz csapatokhoz fordul segítségért. 3 órakor még a légvédelmet is bevetették a harc megszüntetésére. Lökösöket. A rádió 1/4 órára bört

A rádió 1/4 óránként mondja be a történeteket, a miniszter tanács rendeleteit, a Petőfi Kör véleményét és a harc állását. Bemondta, akik 6 óráig (este) nem teszik le a fegyvert, statárium elé lesznek állítva és halállal büntetve. A harc folyik, hallani a géppuskák ropogását. Mindenütt be vannak zárva a boltok. S amelyik véletlenül kinyitott, az előtt km-es sor áll. Nem tudom, meddig fog ez még tartani. Sokhelyütt kitétték a harcolók a fehér zászlót. Nem tudom, mi van a városban, de nagyon kíváncsi vagyok rá.

¹⁴ Helyesen: Nagy Imre

mondja be a történeteket, a miniszter tanács
 rendeletét a Petőfi téri vélelmények és a harc álla-
 sát. Bemondta, hogy azok akik G-rajg/est/ nem
 kerültek a főgyorsított státuszba és a harc állása
 felül bírnak. A harc folytat, hallani a géppus-
 kák ropogását. Mindent bevanálva a
 ballal. Ezenkívül a katonák a harc áll-
 sán is sor áll. Nem tudom meddig fog ez
 még tartani. Sok helyen katonák a harc áll-
 a felül bírnak. Nem tudom mi van a város-
 ban, és nagyon kevesen vannak.

1956. XI. 4-én.
 Az oroszok elkezdtek lőni a várost. Vasárnap reggel.
 Nagy ágyúdörgésre ébredtünk, pedig úgy volt, hogy
 hétfőn majd megyünk iskolába. Hetekig tartott
 a harc a Könyvest és a Kanizsait (a mi gim-
 náziumunkat) tönkrelőtték. Így most már csak
 a jó Isten tudja mikor megyünk iskolába.
 Nagyon sok iskolát lőtték szét ezek a
 Az egész mindenségből csupán annyi hasznunk
 van, hogy nem kötelezik az orosz tanulását.

1956. XI. 4-én

Az oroszok elkezdtek lőni a várost. Vasárnap reggel nagy ágyúdörgésre
 ébredtünk, pedig úgy volt, hétfőn majd megyünk iskolába. Hetekig tartott
 a harc, a Könyvest és a Kanizsait (a mi gimnáziumunkat) tönkrelőtték.
 Így most már csak a jó Isten tudja, mikor megyünk iskolába. Nagyon sok
 iskolát lőtték szét ezek a Az egész mindenségből csupán annyi
 hasznunk van, hogy nem kötelezik az orosz tanulását. Tanulni kéne, mert
 ha iskolába megyünk, nagyon sokat kell majd tanulni, pótolni. Hogy
 elterveztem, a szünetben sokat megyek színházba, azt itt van ni. Csupa
 rom a város.

A forradalom alatt elütött egy autó. Vezetője kórháztól kórházig vitt, mire megvizsgáltak, mert a kórházak mindenütt zsúfolásig teltek lőtt sebesültekkel. Azt mondták, mire megnövök, kinövöm a sérüléseimet és semmi több. A nagy sietségben nem mondták, hogy szigorúan feküdnöm kellene a súlyos agyrázkódásom miatt, nem pedig jönni-menni. Ebből aztán egy három évig tartó, gyötrelmes migrénem lett!

utána eszméletlenül előre zuhantam,
bevertem a fejem a szigetjárdába. Hosszú ideig
eszméletlen voltam. Szerencsére nem történt komolyabb
bajom, csak a lábam a lágyékba húzódtott ... és a fejemen
lett egy nagy pupli. A Rózsa utcai Szülötthonba, a Kíspesti Oti és az István kórházba
vittek autóval. (Itt is vizsgálta meg.) A sofför
másnap eljött egy barátjával meglátogatni. Ő azt mondta, gerinctörésre
gondolt vagy agyrázkódásra. Szórakoztunk egy ideig, majd megígérte, hogy
csütörtökön haza visz autóval. Haza is vitt.

Részletek a naplóból:

... eszméletlenül előre zuhantam, bevertem a fejem a szigetjárdába. Hosszú ideig eszméletlen voltam. Szerencsére nem történt komolyabb bajom, csak a lábam a lágyékba húzódtott ... és a fejemen lett egy nagy pupli. A Rózsa utcai Szülötthonba, a Kíspesti Oti és az István kórházba vittek autóval. (Itt is vizsgálta meg.) A sofför másnap eljött egy barátjával meglátogatni. Ő azt mondta, gerinctörésre gondolt vagy agyrázkódásra. Szórakoztunk egy ideig, majd megígérte, hogy csütörtökön haza visz autóval. Haza is vitt.

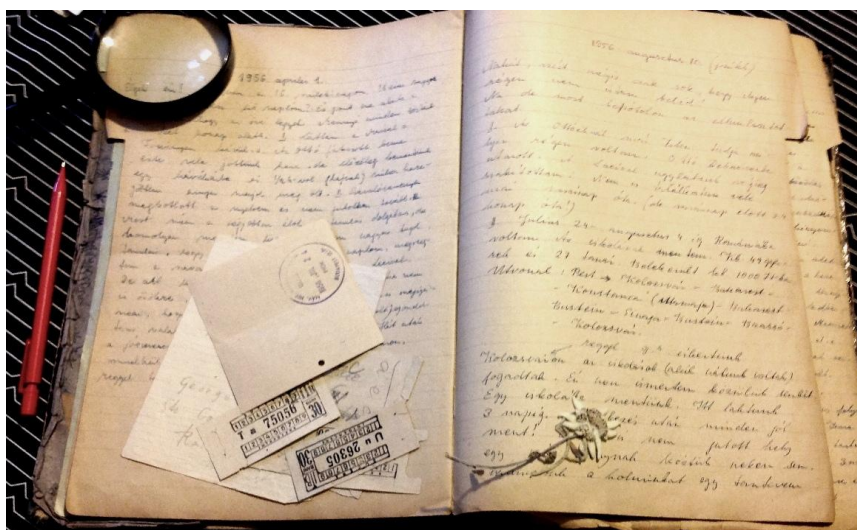
XI. 30.

Ede egy héttel ezelőtt a Ferivel és még egy sráccal átlógott Bécsbe.

*Ede egy héttel ezelőtt a Ferivel és még
-sráccal átlógott Bécsbe.*

Az igazi probléma a legkisebb bátyám disszidálása volt. Édesanyám könyörgött a fiúknak, hogy eszükbe ne jusson meglépni. Valósággal belebetegedett, mire végre jött egy kurta levél, hogy fia Franciaországban van és már munkát is kapott - elektrotechnikus volt -, minden rendben. Akkor jött az igazi lelki tusa, mert a kormány azt ígérte, hogy aki hazatér egy adott időpontig, nem lesz bántódása. Édesanyámban élt a remény, levelek tömegében írta bátyámnak: Gyere haza... gyere haza, nem lesz semmi baj... Bátyám hazajött! Ezek a hazugok nem bántották, csak pokollá tették az életét. Tovább akart tanulni, nem vették fel sehova. Munkát nem talált, csak nagy keservesen, minduntalan a rendőrségre citálták ellenőrizni, folyton a nyomában voltak. Megházasodott, azt mondták, lakásról ne is álmodjon. Akkor nyolcan laktunk egy szoba-alkóvos házban. Apu, anyu és én, idősebb bátyám, felesége, pár hónapos kisbabájuk, és a kisebbik bátyám feleségestől, aki el is hagyta őt a lehetetlen életkörülmények miatt. És e kilátástalan helyzet miatt bátyám 31 évesen öngyilkos lett! Gyűlöletes és szomorú éveket okoztak a családunknak. Jó nem gondolni rá...

Jozefka-Motál Borbála

Hogyan maradtam magyar honleány?

1956 telén szüleim, Gyuris István (sz. 1929) és Fehér Stefánia (sz. 1932) sok más honfitársukhoz hasonlóan úgy döntöttek, hogy elhagyják Magyarországot. Öt éves voltam, Ica nővérem pedig hét. Emlékeim elég hiányosak, inkább a gyermekként szerzett benyomásaimat mesélem el.

Elmentünk a nagymamámhoz, aki a Fóti úton lakott. A konyha közepén – számomra érthetetlen módon – mosóteknőben sok konyhai edény és mindenféle holmi volt felhalmozva, amit szüleim vittek el hozzám, valószínűleg megőrzésre. Mindenki sírt, szomorú volt és búcsúzkodott. Az utazásunk nagyon sokáig tartott a zsúfolt vonaton. Az út nekem először izgalmasnak bizonyult, de a sok csomaggal, batyuval felszerelkezett szomorú ember és anyukám állandó rendreutasításai idővel nyomasztóvá váltak. A vonatvezetővel meg volt beszélve, hogy a határ közelében, de az állomástól távol, lassítsa le a szerelvényt, így több utas, köztük mi is leugrottunk a nagy hóba. Egy ideig érdekes volt, ahogy a hó lépteim alatt beszakadt és nehéz volt menni, de később átfázva a hidegben, elsírtam magam.

Az estét egy istállóban töltöttük szalmán fekvé, több emberrel együtt. Nagyon fáztunk és féltem is. Emlékszem egy nagyon furcsa dologra: valaki egy tányéron cukrot és pálinkát gyújtott meg, a keverék szép kék lánggal égett, ezt kínálták körbe. Még melegen, kiskanállal vettek belőle az emberek, de mi, gyerekek nem kaptunk, amit igazán sérelmeztem. Reggelre már kevesen maradtunk, mert többen korán elmentek. Mi a szüleimmel megint a nagy hóban gyalogoltunk a semmi közepén, mígnem katonák kezeibe kerültünk. Ez még a magyar oldalon történt. Teherautóval vittek el mindnyájunkat egy épületbe, ahol egy kerek kályha mellé ültettek nővéremmel. Finom édes teát kaptunk, átfázott kezünket, lábunkat valami ragacsos krémmel kenték be. Nagyon kedvesek voltak velünk, gyerekekkel. Végül újra a nagymamámnál kötöttünk ki. Így maradtam magyar honleány. Ezt soha nem bántam meg, mert bár sokfelé jártam és sok szépséget láttam, de két hét után mindig erős honvágyam volt és a szívem mindig hazavágyott.

Pallósné Gyuris Stefánia

Sztálin bronzdarabja

Október 23-án délután ötig dolgoztam a Mechanikai Gépalkatrész KTSZ-ben, majd egy barátommal találkoztam. Azzal fogadott: – Kitört a forradalom! Menj be a városba! Azonnal villamosra ültem. A Dózsa György útnál szálltam le, ahol már nagy tömeg masírozott a Sztálin szobor felé. Beálltam én is a menetbe, velük mentem. A Sztálin szobornál már rengetegen voltak. Próbálták lehúzni a szobrot kötelekkel, de nem sikerült. Megjelent egy teherautó láncokkal, de azzal sem sikerült a szobrot ledönteni, annyira oda volt betonozva. Aztán valamelyik gyárból komolyabb felszerelést hoztak: hegesztő-apparátot, fűrészt, oxigénpalackot, dissous-gázt, és a hatalmas szobor lábát kezdték el fűrészelni. Komoly, nehéz és összehangolt munka után végre sikerült egy teherautóval ledönteni a szobrot, amit a téren levő tömeg hatalmas üdvörlésgála kísért. Ezt követően mindenki nekiesett a szobornak: ki kalapáccsal, ki fűrésszel vagy mással próbált darabokat szerezni belőle. Jó sokáig, legalább fél tízig ott voltam, így nekem is jutott egy nagy bronzdarab. Nehéz volt, alig tudtam hazacipelni a Nádor utca 41/b alatti házukba. Otthon apám meglátott és elképedt. – Meg vagy örülve? Ebből nagy baj lehet! – kiáltott fel, féltve engem a későbbi következményektől. Éppen akkor vermeltük el a krumplit télire, ezért a Sztálin szobor jókora darabját rögtön a verem alá tettük, sok földet rádobálva.

A következő napokban nem lehetett engem, mint 18 éves fiataalt otthon tartani. Minden nap bementem a városba, láttam a Rádióház is a lövések nyomait. Fegyvert sose fogtam, pacifista természetű révén nem szerettem a fegyveres harcokat, a fegyverektől kimondottan féltem. Pedig másnap az egyik unokabátyám a Megyeri laktanyát elhagyva onnan gépfegyvert, lőszereket hozott, így simán harcolhattam volna. Kértem, hogy azonnal vigye el lakásunkból a fegyvereket.

Már nem emlékszem pontosan, hogy melyik nap történt, de még október végén a Köztársaság térre is bementem. Legalább fél napot ott töltöttem. Exkavátorokkal hatalmas gödröket, bunkereket ástak és sajnos láttam a brutálisan kivégzett, a lábuknál fogva fára akasztott, a feldühödött tömeg által meglincselt ávósok tetemét is. Szörnyű látvány volt! Ugyanez fogadott a körúton is, amerre tovább mentem.

Közben Újpesten megalakult a Forradalmi Bizottság, a később kivégzett Kósa Pál asztalosmester vezetésével. Feleségével, Kósánéval együtt dolgoztam a Mechanikai Gépalkatrész Szövetkezetben. Mivel sztrájk miatt álltak a gyárak, dolgozni nem tudtunk. Úgy emlékszem, ő is ott volt velem és sokakkal együtt a Tanácsháza mellett az orosz katonai szobor ledöntésénél. Teherautóra felkerekedve jutottam be többször is a városba, illetve Újpesten segítettem, ahol tudtam. Az üzletek zárva voltak, élelmiszerhez sem lehetett jutni. A mi szövetkezetünknek volt egy

teherautója, amely a vidéki kollegák segítségével élelmiszert hozott fel, ennek szétosztásában is segédkeztem. Fantasztikus volt az összefogás, a segítőkészség ezekben a napokban, az emberek mindenre vigyáztak, még a betört kirakatokból sem tűnt el semmi.

November 4-e után aztán elindult a pokol. A szövetkezetben még állt a munka, és szüleim is otthon voltak. Édesanyám a Hazai Pamutszövőben dolgozott kényszerből, segédmunkásként. Eredetileg kereskedő volt, három gyermeket nevelt, de kis üzletét 1948-ban államosították, olyan rajtaütésszerűen, hogy csak a kabátját vihette onnan magával, még a kasszában levő váltópénzhez sem nyúlhatott. Édesapám az Egyesült Izzóban dolgozott, ő készítette a spirálozó gépeket. Akkoriban kellett átlépni a szocdem pártból a kommunista pártba. Mivel ezt megtagadta, kirúgták az Izzóból, B listára tették. Ilyen családi háttérrel érthető, hogy örültem a forradalom eseményeinek, ott voltam mindenütt, ahol megmozdulás volt, de a fegyverektől félve nem harcoltam. Pedig érvényes behívóparancsom volt már sorkatonai szolgálatra!

A novemberi harcok idején is mindennap bementem a városba segíteni. A körútról a sebesülteket szállítottuk a közeli Rókus Kórházba. Szerencsére eközben nem esett bajom! Estére viszont mindig hazatértem szüleim kérésére, akik féltettek és aggódtak „csavargásaim” miatt. Mivel napközben a városban tartózkodtam, így az újpesti pusztításokat, lövöldözések nyomait, a Könyves Gimnázium szétlövését már csak utólag láttam.

December elején több barátommal együtt elhatároztuk, hogy elhagyjuk az országot. Ennek – a forradalom bukása mellett – oka volt sorkatonai behívónk is, és talán a 18 éves fiatalok szabadság utáni erős vágya is közre játszott. Későbbi sógorommal, illetve Hegedűs Vince kollégámmal megbeszéltük, hogy kora reggel a Tanácsházánál találkozunk, onnan indulunk. Szüleimtől előző este elbúcsúztam, nehezen fogadták el döntésemet. Apám figyelmeztetett, hogy nyerhetek, de ugyanúgy fennáll a veszítés lehetősége is. Mivel másnap reggel 6 órára senki sem jött el a megbeszélt találkozóra, így eldöntöttem, hogy egyedül indulok útnak.

Autókra felkerekedve jutottam el nagy nehezen az osztrák határig. Ekkor már nem volt könnyű az átjutás, lőttek, fehér fényű rakétákkal világították meg éjszaka a hófödte tájat. Egy patakon kellett átkelni, sokan beleestek. Ausztriában Parndorfnál egy iskolában fogadtak minket forró teával, majd másnap Bécsbe vittek elosztásra. Az álmon Párizs volt, így vonattal útnak indítottak Franciaországba és a Vincennes-ben levő légiós laktanyába szállásoltak el két hétig. Jó ellátás volt, de sajnos munkalehetőség nem adódott, így amint lehetett, Németországba kértem vissza magam.

Jó szakmám volt, és – hála iskolám, az Újpesti Gépipari Technikum és apám kitűnő felkészítésének – finommechanikai műszerészként

Reutlingen híres kutatóintézetében, az Institut Dr. Foersterben (egy elméleti és gyakorlati „felvételi” vizsgát követően) azonnal elhelyezkedhettem. Három évig éltem ott, a német nyelvet gyorsan megtanultam. Már nagyon nagy honvágyam volt, hiszen nemcsak szüleimet, hanem a szalagavató bálon megismert nagy szerelmemet (Németh Évát, későbbi feleségemet) is Újpesten hagytam. A sűrűn, kéthetente történő levélváltások és a Szabad Európa Rádióan át küldött üzeneteim nem pótolták szeretteim hiányát. Újpesti születésűként, itteni lokálpatrióta család sarjaként úgy döntöttem, hogy hazajövök, ami 1959 Karácsonya előtt meg is történt. (Ezt követően hetekig kellett járnom egész napos kihallgatásra a Maros utcai ún. kémelhárító központba...)

És mi lett a Sztálin szobor darabjával? A rendszerváltást követően, a krumplisverem bővítéskor előkerült, és kedves barátomnak, Dr. Horváth László újpesti állatorvosnak ajándékoztam születésnapjára. Ő ebből a „becses” bronzdarabból nyaralójának kertjébe zászlótartót készíttetett nemzeti lobogónk számára. Később, 1990-ben mint az Újpesti Ipartestület elnöke megszerveztem, hogy Iván, az orosz katona szobra a Városháza melletti térről megfelelő helyre, a Megyeri temető orosz katonai sírjainak emlékkertjébe kerüljön.

Sefcsik Béla

Szoborszállítás 1990 nyarán

Rajki Márton emlékezete

1953 őszén kezdtem meg tanulmányaimat az Újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumban, ahol az akkor még ritkaságszámba menő koedukált és orosz tagozatú osztályba kerültem. Ide azokat a diákokat vették fel, akik általános iskolai tanulmányaikat a legjobb eredménnyel végezték. Ezt megelőzően az Április 4. téri Általános Iskola tanulója voltam. Az Április 4. tér (ma: Tanoda tér) akkoriban hiteles terep volt a kor azon gyermekei részére, akik közvetlenül megélhették a második világháborút, annak előzményeit és borzalmait, majd az azt követő időket. Általános iskolás éveim egybeestek a proletárdiktatúra időszakával és így jutottam el érettnek még nem mondható, de már gondolkodó fiataalként 1956-hoz, ami már számomra a gimnázium befejezését és 1957-ben az érettségit jelentette.

Az Április 4. teret két iskola határolta. A Könyves Kálmán Gimnázium kiemelkedően szép épülete Újpest egyik nevezetessége volt, míg az Április 4. téri Általános Iskola és a vele egy épületben található Kanizsai Dorottya Gimnázium, bár rosszabb állapotban, de funkciójuknak megfelelően biztosították a tanuláshoz szükséges feltételeket. A mi családuknak az Április 4. tér Tavasz utca felőli oldalán lakott, így közvetlenül éltük át mindkét iskola lerombolását. Nem emlékszem a napra és időszakra, amikor a két iskola szétlövése történt, és annak kiváltó okára sem. Azt sem tudom bizonyossággal, hogy a Könyves Kálmán Gimnáziumban kik tartózkodtak és milyen célból. Arra emlékszem, hogy családuknak a mellettünk lévő tánciskola pincéjébe menekült és ott éltünk át hasonló „élményeket”, mint a második világháború alatt, a légók idején. Úgy gondoltuk, ha feljövünk a pincéből, már csak romokat találunk, beleértve a mi családi házunkat is. Hála istennek ez nem így történt, de szörnyű volt a két szétlőtt iskola látványa, az Április 4. téri, ahol általános iskolai éveimet töltöttem és a Könyves Kálmán Gimnázium, ahova édesapám is járt néhány évig. A mai napig sem tudom a harci események történetét és indokait. Az biztos, hogy egy értelmetlen és katonai szempontból indokolatlan eseménysorozat történt barbár módon.¹⁵

A forradalmi eseményekben ténylegesen, ami a harcokat illeti, nem vettem részt, már csak azért sem, mert Újpesten ezekből a cselekményekből számukat tekintve kevesebb történt, mint Budapest belterületén. Naponként együtt jártam ki barátaimmal a helyszínre, köztük legjobb barátommal és osztálytársammal, Sipos Lajossal, aki – igazgató Édesapja révén – a Kanizsai Dorottya Gimnázium igazgatói szolgálati lakásában élt. Itt a téren értesülhettünk a legfrissebb és

¹⁵ A gimnázium alagsorában a felkelők lőszer- és fegyverraktára volt, az udvaron páncéltörő ágyút állítottak fel. Az épületet a szovjet páncélosok tankágyúi lőtték szét (a szerk.).

elsődlegesen újpesti eseményekről és hallgathattuk az akkori közszereplők, forradalmárok beszédeit. Döbbenetes látványként marad emlékezetemben egy fiatal férfi holtteste, amely a szovjet emlékmű („Iván”) ledöntése után, annak helyén, egy asztalon feküdt felravatalozva, nemzeti színű szalaggal. Megtudtuk a nevét is a korábbi csepeli egyetemi hallgatónak: Polcz Bélának hívták, akit a Kerületi Rendőrkapitányság épületének erkélyéről, az emeleti ablakokból lőttek le az akkori híreknek megfelelően az ávósok.

Nem kívánok kitérni az akkori beszédek részleteire és az azokat elmondó személyekre sem, mivel visszaemlékezéseim elsősorban dr. Rajki Mártonra és fiára, dr. Rajki Györgyre vonatkoznak. A téren elhangzott szónoklatokra összességében úgy emlékezem vissza, hogy a békességre történő törekvést és a megbocsátást dr. Rajki Márton képviselte, míg a radikálisabb és határozott fellépés Kósa Pál jellemzője volt.

Dr. Rajki Márton újpesti ügyvéd volt, a 11. sz. Ügyvédi Iroda tagja, aki jogász pályafutását Nyírbátorban kezdte, majd 1928-ban lett itt ügyvéd. Bár eredetileg izraelita származású volt, de 1938-ban hitének és meggyőződésének megfelelően megkeresztelkedett. Annyit tudunk róla, hogy 1942-ben először három hónapos kiképzésen vett részt, majd 1943 tavaszán páncéltörő kiképzést is kapott. Mindezek ellenére az akkori „faji törvényeknek” megfelelően 1944 júniusában zsidó származása miatt munkaszolgálatra hívták, ahonnan 1944 októberében megszökött és ezt követően otthonában bujkált. Úgy fogalmazott, hogy „a felszabadulás után” azonnal bekapcsolódott Újpest politikai életébe. A Kisgazda Pártot kezdte szervezni, majd onnan 1945 áprilisában kilépett. Az 1957-es rendőrségi kihallgatásából tudjuk, hogy ezen túlmenően 1956 októberéig más politikai tevékenysége nem volt. A közéletben őt mégis mint egy megrögzött reakcióst, klerikálist, rendszerellenes beállítottságú embert tartották számon az akkor már hatalmon lévő politikai erők. A katolikus főplébánia egyházközségének ügyésze is volt, ezért úgy is elkönnyelték, mint a klerikális reakció képviselőjét.

1956. október 24-én az esti órákban az akkori Tanácsházán gyűltek össze néhányan, ahol Rajkit választották meg a Forradalmi Bizottság elnökéül. Kósa Pállal sok kérdésben nem értették meg egymást, mert – ahogy már említettem és a különböző fellelhető dokumentumokból megállapítható –, Kósa Pál lényegesen erőteljesebb politikát képviselt. A belső nézeteltérésbeli különbségeket és a konkrét eseményeket nem részletezném, mert az akkori tudásom szerint ezeket nem ismertem és csak az évekkel később, mindenekelőtt a rendszerváltást követő dokumentumokból, bírósági jegyzőkönyvekből lehet azokat valamilyen szinten feltárni. Azt viszont saját emlékeimből határozottan állíthatom, hogy Rajki a tömeg előtt úgy nyilatkozott beszédeiben, hogy „ezekben a rettenetes percekben őrizze meg mindenki a nyugalma”. Jóhiszeműen állította, hogy Nagy Imre, Kádár János és Kovács Béla olyan emberek, akik meggyőződésükért súlyos szenvedést vállaltak, és akikben ebben a

kétségbeesett helyzetben meg kell bízni. Kiemelte, hogy ő nem vállalhatja a felelősséget, mint hithű katolikus ember, hogy Újpest területén szörnyű vérengzések, asszonyok, gyermekek elpusztítása történhessen egy nem kellőképpen átgondolt stratégia következtében.

Érezve a túlerőből eredő és esetleges külföldi beavatkozást is magában rejtő következményeket, 1956. október 27-én lemondott a Forradalmi Bizottság vezetéséről. Ezt követően a Forradalmi Bizottság elnökévé Kósa Pált választották. A dokumentumokból az is megállapítható, hogy az ellene indított büntető eljárás során lemondásának dátumát 1956. október 30-ára datálták annak érdekében, hogy súlyosabb vádpontokat fogalmazhassanak meg vele szemben és a tényállást oly módon konstruálják, hogy az számára büntetőjogi szempontból még súlyosabbá váljon. Az ezt követő eseményekről annyit tudunk, hogy részt vett a Keresztény Párt megalapításában.

A forradalom leverését követően Rajki Mártont 1957. március 1-én helyezték előzetes letartóztatásba, március 18-án kihallgatták, majd két hónapig szabadlábra helyezték. Május 10-én újból letartóztatták, majd a „Kósa Pál és társai” ügyében 1959. március 15-én halálra ítélték. Ez az ítélet 1959. július 28-án jogerőre emelkedett és Rajkit két nappal később több társával együtt kivégezték.

A család birtokában van a börtönből 1959. július 8-án írt tragikus hangvétellű levele, amelyben arról írt, hogy már szabad emberként nem láthatják, de a családja mindennél fontosabb. Háláját fejezte ki feleségének, levelében hosszan írt istenhitéről. Meghatóan emlékezik meg akkor még pici unokájáról és természetesen fiáról, Rajki Györgyről.

Dr. Rajki Mártont ügyvéd Édesapám, dr. Somos Sándor kollégaként jól ismerte. Fiával, Dr. Rajki Györggyel én csak a későbbiekben ismerkedtem meg. Dr. Rajki Györgyről az iratok alapján annyit lehetett tudni, hogy az Újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumban kitűnően érettségizett, majd a Budapesti Eötvös Loránd Tudomány Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán végezte tanulmányait és szerzett diplomát. 1955-ben a Székesfehérvári Városi Bíróságnál fogalmazó volt, majd a Budapesti 4. számú Ügyvédi Munkaközösségben működött ügyvédjelöltként. Egy rövid ideig édesapjánál, majd szintén a 4. sz. Ügyvédi Munkaközösségben volt ügyvédjelölt. Édesapja elítélését követően már ezen a pályán nem dolgozhatott, holott semmiféle politikai tevékenységet nem fejtett ki, tehát kifejezetten édesapja „bűneiért” került hátrányos helyzetbe! Ennek következményeképpen 1960. február 1-től szakmunkásként, préselőként helyezkedhetett el. 1968. január 1-től kapott lehetőséget először arra, hogy a Monori Járási Ügyvédi Munkaközösségbe tagként felvehették. Tevékenységét Súlysápon folytatta, ahova minden nap Budapestről kellett leutaznia.

Rajki Györggyel közelebbi kapcsolatot úgy alakítottam ki, hogy vidéki ügyvédkedése idején több alkalommal is találkoztunk és elsősorban szakmai kérdésekben konzultáltunk. Rajki György természetesen többször is vázolta rendkívül nehéz helyzetét, hiszen házastársa egészségi állapota egyre súlyosabbá vált, majd rokkant nyugdíjas lett 1976-ban. Két gyermekük született még 1958-ban és 1961-ben. A mindennapi vidékre járás és a családi állapotában jelentkező nehézségek már elviselhetetlenné váltak számára. Azt kérte, hogy a Budapesti Ügyvédi Kamara vegye fel tagjai sorába és amennyiben erre lehetőség nyílik, az általam vezetett Újpesti 41. sz. Ügyvédi Munkaközösségben folytathasson ügyvédi tevékenységet. A Budapesti Ügyvédi Kamara elnökével folytatott konzultációm eredményeképpen, vállalva annak esetleges újpesti politikai felelősségét, 1983 júliusában a 41. sz. Ügyvédi Iroda egyhangú szavazással felvette dr. Rajki Györgyöt tagjai sorába.

Dr. Rajki György édesapja halálának körülményeiről rendkívül szűkszavúan és nehezen beszélt. Természetesen ezt erőltetni nem lehetett, de mivel a kollegiális viszony és a kialakult barátság egyre erősebbé vált, így inkább megnyílt a korábbiakhoz képest. Annyit lehetett tudni, hogy egy temetőőrtől tudta meg (akit később felelősségre is vontak), hogy édesapja hol lehetett eltemetve egy kisebb részen behatárolt területen, ahol a vélelmezett sírhelyet rendszeresen, titokban látogatta. Később birtokába került a koncepció per anyaga, amelyből az ő számára is egyértelműen kiderült, hogy a tényállást meghamisították, konstruálták; azt végig tudta, hogy édesapját ártatlanul ítélték halálra, még az akkor érvényben lévő jogszabályi keretek között is. Végtelenül képzett jogász, kemény jellemű ember volt, aki megbocsájtani nem tudott, de a történetek ellenére gyűlöletet keltő mondatokat tőle soha hallani nem lehetett. A későbbiek során a 41. sz. Ügyvédi Iroda vezetőjének is megválasztották, majd 2003. június 31-én, akkor már ügyvéd fiát követve, a 4. sz. Ügyvédi Iroda tagja lett.

Dr. Rajki Márton volt az 1956-os eseményekkel kapcsolatban az egyetlen kivégzett ügyvéd. Emlékére a Budapesti Ügyvédi Kamara dísztermében emléktáblát helyeztek el, s később Újpesten teret neveztek el róla.

Dr. Somos András

Könyves Kálmán Gimnázium, 1956

1956 nem 1956-ban kezdődött. Ezt mi, akik 1956/1957-ben a Könyves Kálmán Gimnázium IV.d. osztályának diákjai voltunk, pontosan tudtuk szüleinktől, rokonainktól, szüleink barátaitól. 1956 1953. március 5-én indult, amikor meghalt Sztálin („Lehúnyta szemét a szemét”- mondták egymásnak a felnőttek az alkalomra „írt” Ady-verset). Folytatódott június 13-16-a között, amikor Rákosit Moszkvába rendelték, ahol – ma már tudható éppen Rákosi önéletírásából –, megalázó és durva módon szemére hányták a törvénysértéseket, az életszínvonal csökkenését, a mezőgazdaság „túlzott kollektivizálását”, a deportálásokat, a személyesen elrendelt kínzásokat. Kötelezték a Magyar Dolgozók Pártját, hogy Rákosi helyett Nagy Imre legyen a miniszterelnök, haladéktalanul kezdjenek hozzá a gazdasági és politikai rendszer felülvizsgálatához, oszlassák fel az internálótáborokat, az „osztályidegen személyek”, azaz a korábbi gazdasági és hivatali vezetők, arisztokraták, gyárosok, vezető értelmiségiek vagy egyszerűen olyan személyek deportálását, akiknek a berendezett lakását valamelyik pártkader „kinézte” magának.

1953-1956 között a felnőttek elharapott szavaiban, körülpillantva elmondott mondataiban érzékeltük a Rákosi-klikk és a Nagy Imre tábor egymás közötti huzakodását. Azok az MDP tagok, akik verőlegényként, besúgóként, képességeiket messze meghaladó állásokban pártkatonaként „szolgáltak”, kimondva kimondatlanul Rákosi hívei voltak; ezeknek a „magánemberek”-nek a lakásaiban a szekrény tetején ott volt Rákosi gipszből öntött mellszobra (egyik osztálytársunk szülei, szoba-konyhás lakásukban, egészen halálukig őrizték az emléket). Ma már tudjuk: 1953 novemberében a Szovjetunióból hazaengedtek 1500 elhurcolt politikai foglyot, Magyarországon közkegyelemben részesítettek 750000 embert, akik túléltek a börtönt és a kínzásokat, eredeti állásukba visszahelyeztek olyanokat, akiket hamis vád alapján ítélték el. Közéjük tartozott nagyon kedves tanárunk, a hat gyereket feleségével együtt nevelő Nádas József, a Komáromi Tankerület egykori helyettes főigazgatója, akit 1949-ben koncepciós perben elbocsátották állásából, 1954 februárjáig munkanélküli vagy néhány hétre felfogadott alkalmi segédmunkás volt; 1954-ben helyezték vissza pedagógusi pályára, 1955-ben lett a Könyves tanára. Minket nagyon sok dioptriás szemüvegével, nulladik órában, „Honvédelmi ismeretek” elnevezésű tantárgyra tanított. Dr. Vasvári Lajos, latin-görög-angol szakos tanár úr, akit 1949-ben „följelentési kötelezettség elmulasztása” címen elítéltek, négy évre börtönbe csuktak, majd villamoskalauzsként dolgozhatott, 1955-ben lett a gimnázium tanára. A mi osztályunkat nem tanította. Az „aurája” azonban, akárcsak Nádas József tanár úré, a hite és nézetei miatt mellőzött magyar-latin-művészettörténet-orosz szakos dr. Fecske András tanár úré, a jogász-testnevelő-tanár-olimpikon dr. Árvay Ferencé határozták meg az iskola szellemiségét.

Nekünk a IV.d. osztályban külön szerencsénk volt. Osztályfőnökünk, dr. Métneki Jánosné, aki megjárta Buchenwald poklát, aki azonban soha nem beszélt sorsáról, egyetlen életrajzában sem szerepeltette magát a tényt sem, 1953-ban került a Könyvesbe. Mi voltunk az első osztálya. Magyar-orosz szakos volt, magyart azonban nem tanított, ugyanis, miközben tanárként elvégezte a filozófiát, a szociológiát és az esztétikát, nem érezte magát „elég művelt”-nek az irodalom tanításához. Mindenről nyíltan, kertelés nélkül beszélt velünk. 1956 szeptemberének egyik első napján, amikor Rákosi már nem volt tagja az MDP Központi Bizottságának, s híre ment, hogy feleségével együtt a Szovjetunióba távozott, meg közkézen forgott az SZKP XX. kongresszusán elmondott Hruscsov-beszéd az ottani törvénytelenégekről és haláltáborokról, meg egyre több szó esett a Petőfi-körről, az első tanítási napok egyikén megkérdeztük, mi a véleménye minderről. – Ha ez igaz – mondta –, soha többet nem tudok hinni semmiben.

* * *

Október 23-án este, valamivel 7 óra után, Császár Jenő kedves barátom és osztálytársam csöngetett. Gyere, mondta, menjünk ki a Sztálin-szoborhoz, azt mondják, le fogják dönteni! Beteg édesanyám elengedett, lelkemre kötötte, bármi lesz, 10 órára otthon kell lennem. Kimentünk a mai Hősök tere mögötti térre, ahol hatalmas méretű Sztálin-szobor állt. Rengeteg volt az ember. Amikor odaértünk, már drótkötelet húztak a nyakába, a kötélt másik végét teherautókhoz kötötték, s a teherautók nagyon lassan megindultak. A szobor egy darabig ellenállt, majd lassan meghajolt, inkább megbiccent, aztán kiegyenesedett, majd óriási robajjal ledőlt. Az összegyűlt emberek éljeneztek, ölelgették egymást, arról beszéltek, mi lehet még ezután. Nekem azonban rohannom kellett, hogy a Béke úti villamosig kiérjek, különben nem érek haza időre.

Nem gondoltam a folytatásra. Másnap reggel nyugodtan készülődtem, amikor László Imre barátom, aki két évvel járt alattam, rohan fel, és hívott, menjek, Forradalmi Bizottság ülészik a gimnáziumban. Innentől kezdve kicsit összefolynak az emlékek. Többször volt a díszteremben gyűlés. Volt, amikor néhány gépfegyveres diáktársam a hátsó falnál állva hallgatta a beszédeket. Máskor követeléseket olvastak fel. Megint máskor egymás után mondták el véleményüket a történeletről. Legkedvesebb tanáraink egy szót sem szóltak. Dr. Fecske András a díszterem közepén ült, lábait átvetve hallgatott, időnként hajába túrt. Dr. Vasvári Lajos sem beszélt. Dr. Métneki Jánosné sem. Nádas József tanár úr, akit a tantestület a Forradalmi Bizottság elnökének választott, s kollégái azt kívánták, vegye át az intézmény vezetését, a maga csendes módján megjegyezte: a Könyves Kálmán Gimnáziumnak Hollósi László személyében kinevezett igazgatója van, mindenkinek az a kötelessége, tegyen meg mindent az ő megerősítésére, a munka biztosítására.

Minden nap, nyolc éves koromtól kedves barátommal és osztálytársammal, Somos Andrással kimentünk a Városháza mögötti térre, s hallgattuk a szónokokat. Október 24-én volt az első tüntetés. A gyárakban alakult Munkástanácsok küldöttei szólaltak fel. Felolvasták a munkástanácsok követeléseit és kiáltványait, hitet tettek a maguk választotta vezetők mellett. Egységre, nyugalomra, munkára, összefogásra szólítottak fel. Az Újpesti Forradalmi Bizottság első elnöke dr. Rajki Márton ügyvéd, korábbi kisgazdapárti képviselő lett. Minden beszédében óvott a haragtól és az önbíráskodástól. A korábbi politikai vezetőket a városházán helyezték el, hivatalosan fogságra vetették őket, nyilvánvaló lett azonban a számunkra, így akarja a Bizottság megmenteni őket a nép jogos haragjától. A nagyon szelíd és folyamatosan a nyugalom fontosságát hangoztató dr. Rajki Márton, talán három nap múlva, erkölcsi okokat említve, lemondott az elnökségről. A következő elnök Kósa Pál asztalos lett. Közmegbecsülésnek örvendett szakmájában és az Egyesült Izzóban, emlékeim szerint ott dolgozott. Meggyőző erejű szónok és jó szervező volt. Biztosította Újpest ellátását, a kórházak és iskolák működését, mindent megtett, hogy a gyárakban és intézményekben a kifizetések pontosan megtörténjenek.

Érettségiző diákként egymás között két lehetőséget mérlegeltünk. Azt tudtuk, az oroszok nem fogják megengedni, hogy Magyarország semleges legyen, hiszen annak a puffer zónának voltunk része, amelyik körülvette a Szovjetuniót, területünkön, az 1955-ben megkötött Varsói Szerződés értelmében szovjet katonaság állomásozott, Budapest utcáin szovjet tankok voltak (ma már tudjuk, október 22-én, tehát a forradalom kitörése előtt egy nappal megindult Romániából vasúti tengelyen az első jelentős orosz katonai kontingens). Meg nem hittünk az Amerika Hangja és a Szabad Európa Rádióknak. Tudtuk, az amerikaiak nem fogják kockáztatni az európai hatalmi egyensúlyt Magyarorszáért, mint ahogyan az oroszok 1849-ben beavatkoztak a magyar szabadságharc leverésébe az 1815-ös-as bécsi kongresszus határozata szerint, akkor ugyanis így lehetett fenntartani „a hatalmi súlyegyen”-t Európa közepén a „Habsburgok és a rusznyákok között”, ahogyan ezt Kemény Zsigmond 1851-ben egy tanulmányában leírta. Azt beszéltük, talán az oroszok kísérleti terepnek fogják tekinteni Magyarországot, ahol szigorú katonai ellenőrzésük mellett megpróbálják a közösségi és az egyéni kezdeményezéseken alapuló társadalom gazdasági előnyeit valamilyen módon ötvözni (talán úgy, ahogyan ma az Kínában történik). A másik lehetőség, mondtuk egymásnak, az október 23-a előtti rend talán valamivel lazább formájának restaurálása, a „proletárdiktatúra” „helyreállítása”. Az első mellett szólt a tökéletes rend, a kormány és több nagyüzem munkástanácsa között a munka felvételéről szóló november 1-jei megegyezés, a november 5-én, hétfőn a gyárakban beindulásra váró gépek sora, az intézményekben folytatódó munkára érvényes megállapodás. A másik mellett a nagyhatalmi arrogancia. Az oroszok nem kísérleteztek. November 4-én hajnalban megindították csapataikat Budapest belső területei ellen.

Újpesten, ahol a kerületi Forradalmi Bizottság november 12-éig, a szovjet parancsnoksággal történt megállapodás alapján az Andrásfi Gyula vezetésével megalakult „Végrehajtóbizottság”-gal együtt biztosította a rendet és a közellátást, azaz egyfajta kettős hatalom alakult ki: a tömegek, gyárok, üzemek munkástanácsai által választott legitim hatalom mellett megjelent a Vörös hadsereg árnyékában a korábbi politikai befolyás restaurációjára készülő illegitim hatalom. Volt azonban „elintézendő ügy” is. A Könyves Kálmán Gimnázium udvarán egy légvédelmi ágyú és egy használaton kívüli katonai dzsip volt. Nem tudható, hogyan került oda, mint ahogyan az sem tudható, az iskola épületében volt-e valamilyen katonai parancsnokság. Nem valószínű. Az ágyút biztosan nem használták. Semmiféle katonai mozgás nem volt. Somos András barátomék a mai Tanoda téren, mi a mai Kassai utcában, a Kanizsay Dorottya Gimnázium második emeleti igazgatói lakás leválasztott felében laktunk. Biztosan láttuk volna, ha valamiféle katonai parancsnokság alakult volna ott. A szovjet repülőgépek azonban nyilván lefényképezték a gimnázium udvarát. A Tanoda tér két végén megjelent egy-egy tank, csövét a gimnázium épületére irányítva.

November 8-án, amint azt ellenőrizni lehet Kadlecovits Géza *In memoriam Újpest 1956* című könyvéből, a két tank szétlőtte a Könyves Árpád út felé eső oldalát, s komoly kárt okozott a másik szárnyban is. Az előzményeknek sajnos szemtanúja voltam. Azon a napon ugyanis a Kanizsay Dorottya Gimnázium kapuját két gépfegyveres fiatal kezdte döngetni. Ágyban fekvő édesanyámmal és két öcsémmel mi laktunk a Kassai utca felől eső oldalon, így én néztem ki az erkélyről, s kérdeztem, mit akarnak. Az egyik fegyveres, B.L. általános iskolai osztálytársunk közölte, ha nem nyitom ki a kaput, belelőnek a zárba. Lementem. Kinyitottam. Megkérdeztem: Mit akarnak csinálni? Hátba lőjük az orosz tankokat! Próbáltam érvelni. Hivatkoztam a golyóálló páncélzatra, a megtorlás lehetőségére. Ők azonban nem tángítottak. Az épület túlsó oldalára mentek, az általános iskolai részbe, s onnan kilőttek a két tankra. A tankok azonnal tüzet nyitottak a Könyves Kálmán Gimnáziumra, majd megfordították az ágyúk csövét, s három helyen: a két szélén és középen belelőttek a két általános iskola és a Kanizsay Dorottya Leánygimnázium épületébe is. Ez a katonai akció és november 12-én az Újpesti Forradalmi Bizottság tagjainak elhurcolása, börtönbe vetése, hét tagjának kivégzése¹⁶ látszólag a forradalom utolsó eseménye volt.

* * *

A forradalom azonban nem fejeződött be a szovjet katonai beavatkozással, a gimnázium épületének súlyos megkárosításával. A diákok és a tanárok óriási többsége nem beszélt az eseményekről. Nem használták a forradalomra vonatkozó „hivatalos” elnevezést.

¹⁶ Dr. Rajki Mártont, Csehi Károlyt, Gémes Józsefet, Koszterna Gyulát és Somlyói Nagy Sándort 1959. július 30-án, Kósa Pált augusztus 5-én, Gábor Lászlót szeptember 23-án végezték ki.

„Események”-et, „sajnálatos események”-et mondtak. Hollósi László becsületére legyen mondva, sem a Forradalmi Bizottság elnökének, Nádas József tanár úrnak, sem másoknak nem esett bántódása. A hallgatással lehetett megváltani életünket (én például 1979-ben, nagyobbik fiunk 18. születésnapján mondtam el 1956 történetét azzal, hogy majd ő is mondja el a fiának 18. születésnapján a könyvekben és a propagandában megjelenő hazugságokkal szemben az igazságot 1956-ról).

A diákok közül többen disszidáltak. Osztályunkból öt diaktársunk hagyta el az országot. Kettő közülük 1957 kora tavaszán hazatért. Az egyik, D.V. (már nem él) elmondta, hogy a másik, K.D. (ő is meghalt) a lágerben spicli volt, a parancsnokságon jelentgette a többieket. Amikor hazajött, kivitték Moszkvába a Világifjúsági Találkozóra, ahol az „imperialisták által megtévesztett” magyar nép fiaként beszámolt arról, miként próbálták beszervezni a nyugati kémhálózatok. Ő volt a VIT egyik sztárja. Megkapta a jutalmát. 1957 szeptemberében, éppen csak elégséges érettségi eredménnyel, felvették a Marx Károly Közgazdasági Egyetemre. A Kommunista Ifjúsági Szövetség oszlopos tagja lett. Minden alakommal felszólalt, hangoztatva, nekik, kommunista ifjaknak legfőbb kötelességük a tanulás. A félévi vizsgaidőszakot nem élte túl. A vizsgákon ugyanis a megtanult dolgokról kellett akkor is számot adni, a politikai jelszavak ott sem voltak elégségesek. Egy másik, R.M. (ő is meghalt már) szívyszerelme, a Munkásőrség Ifjúsági részlegének újpesti vezetőjével írásban feljelentett engem, miszerint nem lehet rám bízni a „szocialista ifjúság” nevelését, nem vagyok alkalmas tanárnak. Ez a feljelentés egyenesen az ELTE BTK dékánjához került, aki valamikor kollégista társa és barátja volt 1953-ban meghalt édesapámnak. A dékán úr megüzente: szerezzek be egy elleníratot! Drága osztályfőnökömnek elmondtam a történetet. Ő akkor már, mély meggyőződésből, hiszen ilyen is létezett, az MSZMP tagja volt. Írt rólam egy oldalas jellemzést. Aminek körülbelül az volt a lényege: a jövő szocialista Magyarország felépítése azon múlik, hogy az ilyen emberek, mint én, tanárok leszünk-e. A dékán aztán a fellebbezések során elővette a két iratot, jelezte, a kettő megsemmisíti egymást, összetépte a két iratot, s 1957 szeptemberében megkezdhettem magyar-orsz szakos tanulmányaimat az ELTE-n.

1963 januárjában a Könyves Kálmán Gimnázium tanára lehettem a rövid időre kinevezett igazgató, a kiváló matematikus és nagyszerű ember, Birtalan Tibor tanár úr jóvoltából. Aztán az iskola vezetője újból Hollósi László lett. Halála után „politikai rendcsinálás”-ra ejtőernyős pártkatonát nevezetek ki a helyére. K.F. 1982-ben, amikor még óraadó tanár voltam a gimnáziumban, az iskolarádióban elcsukló hangon emlékezett meg a munkásőrség megalakulásának 25. évfordulójáról. 1989-ben, ugyancsak elcsukló hangon kért bocsánatot az évzáró ünnepélyen a diákoktól azért, hogy „nem mindig az igazságot közvetítette az iskola”. Az ő távozásával ért véget a Könyves Kálmán Gimnáziumban a forradalom...

Dr. Sipos Lajos

Újpesti gyerek az 50-es években¹⁷

Néhány évtizedes tanári munkával eltöltött életem során egy-két levont következtetés egyike, hogy a gyermekkorban szerzett információk, átélt történések és élmények nagyon meghatározóak és kitörölhetetlenek. Gyerekkori élményeimről órák hosszat tudok és tud bárki beszélni. Az 1956-os emlékeim azonban hosszú éveken át tabunak számítottak. De a lényeg, az emlékek fontossága szinte semmit sem halványult...

Az Erzsébet Utcai Általános Iskola (ma: Károlyi István 12 évfolyamos Iskola) első osztályában, ahol Antal Margit volt a tanítónőm, aki egyébként az édesanyámat is tanította, még azt mondta, hogy rendes gyerek ez a Kálmánka, csak ne lenne olyan csöndes. Innen kezdtem el szorgalmasan romlani! Amikor a későbbi csibészkedéseimet beárulták édesanyámnak, ő aztán kiklopfolta, mint egy karajt.

* * *

A gyermeki játékok, focijátékok és a társadalmi problémák ismereteket, élményeket adtak nap mint nap. Egy reggel arra ébredtem, hogy valamelyik unokabátyámat megpofozta az édesapja, a keresztapám, és nem mehettek be a Műszaki Egyetemre, ahol tanultak. Akkor nagy baj van – gondoltam 11 éves fejjel –, mert ilyenről eddig még nem is hallottam. Néhány perc múlva kiderült, hogy nem volt pofon és mind a kettő bement. Újpesttől nagyon messze, Pesten pedig forradalom van.

Az Újpesten történtek több részletét – mint amolyan rossz gyerek – a saját szememmel láttam. Az akkori tanácsháza előtt többen széttépték a párttagkönyvüket, köztük olyanok is, akik elrendelték a mozgalmi nóták éneklését az úttörőtáborban és az iskolában, akik nyíltan hirdették, hogy amit tettek, csak az erőszak miatt tették, nem pedig önként.

Az események gyorsan peregtek. Nagyon jó a forradalom, mert nincs tanítás! Máskor pedig egy vagy két tantermet fűtöttek, amelybe sokan összezsúfolódva tanultunk néhány órát, majd szénaszünet is volt. Akkor fontos volt a tanítás, most nem. Jó a forradalom. Néhány óra múlva derült ki, hogy lövik a fiatalokat. A sorban állásoknál történt az információk cseréje.

Egyik napon nagyobb csoportosulás volt az újpesti Szovjet Hősi Emlékmű környékén. A kormány és a pártvezetés makacs ellenállása miatt, illetve a fegyveres szembenállás miatt feszült, sőt, kiélezett volt a helyzet. Ezt a jelképet le kell dönteni! Néhány perc tanakodás után beszerezték a szükséges eszközöket, és egy újpesti srác tette a szobor nyakára a

¹⁷ Részleteket közlünk – a szerző szíves hozzájárulásával – a Napút – Újpest XV. évfolyam 3. számában megjelent visszaemlékezéséből.

kötelet. Először csak a feje tört le. A többivel nem bírtak. Ekkor egy kocsit is szereztek, amellyel meghúzták, és most már a földre hanyatlott az elnyomatás és az ország kirablásának jelképe. (Úgy tudom, a kötelet elhelyező fiatal néhány nap múlva disszidált.) Nagy botrány volt, amikor otthon elmeséltem, hogy merre jártam.

A ledöntött szobor helyén ravatalozták fel a forradalom első újpesti áldozatát. Ekkor már az apámtól kapott – erre a célra, de nem erre a témára – Voigtländer Bessa fényképező-gépemmel, amely elől nyílott, mint valami harmonika, jártam az utcákat. 6x9-es méretű felvételeket lehetett készíteni ezzel a géppel. Ezekben a napokban két tekercs, azaz 16 darab felvételt készítettem. Ez a ravatal volt az első, ahol a halott lábbal a tanácsháza felé feküdt. A feje és a lába kilátszott a virághalmaz alól, ami borította.

Egy másik napon teherautó indult a Megyeri temetőbe a hősi halottak temetésére. A barátommal felszálltam a platóra, és a megérkezésünk után végignéztük és -hallgattuk a szertartást.

Egy másik barátom lihegve keresett fel, hogy már van fegyverünk is, mert amit talált, természetesen az enyém is: dobtáras orosz géppisztoly. Szétszedtük, kitisztítottuk. A rugós szerkezet jól működött, sorban továbbította a lövedékeket. Nem lőttünk vele egyet sem. Vigyáztunk erre a fegyverre.

Az egyik este megjelent a házukban az a bácsi, aki az apám kedvenc fafaragómestere volt, több, egykor az apám üzemében dolgozó munkással, alkalmazottal együtt. Azért emlékszem pontosan a nagyszerű emberre, mert ez a faragómester adott nekem egy kis lekvárt még igen kis koromban, majd egy egész üveget hozott még, csupa kedvességből.

Az utolsó pillanatban cselekedtünk, mert utána néhány napig nem mehettünk sehova. Apám kinyitotta az ablakokat, teljesen leengedte a rolókat, nem engedett fényt gyűjtani, és néhány napi hideg ételmezt tetetett el az édesanyámmal. Sőt, még a pincébe is kénytelenek voltunk lemenni, ahová több szomszédunk is bekéredzkedett. A forgácsos pincében annak méretei miatt kellemes volt a helyzet. Még én is elfértem kinyújtózva. Lehetett állni, ülni és a forgácsban aludni is. Az Északi összekötő hídnál és a Könyves Kálmán Gimnáziumnál folytak a harcok. Amikor följöttünk a pincéből, az ablakaink épek voltak. Nálunk lehetett fűteni, ezért néha átjöttek a szomszédok melegedni.

A fényképek története is sokatmondó. Az Antal hentes kiváló üzlete mellett a sarkon akkor még működött egy magánfotós, akinek a két tekercset átadtam, hogy hívja elő. Nem volt hajlandó odaadni a képeket és a negatívokat. Ekkor szoltam az édesapámnak, aki eljött velem újra. Neki némi huzakodás után odaadta a képeket, amelyeket azután az édesapám semmisített meg.

Ismét Újpesten voltak az oroszok. Bizalmatlanok voltak. Apám első emberével mentünk valahová, amikor a Király utcában sokan körül vettek egy tankot. Mi is odamentünk. Néhány szót meg is értettem. Magas voltam és az irhabundámban még terjedelmesnek is tüntem. Az egyik orosz félrelökött és megnézte, mi van a bundám alatt. Nem volt semmi olyan, amitől félnünk kellett volna. Ekkor szolt mellettem a mester: – Nézz csak föl! – és a toronyban rám irányított fegyverrel biztosított a másik, inkább kínainak tetsző orosz.

Ezekkel a szűk utcákban nehézkesen mozgó tankokkal nem szabad sokat egy helyben maradni, mert akkor kifigyelhetők és sérülékenyek, könnyen támadhatók is – tanultam meg vagy tíz év múltán a katonai kiképzés során. Ezt ők már akkor tudták, ezért néhány perc múlva mozdultak, odébb mentek. Ekkor a szűk utcában, ha nem sikerül jól a kanyar, kifordultak a bazalt utcakövek. Egy ilyen, félelmet is keltő harci manővernél ezek a tankok végig haladtak a Rózsa utcában a mi házuk előtt is. Édesanyám az ablakban állt a függöny mögött. Amikor odaszaladtam hozzá, elkövettem azt a hibát, hogy a függönyt megmozdítottam. A tank tornyában az orosz azonnal egy tojásgránátot dobott a járdára, de az nem robbant fel.

Napokig nem mertünk kimenni. Aztán jött egy ember, akinek szoltunk, nézze meg a gránátot. Szerencsére értett hozzá, mert felvette és megállapította, hogy a biztosító szeg benne maradt. A karika, amelybe az ujjat kell beledugni – a legnagyobb szerencsénkire – leszakadt, de a szeg nem mozdult el, ezért nem robbant fel. Elvitte. Az édesanyámmal meg elmentünk kenyérért.

Egy ilyen katonai manőver során szintén a Rózsa utcában – a Böröcz-kocsmával szembeni üzletben, amelyben a forradalom leverése után a Bonert bácsi fodrászata nyílt meg – kenyeret árultak, és a bekanyarodó tankról kézi fegyverrel tüzet nyitottak a sorban állókra. Több ismerősünk volt a sorban. Köztük a néhány házzal mellettünk lakó fiatal, eredetileg vörös hajú, nagyon szép lány, akinek néhány nap múlva lett volna az esküvője. Kilenc lövedéket szedtek ki a combjából. A sérülteket az Árpád kórházba vitték. Alig épült fel, máris disszidált és ott volt kinn az esküvője is. Eddig csak a neveltetésemnél fogva, de innen már alanyi jogon kezdtem utálni a hazánkba még csak készülődő, később pedig ideiglenesen állomásozó és baráti segítséget nyújtó szovjet csapatokat. Az összes osztálytársam hasonlóan érzett és gondolkodott.

Gyermekkorom lényeges és meghatározó emlékei voltak az iskolai élet újrakezdésének egyes eseményei. A szabadon választott idegen nyelvek helyett először még csak önkéntesen, aztán néhány nap múlva ismét kötelezően előírt lett az orosz nyelv tanulása. A korábban gyorsan és sikeresen megszervezett hittan órák, illetve a ministrálás egyszerre megszűntek. Két osztálytársammal és is ministráltam a Clarisseumban. Ebből önként adódott az ellenállás módja is. Massányi Margit, Gitta néni volt az osztályfőnököm. Az ő órája előtt teleírtuk a táblát: „Ruszkik haza!”, „Nem tanulunk orosz!”, „Hittant akarunk!” Mindenki írt valami hasonlót. Ekkor becsengettek. Gitta néni azonnal észrevette a feliratokat és felénk fordult: Jól meggondoltátok?! – mondta.

Az idős hölgynek gyönyörű szeme volt, de olyan csillogást még nem láttunk soha. Benne volt, hogy ezek, mi az ő tanítványai vagyunk! Behívta az igazgatót, aki megkérdezte, hogy ki volt. Erre az egész osztály felállt, illetve volt egy társunk, aki nem. Akibe kettőt belerúgott az egyik gyerek, mire az is felállt, de tartásával jelezte, hogy nem ért egyet. A tanév végén nyugdíjazták a nagyszerű osztályfőnökünket. Eljárt a családokhoz és továbbra is segítette a munkánkat. 1959 szeptemberében kerültem a Könyves Kálmán Gimnáziumba, ahol további nagy tudású és korábbi, többnyire egyetemi állásukból eltávolított tanárok gondoskodtak a fejlődésünkről, anélkül, hogy egyszer is szidták volna a rendszert vagy tettek volna valami megjegyzést a vezetésre és a módszereikre.

Csak sok év múlva derült fény az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeivel kapcsolatosan arra a tényre, amely az utolsó 1956-os családi történésnek számított. A szüleim beszélgetését hallottam meg véletlenül, de ők észrevették, és ekkor már engem is bevontak a beszélgetésbe. Egy napon az Alkotmány utcába ment az édesapám, ahol valamilyen faipari anyagot szeretett volna vásárolni. A Parlament előtti téren nagy tömeg volt. Beszélt néhány emberrel, és ekkor eszébe jutott, hogy további feladata egy könyv beszerzése lenne, amelyet a közeli Mezőgazdasági Könyvesboltban kívánt megvásárolni. Beérkezett a boltba, és ekkor volt a sortűz. Bevallotta, hogy rettenetesen félt. Amikor elcsendesedtek a lövések, mindenki menekülni próbált. Az egyik közeli utcában egy taxi állt. A vezetője remegett. Lassan magához tért, és még örült is neki, hogy pénzt is keres, ha Újpestre viszi apámat. Sokan féltek megint.

Mindenki félt. Pedig ekkor már sokan tudták Bibó Istvánnak köszönhetően, hogy a demokráciában nem félnek a polgárok. Az a demokrata, aki nem fél.

Fericsán Kálmán

Rendhagyó történelemóra Marián István emlékére¹⁸

Be kell vallanom, hogy a történelmet diákként még nem szerettem. Akik tanították, őket igen. A történelem nekem egy magolós tárgy volt és én nem szerettem magolni. A verseket szerettem, pedig az is magolós, de a történelem kiszámíthatatlan, a vers pedig csodálatosan felépíthető lírai matematika. A kiszámíthatatlan dolgokat nem szerettem. Ezért lettem vegyész. Pedig ott is magolni kell, de lehet tudni, hogy ha összeöntök egy valamilyen savat egy valamilyen lúggal, akkor a savnak a sója, meg víz lesz a végeredmény. Ilyen kiszámíthatóságot a történelemben nem várhatunk. Még akkor sem, ha több tíz, vagy száz, vagy akár ezer év távlatából tekintünk vissza rá.

1956-os forradalmunk idején harmadéves egyetemista voltam. Keddi napokon mindig laborgyakorlatunk volt a délutáni órákban. Így volt ez 1956. október 23-án is. Ám most nem a laborba mentünk, hanem az egyetem udvarára, ahová a Katonai Tanszék parancsnoka, Marián István¹⁹ ezredes hívta és várta a hallgatókat. Ott elmondta, hogy előző nap a K épületben több százan gyűltek össze. Pontokat fogalmaztak meg, valahogy úgy, mint 110 évvel ezelőtt Petőfiék: mit kíván a magyar nemzet. A pontokban foglalt követelések lényege is hasonló volt a több mint száz évvel korábbihoz, még a számuk is nagyjából megegyezett. A későbbi változatba azonban bekerült egy kemény, de lényeges követelés. Az első pont, amely így szólt:

1. Az összes szovjet csapatoknak azonnali kivonását követeljük Magyarországról a békeszerződés határozatai alapján.

A pontok szerkesztői szerették volna kinyomtatni ezeket a követeléseket és utcára vinni, de Marián azt mondta: – Fiúk, ha most kimegyünk, a sarkokon álló ÁVÓ-sok halomra lönek minket. Ennek ellenére az egyetem udvaráról mi már indultunk volna, de Marián többször is visszatartott, és megismételte az egy nappal korábbi szavait. Fiúk, nem tehetjük! Meg kell várnunk az engedélyt, mert különben halomra lönek minket az első sarkon. Megígérte, ha megkapjuk az engedélyt, ő lesz az, aki tízes sorokba rendez és vezet minket. Lehet, ha ő 22-én nem tartja vissza a nyomdába menőket, már egy nappal előbb lettek volna hősi halottai a szabadságharcnak, és az is lehet, hogy már akkor elbukik.

Az engedély csak nagy nehezen akart megérkezni. Akkor ugyanis Piros László belügyminiszter egyetlenként állt az ország élén, minden felsővezető vagy a Szovjetunióban vagy Jugoszláviában tartózkodott.

¹⁸ A Könyves Kálmán Gimnáziumban megtartva 2016. október 19-én

¹⁹ Katonatiszt, altábornagy, a Budapesti Műszaki Egyetem katonai (páncélos) tanszékének vezetője. 1956. október 22-én felszólalt az egyetem diákgyűlésén, ahol az egyetemisták vezetőjükké választották, fő szervezője volt a másnapi tüntetésnek. A forradalom idején a Műegyetem nemzetőrségét irányította.

Itthon senki nem tudott, vagy nem akart tudni semmit. Ő egyedül meg nem mert dönteni.

Marián István forrófejű fiatal volt. A Trianonnal szétszakított Magyarországon született 1924-ben. Ott élt még a 2. bécsi döntéssel félig-meddig újra összeforrasztott országban is 1940-ig, és – ahogy ő mondta – hívó kommunista lett. Ez eltartott nála addig, amíg ki nem ábrándították hithű „barátai”, akik majdnem halálra verték a forradalom melletti kiállásáért.

A vonalat, amely a forradalmunkhoz vezetett, én is innen szeretném indítani. Jómagam 1945-ben még csak 10 éves voltam és a belövések, a „felszabadítások” miatt keresztanyámék pincéjében laktunk. Ott három sógor, édesapám és nagybácsikáim óriási vitákat folytattak a jövőről. Az egyik vörösnek szeretné látni a jövőt, a másik már árnyaltabb – ő szocdem. A harmadik kisgazdapárti és az első szabad választáskor rájuk is szavaz. Ők nyernek, de csak addig, amíg új választás kiírásával és szovjet segítséggel a Magyar Kommunista Párt meg nem szerzi a hatalmat. A velük együttérző nagyon boldog, de eltelik egy-két év és 1948-ban, a fordulat évében nehéz szívvel, de rájön, nemcsak őt, az eszmét is átverték. Tovább telnek az évek és összetépi tagkönyvét. Elérkezünk 1956 októberéhez. Óriási az öröm, de ez az öröm csak november negyedikéig tart. A letargia nagyobb, mint a fordulat éve után.

Amikor elolvastam egy Marián Istvánról írt könyvet²⁰, eszembe jutottak a pincében eltöltött hónapjaim, benne édesapám és két sógora vitái. Marián is kommunistának indult, és teljes szívvel a forradalom mellé állt olyan lelkesen, ahogyan üdvözölhette ő is a negyvenes éveket. A lelkesedés nála azért tovább tartott. Egészen a forradalom leveréséig. Ekkor szembesült azzal, hogy „elvtársai”, látszólagos barátai milyen gyorsan elfordulnak tőle, amikor már biztosak voltak abban, hogy a forradalom elbukott, hiszen a győztesek oldalára álltak. Azóta sok minden kiderült már. Mi nem léphettünk ki a csatlósok közül. 1989-ig várni kellett, hogy legyen egy Gorbacsov, aki meglátja, a Szovjetunió már nem tudja elviselni a ráerőltetett katonai és gazdasági versenyt. Ha meg akar maradni, el kell engednie a túlsúlyokat.

Ám ne szaladjunk ilyen messzire. 1956. október vége felé járunk. Egy ocsmány sortűz a Rákóczi szobornál, sortüzek védtelenek, fegyvertelenek ellen Mosonmagyaróváron, Salgótarjánban és más nagyvárosban. Olyan tűzparancsok, amelyek miatt máig nem volt felelősségre vonás. Pár nap, és úgy tűnik, győzött a forradalom. Boldog arcok az utcán – nekem egy soha ki nem törlődő kép. Találkozom a 117-es Cserkészcsapat volt parancsnokával. Ő cserkészruhában. Boldogan üdvözljük egymást és bízunk abban, hogy újraéledhetünk. És még egy felejthetetlen kép:

²⁰ Id. Frivaldszky János: A műgyetem nemzetőrparancsnoka, Marián István. Logod Bt., 2003.

november elseje, Megyeri úti temetőnk. Szüleimmel, húgommal gyertyákat, virágokat viszünk. Minden síron lángoló mécsesek, és nem temetői a hangulat. Még néhány örömteli nap, és aztán olyan dübörgés a Váci úton, hogy azt hittük, egy földrengéssel leszakadt az ég. Mindennek vége. Orosz tankok százai özönlenek Budapest felé. Sokan vannak, akik nem adják fel még akkor sem, amikor meghallják Nagy Imre jaj-kiáltását november 4-én a rádióban. Közéjük tartozik Marián István is, aki Király Bélával, a Nemzetőrség parancsnokával, Kopácsi Sándorral, a Budapesti Rendőrség főkapitányával még helyet keresnek, hogyan harcolhatnak tovább. Mindhárman katonaviselt emberek és hamar rájönnek arra, ekkora túlerővel szemben értelmetlen véráldozat lenne a további ellenállás. Király Béla Ausztria felé átlépi az országhatárt. Marián most pedig már arra kéri az egyetemistákat, védjék meg az egyetemet úgy, hogy elhagyják az épületeket. Ha maradnak, a túlerő mindent megsemmisít. Akkor ott az egyetemen azt mondta: „Fiúk, a forradalom elbukott, az oroszok olyan hatalmas túlerővel vannak jelen, hogy én a felesleges vérontást el akarom kerülni. Menjetek haza! Nem akarok halottakat látni és tudni!”

Marián és Kopácsi kapcsolatot keres az időközben Szolnokon megalakult új kormánnyal. Úgy érzik, mindkettőjüknek vannak ott barátai, régi harcostársaik, és talán tovább vihető a győztes gondolat. Nagyon tévedtek. Azok a régi „harcostársak” már beépültek az új kormányba és Mariánékat az újjáalakuló egyetemi diákszervezet bomlasztására kívánják felhasználni. Az új hatalom decemberben még összehív egy értekezletet a SZOT székházba, ahol arról tárgyalnak, forradalom vagy ellenforradalom volt-e az a felkelés, amely október 23-án kitört.²¹ Ne felejtjük el, a Kádár kormány megalakulásakor még „forradalmi” előnevet használt! Marián akkor a jövő „nyugodtabb korának” történészeire bízta a döntést. Szavai nem aratnak osztatlan sikert.

²¹ Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának december 2-5. közt tartott üléséről van szó.

Az egyetemi oktatás február első napjaiban indul újra. Ekkor alakul meg a KISZ, a Kommunista Ifjúsági Szövetség, amelybe beleolvasztják a forradalom alatt megalakult MEFESZ-t, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét, amely tulajdonképpen Szegeden éledt fel, de Budapesten bontakozott ki, a forradalom kitörésekor.

Marián István egy ideig még szabadlábban van. Próbál segíteni, de elfordul tőle az új hatalom. Többször is megkörnyékezik régi, de az új hatalomhoz átalált barátai, hogy beszervezzék. Nem sikerül nekik. Letartóztatják. Az első napok a börtönben megalázóbbak és kegyetlenebbek, mint amit el tudott volna képzelni. Ahogy visszaemlékezéseiben írja: „Belöktek egy terembe és vértócsát kellett feltörölnöm, hogy lássam, itt nulla az ember. Az az ötágú csillag, amelyet korábban úgy tiszteltem, mint hívó a feszületet, most a cikli lukon benéző rabságom őrének sapkáján díszlik”. Vallató tisztjének egyik mondatát így idézi. „Nézze Marián elvtárs, minket nem az igazság érdekel, csak az, ami a vád tárgyává tehető.” Életfogytiglanra ítélik. Valószínű, hogy egy volt Fényes Szellős²² barátja, aki ekkor a BM embere már, menti meg a kötéltől. Később ezt az ítéletet lecsökkentik 15 évre. 1963-ban az ENSZ leveszi a magyar kérdést a napirendről és a Kádár kormány amnesztiában részesíti a politikai bebörtönözötteket. Így 6 és fél évre lecsökkent a büntetése. Cellatársai Bibó István és Rácz Sándor is voltak. Az utolsó években már könnyebb lett börtönéletük. Megalakult egy fordító iroda, ahol a szigorúan bizalmas külföldi cikkeket ültették át magyarra. Ő oroszból és franciából fordított. Többek közt De Gaulle emlékiratait is.

1963. március 27-én engedték haza betegen. Munkát kellett találnia, mert otthon három gyerek is várta, és abban az időben a munkakerülést szigorúan büntették. Még azért maradtak barátai, akik munkához segítettek. A Villamos Automatikai Intézetnél kap műszaki fordítói állást és külsős munkatársa lesz az Országos Fordító Irodának. 1988-ban alapító tagja a Történelmi Igazságtételi Bizottságnak. Őrséget áll Nagy Imre 1989. június 16-i újratemetésén. Ebben az évben megrendezik az első szabad megemlékezést október 23-ról, a Műegyetem előtt. 1990-ben a bíróságtól megkapja az 1958-ban kiszabott ítéletének semmissé nyilvánítását és vezérőrnaggyá léptetik elő. 2003-ban Budapest díszpolgára címet is kap. 2005. január 11-én temetik a Nemzeti Sírkert díszsírhelyén és posztumusz altábornaggyá nevezik ki. Id. Frivaldszky János így zárta Marián Istvánról szóló kötetét: *„Amikor most róla írok, még él bennem '56-nak az a hagyatéka, amelynek révén az emberek egyé tudtak válni a másikkal, akármilyen távol álltak is egymástól. Így értették meg nemcsak saját személyiségüket, de a másikat is. Így tudtam megérteni keresztényként én is őt, a hajdani meggyőződéses kommunistát.”* Tényleg ez volt a legszebb érzés azokban a napokban.

Jozefka Antal

²² Az 1946-1949 között működött népi kollégiumi mozgalom népszerű elnevezése.

Appendix

Bertalan Tivadar:

Vezeklés

A bíró hátra tolta a székét.

– Kérem, álljanak fel! Az 1947. évi, XIII. törvényt alkalmazva és a 2011. évi, október 18.18/21-es számú törvényjavaslatot elfogadva, a bíróság kihirdeti az ítéletet:

„A köztársaság nevében! Vidor Antal vádlott bűnös többrendbeli, bünszövetségben, folyamatosan elkövetett emberiség-ellenes bűntett elkövetésében. Büntetteit hivatali pozíciójával visszaélve, koncepcióos perekben ítélkezve, politikai nyomást is önként túlteljesítve, több ártatlan ember halálát okozta és még több vétlen ember börtönbe zárását rendelte el, tönkre téve ezzel számtalan család életét. A bűnös eme tetteivel kimerítette a terhére rótt minősítést. Cselekedeteit súlyosbítja, hogy hatalmánál fogva más bírák enyhébb ítéleteit kárhoztatta s még több emberi élet likvidálását sürgette. A bűnös megbánást nem tanúsított. Mindezekért a bíróság Vidor Antalt fő-büntetésként arra ítéli, hogy áldozatai kivégzésének minden évfordulóján és minden október 23-án, nemzeti ünnepünkön, a forradalom mártírjaira történő emlékezés napján, karhatalmi kísérettel, rabszíjon vezetessék a 301-es parcellába s ott térdre borulva kérjen bocsánatot minden áldozata nyughelye fölött. Mellékbüntetésként a bíróság Vidor Antalt tíz év letöltendő börtönre ítéli, eltávozást nem kaphat. Amennyiben az elítélt megtagadja a térdre borulást és a meghatározott szövegű bocsánatkérést, börtönbüntetése minden ilyen eset után egy évvel növekedjék és a következő évfordulóig látogatót nem fogadhat. További rendelkezés: az elítélt öt évre eltiltatott a közügyektől.”

Az ügyész súlyosbításért, a védő enyhítésért fellebbezett.

* * *

A másodfokú bíróság helyben hagyta az ítéletet.

* * *

Amikor eljött az idő és megnyílt a cellaajtó, hogy Vidor Antalt, a valamikori élet-halál urát rabszíjra fűzve elvezessék, a rab kissé hátra nyaklott fejjel, ködös tekintettel mintegy a nem látható messzeségbe nézett. Pontosan tudta, milyen nap van, előre értesítették. A rá váró felvezetést megpróbálta úgy tekinteni, mint holmi kivételező kirándulást,

vagy legalábbis mint valami meghosszabbított rab-sétát. Vissza is szólt rabtársainak:

– Coki nektek, nyavalyások, én megyek friss levegőt szívni! S jött a válasz:

– Csak megszívátának ott kicsikét!

Az önáltatás persze nem járt teljes sikerrel. A zárt rabomobil ülésén feszesen ülve, fel-le rángatózott a két térde s fémesen kopogtak a sarkai. Őrei nem szóltak hozzá, még egymással sem beszélgettek (talán parancsban kapták az ukázt), bár helyzetüknél fogva mindennapos bajtársak voltak a kommandós különítményben.

Vidor Antalt különösképp idegesítette, hogy ezúttal nem csupán valamelyik áldozata kivégzése napjának évfordulós napja indokolta kivezetését, hanem október 23. lévén az összes „nyavalyás ellenforradalmár” halálát ünneplik. „Baromagyúak! Micsoda örület, ünnepelni a halált! Rohadék fasiszták!” – morgolódott magában s fejét a kocsí fémmoldalába verte. – „Térdre esés, bocsánatkérés, ... nesztek, megkapjátok, ahányszor akarjátok. Meddig tart az?! És bekaphatjátok!...” – közben bilincses kezét behajlítva, melle felé lendítette. – „Legalább addig sem szívom a bűdöset!” –

Az utolsó szavakat már hallhatóan, az orra alá dörmögve mondta: „Megaláztok? Erre megy a játék. Hülyék! Engem nem lehet megalázni. Én akkor a törvény szerint cselekedtem. A dolgomat végeztem. De ez ugyan miféle törvény? A mártír én vagyok, nem látjátok, idióták. Persze ilyenkor mindig sokan vannak itt. Keringenek és bámészkodnak. A képmutatók! Nem gyászolni jönnek, a francokat! Tudják, hogy jövök. Engem várnak. Szétszednének, ha lehetne. Vérengző, szadista nyavalyások! Azt nem lehet, kispajtások: demokrácia van, vagy mi a nyavalya. Csak élvezkedjétek! Engem nem zavar. Még szerencse, hogy lesz itt néhány régi jó barát is és ezek a hülyék nem is tudnak róluk.”

A kocsí kissé távolabb parkolt le a céltől. A rabnak a szeme fehérje látszott, ahogy az útra lépve a verőfényes Ég felé pillogott. Egyik őrzője most szólalt meg először:

– Most már ne morogj, légy szíves!

Vidor Antal nevetni próbált, de nem nagyon sikeredett. Ezt érezte és bosszantotta, de azt nem láthatta, hogy még a feje is eltorzult az erőlködéstől, mert minden áron laza látszatot akart kelteni.

Végiglépdeltek a cserjés, fás útfolyosón. Közben negyedikként egy fekete ruhás civil csatlakozott a menethez és közös erővel, udvariasan elhessegették a közel jövőket. Ebben persze a döntő segítséget a kirendelt karhatalom jelentette.

„Akár nyelvet is ölthetnék rátok, nyavalyások! Micsoda élvezet volna egy kis lincselés, mi?” – morgott a fogoly a foga között.

A gyászolók és megemlékezők ingere azonban ennél szelídebb volt, csak megvetően kiköptek néhányan. Természetesen volt, aki nem állhatta meg s nem éppen ájtatos szavakkal szitkozódott.

A menet közeledtére a kopjafa-erdőben megborzongtak a magányosan vagy párosan sétáló, meg az áldozatokat rejtő, talpalatnyi hely fölött fejet hajtó, többnyire nagyon idős emberek s nem, hogy közelítettek volna, inkább megmeredtek vagy hátrébb húzódtak, a kopjafák takarásába. Távolabb, a kéményes emlékmű előtti térségen egy népesebb csoport ünnepi beszédet hallgatott.

A kommandósok pontos koreográfiát követve vezették Vidor Antalt; látszott, hogy begyakorolt helyismerettel rendelkeznek. Foglyuk első áldozatának nyughelyénél némán megálltak és kivárták, amíg a tettes önként, lassan térdre ereszkedett s némi térdbillegtetés után fennhangon, ahogy elő volt írva, elhadarta a szöveget:

– Bocsánatot kérek tőled és minden leszármazottadtól és kérem nemzetem bocsánatát is, amiért legjobb fiait bitófára juttattam. – Mondókáját egy akaratlan „ámen”-nal fejezte be, pedig ez nem is volt előírva. Ezek után egy másik áldozata sírjához vonultak, és ez a ceremónia addig ismétlődött, amíg Vidor Antal minden felkutatott, személy szerinti áldozatát meglátogatták.

* * *

Cellájába visszaérkezve rabtársai megkérdezték: – Na, élet-halál úr, milyen volt a kirándulás?

– Jobb, mint itt a bűzötökben.

– Te – mondta az egyik cellatárs – mit szóltál volna ahhoz, ha kirándulás helyett azt közölték volna veled, hogy hajnalban elvezetnek a bitófához és neked annyi... te jobban rászolgáltál, mint áldozataid. Nem gondolod?

– Azok mind megérdemelték. De egyszer kiszabadulok és akkor...

– Na, mi lesz akkor?! Semmi. Te azt nem éred meg. Te itt fogsz megrohadni. Jobb, ha beletörődsz.

– Majd harmadolnak.

– Hát persze, majd átváltozó-művész elvtársaid, ugye... Ne röhögtesse! De nincs baj, nemrég került kezembe egy könyv, itt a könyvtárban. Te is kikérhetnéd, talán kivilágosodnál kicsit. Szóval, ebben a könyvben azt olvastam, ti olyanok vagytok, hogy amint elföldelnek benneteket, nyomban részt vesztek a földalatti mozgalomban.

– Eredjete a pokolba!

– Ott vagyunk – röhögtek a fiúk.

– Ti is megérdemlitek! Ti is rohadt fasiszták vagytok! Csűrhe népség...

És ekkor Vidor Antal, nem is tudta, honnan jött a rúgás, de lába közé kapva két markát, hatalmasat üvöltött, mire zúgni, csörömpölni kezdett az egész cellasor; a hangoskodók kanalaikkal horpadttá verték csajkáikat. Panaszt nem tett a sértett, de még órák múlva is nyögve és összegörnyedve, padlóra meresztett szemmel előre-hátra hintázva kuporgott a priccse szélén.

Felhasznált irodalom

Az 1956-os Újpesti események kronológiája. Kisnyomtatvány. Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény, 2006.

Hirmand László: 1956 Újpesten. A forradalom kronológiája. Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2006. szeptember, XIII. évf. 3. szám, 4-5. o.

Kadlecovits Géza: In memoriam Újpest 1956. Kossuth Kiadó Zrt., Budapest, 2001.

Nóvé Béla (szerk.): Kortárs krónika 1956. Krónika Nova Kiadó, Budapest, 2001.

Rainer M. János: Helyi politikai szerveződés 1956-ban – az újpesti példa. In: Újpest 1907-2007. A százéves város (szerk.: Estók János), Kossuth Kiadó Zrt., Budapest, 2007.

Szokolczai Attila: Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Az 1956-os Intézet megbízásából az 1956-os Kulturális Könyvkiadói Közhasznú Társaság, 2001.

Szöllősy Marianne: „1956 gyönyörű volt s egyben tragikus is”. Interjú Lányi Gábor Csaba építészmérnök-festőművésszel. Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2016. szeptember, XXIII. évf. 3. szám, 28-31. o.

„Mikor már »rend« lett az országban, az iskolában elmondtuk egymásnak, ki hogyan élte át a kudarcba fulladt forradalmat. Elmeséltem, hogy a Könyves Kálmán Gimnázium szétlövésakor majdnem meghaltunk. Ekkor egy tanár szigorúan kioktatott, hogy nem forradalom, hanem ellenforradalom volt, és többet nem akar hallani erről a témáról! Hét évesen még nem tudtam, mi a különbség forradalom és ellenforradalom között. Most már tudom. Küzdelem volt egy szabad országért, amit vérbe fojtott a szovjet hatalom és a behódoló magyar politika. Hosszú idő telt el, amíg feldolgoztuk a történeteket, ám ha felidézem lelki szemem előtt a filmként lepergő eseményeket, még ma is összeszorul a szívem...” – emlékezik vissza az Újpesti Közművelődési Kör egyik tagja, gazdagítva azoknak az apró emlékképeknek, „tűkőrcserepeknek” gyűjteményét, amelynek történetét az 1956-os forradalom személyesen átélt, hiteles, megrázó és felejthetetlen újpesti eseményéről tanúskodnak. A Kör jelenlegi tagjainak sokszínű és mondanivalójában mégis egységes visszaemlékezéseit tartalmazza kötet.